

Кондрашова Л.В.
Бешевець Л.В.

ПЕДАГОГІКА
60
екзаменаційних відповідей

Експрес-довідник для студентів університетів

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет

Л. В. Кондрашова, Л. В. Бешевець

857.919
615738

ПЕДАГОГІКА
60
екзаменаційних відповідей

Експрес-довідник для студентів університетів

Розроблено з урахуванням державного освітнього стандарту з
циклу гуманітарних і соціально-економічних дисциплін

Кривий Ріг 2004

ББК 74200 + 74202 + 74204

УДК 371 + 37.03. (075.8)

П 24

Рецензенти: доктор педагогічних наук, професор А. А. Слободянюк;
кандидат педагогічних наук, доцент Л. В. Григоренко

Рекомендовано до друку вченою радою Криворізького державного педагогічного університету.

Педагогіка: 60 екзаменаційних відповідей: експрес-довідник / Кондрашова Л. В., Бешевець Л. В. – Кривий Ріг: КДПУ, 2004.

Педагогіка – це наука, основи якої творчо застосовуються в практичній діяльності школи. Теоретичний зміст екзаменаційних питань з педагогіки традиційно розподілено за чотирма розділами: загальні основи педагогіки, теорія виховання, теорія навчання, школознавство. Студенти зекономлять час, знайшовши теоретичне обґрунтування відповідей на екзаменаційні питання і матимуть змогу творчо підтвердити їх практичними прикладами.

В експрес-довіднику дані рекомендації по підготовці і складанню екзамену з курсу „Педагогіка” у відповідності з державним стандартом з цієї дисципліни для студентів педагогічних навчальних закладів, бакалаврів, спеціалістів, магістрів, аспірантів, учителів шкіл, викладачів педагогічних вузів.

ББК 74200 + 74202 + 74204

УДК 371 + 37.03 (075.8)

Друкується за рішенням вченої ради Криворізького державного педагогічного університету від 11.12.2003., протокол №8

Кондрашова Л. В.

Бешевець Л. В.

ISBN 966-7406-23-7

Зміст

Розділ I Загальні основи педагогіки	7
1. Педагогіка як наука, її зв'язок з іншими науками. Методи педагогічних досліджень.....	7
2. Предмет педагогіки. Основні педагогічні поняття.....	13
3. Вчення про розвиток особистості. Співвідношення та взаємозв'язок понять „виховання”, „розвиток”, „формування особистості”. Функції виховання в розвитку особистості.....	14
4. Розробка у педагогіці проблеми цілей виховання. Формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості як мета виховання в сучасній школі України. Концепція національного виховання.....	16
5. Національна доктрина розвитку освіти України.....	20
6. Система освіти в Україні. Принципи її організації. Характеристика основних типів навчально-виховних закладів.....	23
7. Цілісний педагогічний процес як єдина система взаємопов'язаних процесів навчання і виховання. Закономірності цілісного педагогічного процесу.....	27
Розділ II Теорія виховання	30
8. Виховання як процес цілеспрямованого формування особистості.....	30
9. Принципи виховання та їх характеристика.....	33
10. Методи виховання та їх класифікація. Характеристика групи методів формування свідомості особистості.....	35
11. Методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки учнів.....	39
12. Характеристика групи методів стимулювання діяльності й поведінки. Змагання, покарання.....	40
13. Теорія колективу в працях А. С. Макаренка, В. Я. Сухомлинського та сучасних вчених. Колектив і його роль у формуванні особистості. Типи колективів, етапи розвитку колективу.....	41
14. Сутність та основні риси наукового світогляду. Шляхи формування наукового світогляду в сучасній школі.....	44
15. Функції класного керівника. Планування та облік виховної роботи класного керівника.....	47

ББК 74200 + 74202 + 74204

УДК 371 + 37.03. (075.8)

П 24

Рецензенти: доктор педагогічних наук, професор А. А. Слободянюк;
кандидат педагогічних наук, доцент Л. В. Григоренко

Рекомендовано до друку вченою радою Криворізького державного педагогічного університету.

*Педагогіка: 60 екзаменаційних відповідей: експрес-довідник /
Кондрашова Л. В., Бешеvecь Л. В. – Кривий Ріг: КДПУ, 2004.*

Педагогіка – це наука, основи якої творчо застосовуються в практичній діяльності школі. Теоретичний зміст екзаменаційних питань з педагогіки традиційно розподілено за чотири розділами: загальні основи педагогіки, теорія виховання, теорія навчання, школознавство. Студенти зекономлять час, знайшовши теоретичне обґрунтування відповідей на екзаменаційні питання і матимуть змогу творчо підтвердити їх практичними прикладами.

В експрес-довіднику дані рекомендації по підготовці і складанню екзамену з курсу „Педагогіка” у відповідності з державним стандартом з цієї дисципліни для студентів педагогічних навчальних закладів, бакалаврів, спеціалістів, магістрів, аспірантів, учителів шкіл, викладачів педагогічних вузів.

ББК 74200 + 74202 + 74204

УДК 371 + 37.03 (075.8)

Друкується за рішенням вченої ради Криворізького державного педагогічного університету від 11.12.2003., протокол №8

Кондрашова Л. В.

Бешеvecь Л. В.

ISBN 966-7406-23-7

Зміст

Розділ I Загальні основи педагогіки.....	7
1. Педагогіка як наука, її зв'язок з іншими науками. Методи педагогічних досліджень.....	7
2. Предмет педагогіки. Основні педагогічні поняття.....	13
3. Вчення про розвиток особистості. Співвідношення та взаємозв'язок понять „виховання”, „розвиток”, „формування особистості”. Функції виховання в розвитку особистості.....	14
4. Розробка у педагогіці проблеми цілей виховання. Формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості як мета виховання в сучасній школі України. Концепція національного виховання.....	16
5. Національна доктрина розвитку освіти України.....	20
6. Система освіти в Україні. Принципи її організації. Характеристика основних типів навчально-виховних закладів.....	23
7. Цілісний педагогічний процес як єдина система взаємопов'язаних процесів навчання і виховання. Закономірності цілісного педагогічного процесу.....	27
Розділ II Теорія виховання.....	30
8. Виховання як процес цілеспрямованого формування особистості.....	30
9. Принципи виховання та їх характеристика.....	33
10. Методи виховання та їх класифікація. Характеристика групи методів формування свідомості особистості.....	35
11. Методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки учнів.....	39
12. Характеристика групи методів стимулювання діяльності й поведінки. Змагання, покарання.....	40
13. Теорія колективу в працях А. С. Макаренка, В. Я. Сухомлинського та сучасних вчених. Колектив і його роль у формуванні особистості. Типи колективів, етапи розвитку колективу.....	41
14. Сутність та основні риси наукового світогляду. Шляхи формування наукового світогляду в сучасній школі.....	44
15. Функції класного керівника. Планування та облік виховної роботи класного керівника.....	47

16. Зміст та форми позакласної та позашкільної виховної роботи.....	51
17. Виховання дітей в сім'ї А. С. Макаренка. В. С. Сухомлинський про сімейне виховання.....	55
18. Задачі, зміст і форми роботи школи з батьками.....	57
19. Спільна виховна робота школи, сім'ї та громадськості у вихованні учнів.....	58
20. Політична культура учнів, її структура, зміст і шляхи формування в навчальних закладах.....	63
21. Моральне виховання особистості. Етична культура як мета та результат морального виховання. Задачі, зміст, методи морального виховання учнів.....	65
22. Естетична культура учнів як мета та результат естетичного виховання учнів. Завдання, зміст, форми і засоби естетичного виховання в сучасній школі.....	67
23. Система трудового виховання, її завдання. Зміст, принципи та методи реалізації в практиці у загальноосвітніх навчальних закладах.....	69
24. Завдання і роль фізичного виховання у всебічному розвитку підростаючого покоління. Зміст і форми фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.....	70
25. Задачі розумового виховання: забезпечення оптимальних умов розвитку інтелектуальних сил і здібностей учнів: форми і методи розумового виховання.....	71
26. Система роботи по профорієнтації учнів. Завдання, зміст, форми і методи профорієнтаційної роботи з учнями різного віку.....	73
27. Сутність та структура самоврядування в школі.....	74
28. Самовиховання учнів. Види та методи самовиховання.....	77
Розділ III Дидактика.....	80
29. Поняття про процес навчання, його двосторонній характер. Керівна роль вчителя у процесі навчання... Ідея розвиваючого навчання в працях І. Г. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо, А. Дістервега, К. Д. Ушинського. Основні	80

характеристики розвиваючого навчання та шляхи його реалізації в сучасній шкільній практиці.....	83
31. Ідея виховуючого навчання в працях вітчизняних та зарубіжних педагогів (І. Герbart, М. І. Пирогов, К. Д. Ушинський, І. Г. Сковорода. Шляхи реалізації виховуючого навчання в практиці сучасної школи.....	86
32. Єдність освітньої, виховної і розвиваючої функцій процесу навчання.....	88
33. Принципи навчання (Я. А. Коменський, Ф. Дістервег, К. Д. Ушинський).....	89
34. Характеристика пояснювально-ілюстративного навчання, вимоги до нього.....	90
35. Програмоване навчання. Види програмованого навчання, принципи програмування.....	92
36. Проблемне навчання та його роль у розвитку творчих здібностей учнів.....	93
37. Диференційоване навчання. Види диференціації.....	95
38. Навчання з використанням комп'ютерів.....	97
39. Політехнічна освіта і її зміст. Взаємозв'язок загальної, політехнічної, професійної освіти.....	98
40. Зміст освіти. Характеристика навчальних планів, програм, підручників.....	100
41. Методи і прийоми навчання. Класифікація методів навчання.....	106
42. Методи організації навчально - пізнавальної діяльності.....	107
43. Методи стимулювання і мотивації учіння.....	110
44. Я. А. Коменський про класно-урочну систему. Шляхи вдосконалення класно-урочної системи в сучасній шкільній практиці.....	111
45. Форми організації навчання в сучасній школі.....	113
46. Урок - основна форма організації навчального процесу. Вимоги до сучасного уроку.....	116
47. Семінари, їх місце та функції в загальній системі навчальної роботи.....	120
48. Екскурсія як форма організації навчання. Види екскурсій.....	122
49. Самостійна робота учнів.....	124

50. Домашня робота учнів. Роль та місце домашніх завдань у навчальній роботі. Педагогічні вимоги до організації домашньої роботи учнів.....	126
51. Перевірка та оцінка знань учнів. Критерії оцінки знань, умінь і навичок.....	127
52. Контроль і його роль у керівництві та управлінні навчальною діяльністю учнів. Функції, зміст і види контролю.....	130
Розділ IV Школознавство.....	132
53. Закон про освіту. Принципи управління освітою в Україні.....	132
54. Наукові основи внутрішньошкільного управління.....	135
55. Планування роботи в школі: перспективне, річне, поточне.....	140
56. Наукова організація праці в школі.....	141
57. Поняття про педагогічний досвід. Форми і методи узагальнення і впровадження передового досвіду в шкільну практику.....	143
58. Методична робота в сучасній школі.....	144
59. Підвищення кваліфікації та атестація педагогічних кадрів.....	148
60. Закон про вищу освіту. Педагогічна та суспільна діяльність сучасного вчителя.....	149
Література.....	151

Розділ I. Загальні основи педагогіки.

1. Педагогіка як наука, її зв'язок з іншими науками. Методи педагогічного дослідження.

Педагогіка – це наука про виховання, навчання й освіту підростаючого покоління й дорослих.

Методологію (знання про спосіб) педагогічної науки складають філософські ідеї, на основі яких будується педагогічна теорія.

В будь-якій науці виділяють загальнонаукову методологію. Приватна методологія-це система знань про основи і структуру педагогічної теорії, методи педагогічного дослідження та шляхи впровадження теорії в практику.

Педагогічній науці притаманні наступні *функції* :

- пояснювальна, суть якої в тому, що педагогіка описує явища, факти, події, процеси, дає пояснення законів і умов протікання процесів виховання, навчання й освіти;
- практична (прикладна) функція. Яка спрямована на розробку педагогічних систем, технологій. Пошук формі методів здійснення виховання, навчання й освіти, на основі фундаментальних знань вдосконалюється педагогічна практика;
- прогностична функція, сенс якої в передбаченні розвитку педагогічної реальності;
- виховна функція, значення якої полягає в тому, що знання, що стало надбанням особистості, саме по собі надає формуючого впливу на людину.

Реалізація цих функцій передбачає й виконання *завдань*, які покликана вирішити педагогічна наука .

Педагогіка займається розробкою фундаментальних проблем виховання, навчання й освіти. До числа таких проблем належать: визначення предмета педагогіки, виявлення законів і закономірностей педагогічних процесів, обґрунтування принципів, методів педагогічних досліджень та впровадження результатів в педагогічну практику.

У відповідності з прикладною функцією, педагогіка займається розробкою педагогічних систем, технологій, пошуком і теоретичним обґрунтуванням форм, методів засобів виховання, освіти і навчання. До числа завдань педагогічної науки можна віднести вирішення таких проблем:

- виявлення закономірностей формування основ наукового світогляду;
- розробку змісту освіти в різних типах навчальних закладів;
- пошук шляхів підвищення якості навчання, результативності виховання;
- розробку рекомендацій по організації та згуртуванню учнівського колективу;
- вироблення наукових вимог до підготовки педагогічних кадрів;
- вивчення оптимальних умов організації праці вчителя й різних форм управління й керування навчально-виховним процесом.

Педагогіка – відносно самостійна наука. Останнім часом помітний процес обособлення галузей педагогічного знання. Тому доцільно говорити про педагогіку як комплекс наук. Диференціація педагогічного знання відбувається в різних напрямках і за різними критеріями.

Існує розподіл на дошкільну, шкільну педагогіку й педагогіку дорослих. У цьому випадку основним критерієм розподілу виступає вік.

За специфікою діяльності розрізняють виробничу, воєнну, професійну педагогіку.

В основі розрізнення на такі галузі, як сурдопедагогіка, тифлопедагогіка й олігофренопедагогіка основним критерієм виступають психічні особливості особистості.

Деякі галузі педагогіки настільки обособились, що являють собою самостійні науки (історія педагогіки, дефектологія, методика викладання спеціальних дисциплін, педагогічна психологія, шкільна гігієна та

ін.). Кожна з цих галузей має свій предмет вивчення, в процесі дослідження користується специфічними методами.

Тому в наш час доцільно говорити про систему педагогічних наук, які об'єднує об'єкт дослідження. Для всіх галузей педагогічного знання явищами, що досліджуються, виступають виховання, навчання й освіта.

Педагогічні науки тісно пов'язані з іншими науками: філософією, соціологією, психологією, математикою, анатомією та ін. Педагогіка запозичає та інтерпретує стосовно предмета свого дослідження досягнення інших наук, що дозволяють глибше проникнути в суть процесів виховання, навчання, освіти, розробити їх теоретичні основи.

Так, філософські ідеї допомагають визначити методологічну основу педагогіки, провідні ідеї в педагогічних дослідженнях. Соціологія, етика, естетика, розглядаючи виховання як фактор соціального розвитку, морального й естетичного вдосконалення особистості, виступають методологічною основою в вирішенні педагогічних проблем. Ідеї психології, фізіології, генетики й інших наук допомагають глибше зрозуміти індивідуальність особистості, створити необхідні умови для всебічного виявлення природних задатків людини.

Таким чином, дані всіх антропологічних наук допомагають педагогіці глибше і всебічніше дослідити процеси виховання, освіти й навчання підростаючого покоління й дорослих. В той же час педагогіка позитивно впливає на розвиток цих наук. Так, теорія колективу, розроблена А.С.Макаренко, використовується в роботах психологів, соціологів, філософів. Взаємодія галузей педагогічного знання з іншими науками передбачає й використання методів дослідження. Наприклад, метод експерименту запозичений педагогікою з психології й соціології, статистичні методи - з математики.

Метод науково-педагогічного дослідження – це спосіб дослідження психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивної

закономірності навчання й виховання.

В педагогіці використовуються такі методи педагогічних досліджень: педагогічне спостереження, бесіда, інтерв'ю, експеримент, вивчення результатів діяльності учнів, соціометричні методи, тестування, ранжування, метод експертних оцінок, метод узагальнення незалежних характеристик та ін. Розглянемо ті з них, які використовуються найчастіше.

Методи педагогічних досліджень.

Метод – спосіб, за допомогою якого забезпечується досягнення наміченої мети, здійснення наукових досліджень.

Метод педагогічних досліджень – сукупність прийомів та операцій, спрямована на вивчення педагогічних явищ та вирішення різноманітних науково-педагогічних проблем.

Методи досліджень поділяють:

1). за джерелом накопичення інформації:

- методи вивчення теоретичних джерел (вивчення літератури, біографій);
 - методи аналізу реального педагогічного процесу (анкети, бесіди);
- 2). за способом обробки та аналізу даних досліджень:
- метод якісного аналізу;
 - метод кількісної обробки результатів досліджень.

Спостереження – це метод, який цілеспрямовано вивчає особистість на основі сприйняття її дій та вчинків в різних ситуаціях.

Вимоги до методу спостереження:

- збереження природних виявів;
- спостереження має бути цілеспрямованим (мета, план);
- фіксація результатів.

Недоліки методу:

- дослідник, спостерігаючи, не може виявити активності;
- в спостереженні причинно-наслідкові зв'язки не відокремлені від умов, в яких вони виникають.

Спостереження бувають:

1. За участю дослідника: включені, невключені.
2. За часом: короткі, тривалі.

3. За об'ємом потрібної інформації: суцільні, вибіркові.
4. За умовами: природні, штучні.
5. Безперервні: від початку до кінця.
6. Дискретні – окремі події.
7. Монографічні: спостереження за окремим викладачем.
8. Вузькоспеціальні: чому учень не піддається впливу вчителя.
9. Спостереження-пошук: виявляють, коли народжується критика старшокласників.

Бесіда – це розмова, обмін думками. Питання бесіди повинні бути завчасно підготовлені.

Інтерв'ю буває: групове, індивідуальне. За метою інтерв'ю бувають:

- інтерв'ю думок (ставлення людей до явищ);
- документальні (ставлення та уточнення різних подій);
- не стандартизовані (питання закриті, розміщені в певному порядку);
- напівстандартизовані (вибрати відповідь із багатьох).

Анкета – це аркуш паперу з питаннями, на які повинен дати відповідь досліджуваний.

Анкети бувають: іменні, анонімні.

Питання в анкеті бувають: закриті, відкриті, прямі, непрямі.

Вимоги до анкетування:

- 1). Набір питань повинен бути логічно пов'язаний з основною метою і розташуватись логічно;
- 2). Зміст питань повинен бути: ясним, зрозумілим, таким, що не передбачає подвійної відповіді і відповідає віковій і рівню знань учнів.

Тести – система завдань, що пропонуються досліджуваному і визначаються, як стандартизоване вимірювання.

Призначення тесту: вимірювання відмінностей між індивідами або між реакціями індивіду в різних умовах.

Тести повинні відповідати таким вимогам:

- 1). Тести визначають, якою мірою досліджуваний відповідає відомому стандарту.
- 2). Кожен тест повинен надавати досліджуваним однакові

можливості для виявлення їхніх психологічних особливостей. Цього досягають завдяки тому, що в тестах є завдання, різні за формою та змістом і виконують їх, обираючи ті, на які у досліджуваних вистачає знань та досвіду.

3). Визначають, як слід розуміти результати тестів.

Види тестів:

Залежно від сфери, яка підлягає діагностиці, розрізняють:

- інтелектуальні тести;
- тести досягнень та спеціальних здібностей;
- особистісні тести;
- тести інтересів, цінностей;
- тести, що діагностують міжособистісні відносини.

Частіше всього для діагностики діяльності та спілкування застосовують проєктивні тести:

- картинки з неоднозначним змістом;
- незакінчені речення;
- продукти творчої діяльності (твір);
- метод чорнильних плям;
- метод малювальних асоціацій.

Педагогічний експеримент – своєрідний комплекс методів дослідження, що забезпечує науково-об'єктивну перевірку поставленої гіпотези. За умовами проведення експерименти бувають:

- природні;
- лабораторні.

Вимоги до проведення експериментів:

- постановка завдань;
- визначення кількості експериментальних об'єктів;
- визначення тривалості експерименту;
- вибір конкретних методик;
- здійснення і фіксація заходів;
- співвідношення результатів експерименту та гіпотез дослідження.

Залежно від мети і характеру експерименти бувають:

- констатуючий;
- формуючий;
- контрольний.

2. Предмет педагогіки. Основні педагогічні поняття.

Кожна наука має свої предмет і об'єкт дослідження та є синтезом знань про явища дійсності, які вона вивчає.

Предмет педагогіки – особлива сфера суспільної діяльності з виховання людини, складовими частинами якої є освіта і навчання.

Одним з основних понять, якими оперує педагогіка, є виховання. Виховання в педагогічній літературі трактується в широкому і вузькому розумінні.

Виховання в широкому розумінні – це організована й цілеспрямована підготовка підростаючого покоління до життя, що включає пізнання життя й формування ставлення до життя. В цьому трактуванні виховання розглядається як фактор формування особистості.

Виховання у вузькому розумінні – це організований процес взаємодії вихователя та вихованців з метою формування в учнів певних знань, поглядів, переконань, моральних цінностей, політичної орієнтації, підготовки до життя.

Навчання – це планомірно організований процес, в ході якого учні набувають знань, умінь та навичок, розвиваються їх пізнавальні сили, формуються погляди, переконання, основи світогляду, риси характеру, поведінки. Навчання являється основною формою одержання освіти.

Освіта – це процес і результат засвоєння систематизованих знань, вмінь та навичок, оволодіння способами пізнавальної діяльності й формування системи поглядів і переконань особистості, становлення її громадської позиції.

Існує й таке визначення: *освіта* – це сукупність знань і пов'язаних з ними умінь і навичок, набутих внаслідок систематичного навчання в навчальних закладах або шляхом самоосвіти.

Навчання – це основний шлях отримання знань, освіта – це результат навчання. Якщо освіта отримана без допомоги вчителя, поза навчальними закладами, значить

мова йде про самоосвіту. Самоосвіта – це набуття знань, вмінь і навичок шляхом самостійних занять поза школою, без допомоги вчителя.

Формування – це увесь процес впливу на людину обставин, вплив усіх умов життя, середовища. Формування – результат розвитку особистості, воно означає її становлення, набуття сукупності стійких властивостей та якостей.

Під *розвитком* слід розуміти взаємопов'язаний процес кількісних та якісних змін, які відбуваються в анатомо-фізіологічному дозріванні людини, у вдосконаленні нервової системи та психіки, у збагаченні її світогляду, моральності, суспільно-політичних поглядів і переконань.

Процеси виховання, навчання й освіти-дуже складні й протікають у органічній єдності. Їх результативність багато в чому визначається підготовленістю вчителя та розробленістю їх теоретичних основ в педагогічній науці.

3. Вчення про розвиток особистості. Співвідношення та взаємозв'язок понять "виховання", "розвиток", "формування особистості". Функції виховання в розвитку особистості.

Одним з основних понять, якими оперує педагогіка, являється виховання. Виховання в педагогічній літературі трактується в широкому і вузькому розумінні.

Виховання в широкому розумінні – це організована й цілеспрямована підготовка підростаючого покоління до життя, що включає пізнання життя і формування ставлення до життя. В цьому трактуванні виховання розглядається як фактор формування особистості.

Виховання у вузькому розумінні – це організована й цілеспрямована підготовка, що передбачає формування ставлення людини до життя. Це, власне, вихована діяльність.

Виховання нерідко ототожнюють з поняттям "формування". Ми чуємо твердження: людина формується і людина виховується. Як же розвести ці поняття? В результаті впливу на людину всіх обставин життя відбувається формування особистості.

Формування – це увесь процес впливу на людину обставин, вплив усіх умов життя, середовища.

Формування – стихійний процес, виховання – це цілеспрямований, організований процес підготовки людини до життя.

Формування – це результат розвитку особистості. Що ж таке розвиток особистості?

В науковій літературі немає однозначної відповіді на це питання. Поняття "розвиток" трактується неоднозначно.

Так, німецький педагог Бюллер вважає, що розвиток – це не що інше, як природні задатки, які виявляються в процесі життя людини і визначають можливості й особливості її особистості. Він підкреслює, що коли говорять про розвиток, то мають на увазі природні задатки й спрямування їх виявлень.

Німецький психолог Штерц розуміє під розвитком прагнення до певної мети, закладеної в людині від народження.

Швейцарський педагог Піаже вважає, розвиток являє собою рух від початкової до кінцевої крапки у вигляді кількісних змін особливостей первинного виду мислення і заданого результату, підсумку.

Об'єднує всі наведені вище визначення те, що в них розвиток розглядається як процес кількісних змін властивостей, визначених природою людини. Однобічність цих визначень не викликає сумнівів.

Розвиток – складний динамічний процес, що відбувається у часі й просторі і призводить до кількісних і якісних змін в особистості людини. Розвиток являє собою сплав біологічного й духовного аспектів в структурі особистості. Він проходить під впливом зовнішніх факторів, але протікає за внутрішніми законами.

Такими чином, *розвиток* – це кількісні й якісні зміни властивостей і психічних процесів, що призводять до удосконалення відображення у свідомості людини оточуючої дійсності, й активізації способів її діяльності.

На процес розвитку особистості впливає декілька факторів, визначальну роль серед яких відіграє виховання. Питання про фактори, що впливають на процес розвитку особистості, хвилював вчених з давніх давен і до нашого часу.

З позицій біологічного і соціального підходів робились спроби знайти відповідь на поставлене питання. Але прихильники кожної з цих точок зору недооцінювали виховання, як фактор розвитку особистості. Яка ж позиція відводиться вихованню в розвитку особистості?

Виховання виконує формуючу функцію. Воно створює необхідні умови для розвитку, найефективнішого його протікання; надає ціннісного, соціально необхідного спрямування розвитку; здійснює формування ціннісних якостей особистості.

4. Розробка в педагогіці проблеми цілей виховання. Формування всебічно гармонійно розвиненої особистості, як основна мета виховання в сучасній школі України. Концепція національного виховання.

Мета виховання – це мисленеве уявлення результатів педагогічної діяльності, втілених в образі людини, яку прагнуть виховати.

В педагогіці розрізняють декілька рівней цілей. Провідне місце належить генеральній меті.

Генеральна мета – це втілення ідеалу суспільства. Генеральна мета носить суспільний характер. Вона впливає із закономірностей суспільного життя, визначається характером виробничих відносин, рівнем розвитку виробничих сил і суспільства в цілому. Генеральна мета носить класовий характер, тобто виражає інтереси панівних класів та має узагальнений характер. За словами А.С.Макаренка, генеральна мета не являється

педагогічним інструментом і потребує уточнення та роз'яснення.

Практична мета – конкретизує генеральну мету. Практичні цілі виражаються в програмі особистості, тобто в описанні рис і структури особистості, необхідної суспільству. Програма особистості динамічна. Вона змінюється зі змінами суспільства і його потреб.

При визначенні цілей важливо врахувати індивідуальність особистості. Тому в педагогіці виділяють оперативні цілі.

Оперативні цілі – це цілі конкретних педагогічних дій. Таким чином, генеральна мета визначає загальний напрямок виховання; практична мета конкретизує програму особистості, оперативні цілі показують педагогу, що слід зробити для реалізації програми особистості і досягнення генеральної мети з урахуванням індивідуальності особистості та конкретних умов.

В трактуванні цілей виховання немає єдиної точки зору. В сучасній науковій літературі можна виділити декілька напрямків.

Теорія громадянського виховання передбачає підготовку молоді до прийняття буржуазних цінностей і соціальних інститутів. Мету виховання прибічники цього напрямку бачать у вихованні громадянина, тобто виховання у підростаючого покоління громадянської відповідальності, поваги до закону, розуміння прав і обов'язків громадянина демократичного, буржуазного суспільства.

Теорія індивідуального виховання на перше місце ставить самореалізацію особистості, її можливостей і здібностей. Представники цього напрямку мету виховання вбачають в індивідуалізації виховного й освітнього процесів. Сутність мети, на їхню думку, полягає в реалізації кожною людиною закладених в ній природних задатків. Теорія гуманного виховання акцентує зусилля на морально-психологічних аспектах міжособистісних відносин, на можливості в суспільстві соціального партнерства, співробітництва людей різного соціального

положення. Метою виховання прибічники цієї точки зору вбачають у вихованні в людині людяності, уміння налагоджувати контакти з іншими людьми, розуміння себе й інших людей.

Для всіх наведених вище напрямків характерне визнання мети виховання засобом виконання соціального замовлення. Мета виховання завжди відображає інтереси того суспільства, якому вона служить. Метою сучасної системи освіти, в тому числі й різних типів загальноосвітньої школи являється всебічний і гармонічний розвиток особистості.

Вперше ідея всебічного і гармонійного розвитку особистості виникла в глибоку давнину, а саме в древньогрецькій Афінській державі. Протягом наступних віків ця ідея розвивалась, змінювалась у відповідності зі змінами соціального замовлення. Глибоко наукове обґрунтування вона отримала в роботах К.Маркса і Ф.Енгельса, які довели її об'єктивність. Об'єктивність цієї мети пояснювалась, з одного боку, тим, що ідея відповідає біологічній природі людини, а з другого боку – потребам суспільства.

Всебічної підготовки і гармонійного розвитку природних сил людини вимагає технічний прогрес суспільства. *Всебічно і гармонійно розвинута особистість характеризується* єдністю фізичного, розумового, морального, естетичного розвитку, різнобічними матеріальними й духовними потребами, психологічною і практичною підготовленістю до фізичної й розумової праці. Головна риса всебічно й гармонійно розвиненої людини – творчість в обраному виді діяльності та різноманітні духовні потреби, на основі яких здійснюється гармонійний розвиток її розумових і фізичних здібностей, формується її моральна, естетична, політична культура.

Таким чином, говорячи про всебічно й гармонійно розвинуту особистість, необхідно говорити про формування моральної, політичної, естетичної й фізичної культури, готовність її до творчої трудової діяльності та спілкування. Визначальною характеристикою всебічно й

гармонійно розвиненої особистості являється її культура.

Культура особистості – це соціально обумовлений рівень розвитку особистості в будь-якій сфері діяльності.

Культура особистості як показник всебічного й гармонійного розвитку особистості формується через систему виховання. Багатогранність культури передбачає й складну систему виховання.

Виховання – це цілеспрямоване формування всебічно розвинутих і високо свідомих людей, гармонійно поєднуючих в собі духовне багатство, моральну чистоту й фізичну досконалість.

Концепція національного виховання.

Вона схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 року. Концепція національного виховання розкриває сутність і особливості національного виховання, пов'язаного з потребами відродження України. „Національне виховання – це створена упродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь”.

В Концепції визначено принципи національного виховання: народність, природо відповідність виховання, культуровідповідність виховання, гуманізація, без перервності, етнізація, диференціація та індивідуалізація, послідовність, систематичність, варіативність форм і методів виховання, свідомість, активність, самодіяльність, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів, зв'язок виховання з життям, інтегративність.

Національне виховання розглядається як фактор цілісного формування особистості, визначаються основні напрямки національного виховання, його мета. Найважливішою громадською рисою особистості є сформованість національної самосвідомості, любов до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України. Важлива роль у національному вихованні відводиться вивченню

української мови, підвищенню мовної культури. Одним із завдань національного виховання є збагачення духовності особистості.

Система безперервного національного виховання визначає основні виховні завдання сім'ї та родини; загальноосвітньої школи та позашкільних закладів; вищих навчальних закладів у формуванні особистості.

Особливої уваги концепція національного виховання надає підготовці педагогів, підвищенню їх педагогічної майстерності та визначає критерії ефективності виховної діяльності педагогів.

У Концепції національного виховання визначаються основні шляхи її реалізації: оновлення змісту, форм і методів виховання; розробка методологічних аспектів безперервної системи національного виховання; розробка нових педагогічних технологій; гуманізація й гуманітаризація виховання; вивільнення педагогіки виховання від політизації й ідеологізації; організація всеобучу батьків; розвиток позашкільних виховних закладів та дитячих організацій; активізація виховної роботи в позанавчальний час за місцем проживання; створення відповідної матеріальної бази; створення широкої мережі психологічних служб; широка пропаганда через газети, журнали, радіо, телебачення кращого досвіду виховання дітей і молоді.

5. Національна доктрина розвитку освіти .

З метою визначення стратегії та основних напрямків подальшого розвитку освіти в Україні президент підписав указ про Національну доктрину розвитку освіти на 2002-2004 роки. 17 квітня 2002 р. Доктрина включає в себе 16 розділів :

1. У першому розділі йде виклад загальних положень про освіту, як основу розвитку особистості, суспільства нації та держави.
2. У другому розділі визначається мета й пріоритетні напрямки розвитку освіти, серед яких: особистісна

орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; постійне підвищення якості освіти; розширення українського освітнього простору; органічне поєднання освіти і науки та ін.

Третій розділ присвячений національному характеру освіти і національному вихованню. Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу. Будучи головним пріоритетом, складовою частиною освіти, національне виховання ставить собі за мету виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин.

Четвертий розділ визначає стратегію мовної освіти, реалізація якої здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів. У державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опанувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою.

Цей розділ розкриває завдання, що стоять перед освітою, як рушійною силою розвитку громадянського суспільства.

Освіта і фізичне виховання – основа для забезпечення здоров'я громадян, тому належну увагу слід приділити розвитку валеологічної освіти та впровадженню досягнень медицини в навчально-виховний процес.

Рівний доступ до здобуття якісної освіти мають всі громадяни України. Якість освіти визначається на основі державних стандартів освіти та оцінки громадськістю освітніх послуг. У цьому ж розділі вказуються шляхи забезпечення рівного доступу до здобуття освіти у дошкільній, загальній середній

- освіті, в освіті дітей з особливостями психічного та фізичного розвитку, у позашкільній освіті, у професійно-технічній освіті, у вищій освіті.
8. Безперервність освіти, навчання протягом життя проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та національних змін.
 9. Інформаційні технології в освіті надають освіті пріоритету.
 10. Сучасна система управління освітою розвивається як державно-громадська. Вона має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг.
 11. Економіка освіти повинна створити передумови для розвитку всіх напрямків галузі через виконання цілого ряду завдань та дотримання базових принципів фінансування.
 12. Освіта і наука є умовою модернізації системи освіти.
 13. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, забезпечується державою.
 14. Держава гарантує соціальні гарантії учасникам навчального процесу.
 15. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти базується на таких засадах: пріоритет національних інтересів, збереження інтелектуального потенціалу нації, миротворча спрямованість у оцінці здобутків.
 16. Очікувані результати: зростуть самостійність і самодостатність особистості, її творча активність; активізуються процеси національної самоідентифікації особистості, підвищиться статус громадянина України; освіта, здобута в Україні, стане конкурентоспроможною, а людина – захищеною і мобільною на ринку праці; випереджальний розвиток освіти забезпечить гідний рівень життя.

6. Система освіти в Україні. Принципи її організації. Характеристика основних типів навчально-виховних закладів.

Система освіти – це сукупність навчальних і навчально виховних закладів, що забезпечують загальну, середню і вищу освіту, одержання спеціальності або кваліфікації, підготовку або перепідготовку кадрів для виробництва, сільського господарства, науки і культури.

Відповідно до закону „Про загальну освіту” система освіти в сучасній Україні складається з таких ланок :

- дошкільна освіта;
- загальна середня освіта;
- позашкільна освіта;
- вища освіта;
- післядипломна освіта;
- аспірантура ;
- докторантура;
- самоосвіта.

Дошкільна освіта (ясла, садки, ясла-садки, сімейні, прогулянкові дошкільні заклади, компенсуючі заклади, комбіновані заклади, дитячі садки інтернатного типу, дитячі будинки.)

Мета дошкільних закладів: забезпечення фізичного, психічного розвитку дітей, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь та навичок, необхідних для подальшого навчання, виховання цілісної особистості, здатної до самовираження.

Загальна середня освіта. Вона є обов’язковою складовою безперервної освіти і спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості через навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях.

Загальна середня освіта – цілеспрямований процес засвоєння систематизованих знань про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної та практичної діяльності, результатом якого є

інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.

Завдання загальної середньої освіти:

- виховання громадянина України;
- формування особистості учня;
- виконання вимог Державного стандарту;
- підготовка учнів до подальшої освіти і трудового життя;
- виховання поваги до Конституції, символів України, прав і свобод людини, гідності, відповідальності, поваги до родини, народних традицій і звичаїв і та ін.

12-річна загальна середня освіта має три рівні:

I початковий;

II основний;

III старший.

Навчання здійснюється у загальноосвітній школі трьох ступенів:

- 1). початкова школа
- 2). основна школа
- 3). старша школа

Вони можуть функціонувати разом чи окремо.

Початкова освіта (строк навчання 3-4 роки, залежно від того, чи з 6; чи з 7-річного віку діти навчаються). У ній розрізняють такі мікроетапи 1-2 класи і 3-4 класи.

Основна середня освіта (термін навчання 5 років). У структурі основної школи враховують специфічну роль 5-6 і 7-9 років. У 5-6 класах переважає роль пропедевтичного навчання (елементарне викладання). У 7-9 класах розпочинається систематичне викладання системи наукових знань.

Повна середня освіта. Її результат: інтелектуальний, соціальний і духовний та фізичний розвиток особистості. Термін навчання 2(3) роки. Вона функціонує в основному як профільна. Доцільним є поглиблення вивчення окремих предметів, навчання з використанням факультативів та спецкурсів. Повна загальна середня освіта повинна бути доступною для всіх дітей. В Україні

функціонують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів.

Середня загальноосвітня школа (це загальноосвітній заклад I – III ступенів):

I ступінь – початкова школа 1-3 (4) клас; термін навчання 3 (4) роки.

II ступінь – основна школа 5-9 клас; термін навчання 5 років.

III ступінь – старша школа, як правило з орієнтацією на профільне навчання 10-11 (12) класи. Термін навчання 2 (3) роки.

Школи всіх трьох ступенів можуть функціонувати разом або самостійно:

- загальноосвітня школа – інтернат
- вечірня (змінна) школа II-III ступ.
- спеціалізована школа (з поглибленим вивченням окремих предметів)
- гімназія (II-III ступ.)
- ліцей (III ступ.) з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою
- колегіум (III ступ) навчальний заклад з філологічно-філософського або культурно-естетичного профілю
- спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) – для корекції фізичного або розумового розвитку
- загальноосвітня санаторна школа (школа – інтернат) I-III ст.
- школа соціальної реабілітації (окремо для хлопців і дівчат).

Професійна освіта. Здійснюється в системі вищих та середніх навчальних закладів: багатопрофільні університети, академії, інститути, коледжі, технікуми, пед., мед., та мистецькі училища. Професійно-технічну освіту здобувають в середніх професійно-технічних училищах, які готують висококваліфікованих робітників.

Відповідно до статусу вищих навчальних закладів встановлено 4 рівні акредитації:

1. Технікум, училище;
2. Коледж;

3-4. Інститут, університет, консерваторія, академія.

Існує післядипломна освіта, аспірантура, докторантура.

Основні напрямки реформування освіти в Україні (державна програма „Освіта”(Україна XXI ст.):

- створення у суспільстві атмосфери сприяння освіті, турботи про неухильне зростання інтелектуального і духовного потенціалу нації;
- подолання проявів девальвації загальнолюдських цінностей, відірваності освіти від національних джерел;
- запровадження у навчально-виховний процес нових педагогічних технологій;
- відхід від засад авторитарної педагогіки;
- формування нових економічних засад системи освіти, створення науково-технічної бази;
- реорганізація існуючих та створення навчально-виховних закладів нового типу;
- перебудова управління освітою через її демократизацію, децентралізацію;
- інтеграція освіти і науки;
- створення нової правової і нормативної бази освіти.

Державний стандарт загальної середньої освіти – звіт норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової та повної загальної середньої освіти, а також гарантії держави щодо її здобуття.

Державний стандарт загальної середньої освіти згідно з Законом України „Про загальну середню освіту” містить:

1. Базовий навчальний план середньої школи.
2. Освітні стандарти галузей знань(навчальних предметів).
3. Державні вимоги до рівня засвоєння змісту середньої освіти за ступенями навчання (початкова, основна, старша школа).

Якість вищої освіти регулюється державним стандартом освіти, який складають різноманітні компоненти:

1. Державний компонент (визначає напрям спеціально-

сті, професійної підготовки.

2. Галузевий компонент (включає освітньо-кваліфікаційну характеристику).

3. Компонент навчального закладу (призначений забезпечити відповідність рівня освіти в навчальному закладі вимогам державного стандарту).

Основні принципи організації освіти (Закон України "Про освіту").

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок з національною історією, традиціями, культурою;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- науковий, світський характер освіти;
- інтеграція з наукою і освітою;
- взаємозв'язок з освітою інших країн;
- гнучкість і прогностичність системи освіти;
- єдність і наступність системи освіти;
- безперервність і систематичність системи освіти;
- орієнтація на світовий рівень;
- поєднання державного самоврядування в системі освіти.

7. Цілісний педагогічний процес як єдина система взаємопов'язаних процесів навчання і виховання. Закономірності цілісного педагогічного процесу.

Сучасна педагогічна теорія представляє педагогічний процес як динамічну систему. Слово „система” (від гр. *systema* – ціле, що складене з частин) означає цілісність, яка являє собою єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин.

Педагогічним процесом називають цілісний процес

здійснення виховання в його широкому розумінні шляхом забезпечення єдності навчання і виховання (в його вузькому спеціальному розумінні).

Педагогічний процес як система протікає в інших системах: народній освіті, школі, класі, на окремому уроці.

Склад процесу неідентичний складові системи, в якій він протікає. Він має вже специфічні процесуальні компоненти. Найбільш значними компонентами педагогічного процесу являються процеси навчання і виховання, які призводять до внутрішніх процесів зміни освіченості, вихованості та розвитку особистості. Процеси навчання і виховання складаються із взаємно пов'язаних процесів. Наприклад, процес навчання складається із взаємопов'язаних процесів викладання й учіння, процес виховання – з процесу виховних впливів, процесу прийняття їх особистістю і виникаючого при цьому процесу самовиховання.

Процес, як відомо, характеризується рухом, зміною. Педагогічний процес у зв'язку з цим розглядають як взаємодію суб'єктів і об'єктів виховання, спрямовану на вирішення завдань освіти, виховання і загального розвитку вихованців. Звідси *процесуальними компонентами* являються не самі педагоги й учні і не умови виховання, а мета, завдання, зміст, методи, засоби й форми взаємодії педагогів і вихованців, а також досягнуті при цьому результати. Зазвичай це і є: цільовий, змістовний, діяльнісний, результативний компоненти, що утворюють систему.

Цільовий компонент процесу містить ідею урізноманітнення цілей і завдань педагогічної діяльності: від генеральної мети-всєбічного і гармонійного розвитку – до конкретних завдань формування певних якостей чи їх елементів.

Змістовний компонент відображає смисл, що вкладається як у загальну мету, так і в кожне конкретне завдання; зміст, який необхідно засвоїти.

Діяльнісний компонент передбачає взаємодію педа-

гоїв і вихованців, їх співробітництво, організацію й управління процесом.

Результативний компонент процесу характеризує досягнуті зрушення відносно поставленої мети.

Другою важливою ознакою педагогічного процесу як системи є наявність у ньому внутрішньої структури зв'язків між компонентами та їх підсистемами.

Об'єктивні, суттєві зв'язки, що повторюються в педагогічному процесі, мають назву його *закономірностей*. Закономірностями педагогічного процесу є :

1. Закономірність зумовленості педагогічного процесу потребами суспільства й особистості, можливостями (матеріально-технічними, економічними та ін.) суспільства, умовами протікання процесу (морально-психологічними, санітарно-гігієнічними, естетичними та ін.).
2. Закономірність розвитку особистості в педагогічному процесі. Темпи і досягнутий рівень розвитку особистості залежить від спадковості, виховного і навчального середовища, залучення до навчально-виховної діяльності, засобів і способів педагогічного впливу.
3. Закономірність управління педагогічним процесом. Ефективність педагогічного впливу залежить від інтенсивності зворотніх зв'язків між вихованцем і педагогом; обґрунтованості й характеру корегуючих впливів на вихованців.
4. Закономірність стимулювання. Результативність педагогічного процесу залежить від дії внутрішніх стимулів і мотивів навчально-виховної діяльності; доцільності, своєчасності й інтенсивності зовнішніх (суспільних, педагогічних моральних матеріальних та ін.) стимуляторів.
5. Закономірність єдності чуттєвого сприймання логічної практики в педагогічному процесі. Ефективність навчально-виховного процесу залежить від інтенсивності та якості чуттєвого сприй-

мання, логічного осмислення сприйнятого, практичного застосування осмисленого.

6. Закономірність єдності зовнішньої (педагогічної) і внутрішньої (пізнавальної) діяльності. Ефективність педагогічного процесу зумовлюється якістю педагогічної діяльності та власної навчально-пізнавальної діяльності вихованців.
7. Закономірність єдності завдань, змісту, організаційних форм, методів і результатів виховання. Правильно визначене завдання (пов'язане з суспільно зумовленою загальною метою виховання) зрозуміле і сприйняте всіма учасниками педагогічного процесу, значно впливає на вибір педагогічних засобів; аналіз результатів виховання допомагає встановити доцільність обраного варіанта організації педагогічного процесу.
8. Закономірність динаміки педагогічного процесу. Педагогічний процес як розвиваюча взаємодія між педагогами і вихованцями має поступовий характер: чим вищі проміжні досягнення, тим вагоміші кінцеві результати. Величина всіх наступних змін зумовлюється величиною попередніх.
9. Закономірність інтегрального (нерозривно пов'язаного, суспільного, єдиного) результату педагогічного процесу. Кінцевий результат педагогічного процесу є наслідком взаємозв'язків результатів цих етапів процесу.

Слід мати на увазі, що дані закономірності розкривають частину зв'язків педагогічного процесу, але не всі зв'язки.

Розділ II. Теорія виховання.

8. Виховання як процес цілеспрямованого формування особистості.

В загальному розвитку людини спостерігаються дві взаємопов'язані лінії: біологічна й соціальна. Ці лінії добре прослідковуються, якщо звернутись до процесу

розвитку людини з моменту її народження. Коли народжується людина, то кажуть, що народилась людина як біологічна істота, яку аж ніяк не можна назвати особистістю. Відбувається процес біологічного розвитку людини, який поєднується з набуттям значної кількості соціальних властивостей і якостей, які характеризують її як соціальну істоту. Таким чином, поняття "людина" синтезує (об'єднує) в собі як біологічні, так і соціальні (суспільні) властивості і якості. Поняття ж "особистість" включає в себе тільки соціальні властивості і якості людини, до яких належить мова, свідомість, звички, які роблять її суспільною істотою. Біологічні характеристики людини в дану характеристику не входять.

Поняття "*особистість*" характеризує суспільну сутність людини і означає сукупність вироблених нею в процесі життя соціальних властивостей і якостей.

При народженні людина отримує певні природні задатки і протягом життя формується як особистість в певному середовищі. Але доведено, що нарівні з середовищем і біологічними задатками виховання виступає як вагомий фактор розвитку і формування особистості. Важливо визначити співвідношення, в якому перебувають ці три фактори. Ідеалісти визначального значення надають спадковості, матеріалісти виходять з того, що визначальну роль в особистісному формуванні людини відіграє виховання. Вказана точка зору є єдино правильною і має глибоко обґрунтований характер. Якщо співставити формуючий вплив середовища і виховання на особистість, то виявляється, що середовище впливає на її розвиток стихійно і пасивно. Вона виступає лише як можливість, як потенціальна передумова розвитку особистості. Більше того, вплив середовища в сучасних умовах сам по собі не в змозі забезпечити вирішення тих складних завдань, які пов'язані з формуванням особистості й підготовкою її до життя. Щоб людина оволоділа наукою, способами професійної діяльності і сформувала в собі необхідні моральні, естетичні якості, потрібне соціальне виховання і активність самої

особистості. Активність – це одна із властивостей особистості, від якої залежить розвиваюча дія виховання.

Те ж саме стосується й творчих задатків людини. Для того, щоб ці задатки виявились, потрібні не тільки соціальні умови і певний рівень наукового, технічного і художнього розвитку суспільства, а й відповідне виховання, спеціальна виучка в тій чи іншій сфері суспільної діяльності.

Все це дає змогу зробити важливий для педагогіки висновок: визначальну роль в розвитку і формуванні особистості відіграє виховання. Тільки за допомогою виховання реалізується соціальна програма розвитку людини і формуються її особистісні якості.

Але, підкреслюючи визначальну роль виховання у формуванні особистості, не можна розглядати людину, як пасивний об'єкт впливу середовища і виховання, забуваючи про внутрішні переживання, як і якими впливами вони викликаються. Мова йде про активність самої особистості, її творчо-перетворюючу діяльність. Міра особистісного розвитку людини залежить не тільки від самого факту участі її в діяльності, а головним чином від ступеню тієї активності, яку вона виявляє в цій діяльності, а також від характеру її спрямованості, що в сукупності прийнято називати ставленням до діяльності.

Перед педагогом стоїть завдання: постійно стимулювати активність учнів у діяльності і формувати до неї позитивне й здорове моральне ставлення. Все вищесказане дає підстави зробити висновок про те, що "під вихованням слід розуміти цілеспрямований і свідомо здійснюваний педагогічний процес організації та стимулювання активної діяльності особистості, що формується, по оволодінню суспільним досвідом: знаннями, практичними вміннями й навичками, способами творчої діяльності, соціальними й духовними відносинами".

Даний підхід до трактовки формування особистості дістав назву діяльнісно-особистісної концепції виховання.

9. Принципи виховання та їх характеристика.

Принцип – це основна ідея, загальний напрямок діяльності.

Принцип виховання – це сукупність керівних положень, що визначає основний напрямок, змісті організацію виховного процесу. До їх числа відносять:

Принцип цілеспрямованості виховного процесу. Суть його: будь-яка виховна справа повинна мати ідейну спрямованість. Будь-який педагогічний засіб повинен відповідати меті виховання – всебічному і гармонійному розвитку особистості школяра. Завдання педагога полягає в тому, щоб при реалізації цього принципу надати ідейного сенсу вчинкам, діям вихованців. Успіх його діяльності багато в чому залежить від того, як представить педагог мету виховання, ті якості, які він може розвинути, підкріпити, стимулювати, ліквідувати чи нейтралізувати. Щоб мета стала керівництвом до практичної педагогічної дії, вона повинна бути перетворена в систему певних вимог суспільства до особистості на тому чи іншому етапі її вікового й індивідуального розвитку. "Проектуючи" особистість школяра, педагог прагне до того, щоб зробити загальні цілі і завдання виховання особистісно значимими для вихованця. Зовнішні вимоги, як правило, не відразу знаходять опору у внутрішньому світі особистості, але при правильній організації виховання, вони повинні перейти в її внутрішні вимоги, вимоги до самої себе.

Принцип комплексного підходу до виховання. Він передбачає повноту, всебічне охоплення всіх властивостей особистості людини, єдність фізичного, розумового, морального, трудового, естетичного й політехнічного виховання, гармонійний розвиток всіх сторін особистості людини.

Принцип зв'язку виховання з життям, з суспільною практикою. Суть цього принципу полягає в побудові виховного процесу таким чином, щоб вся

життєдіяльність дітей відчувалась ними як суспільно-корисна і давала особисте задоволення.

- Принцип виховання особистості в колективі. Даний принцип передбачає створення згуртованого, діяльного й активного учнівського колективу і колективу вчителів для досягнення завдань виховного процесу. Індивід стає особистістю завдяки спілкуванню. Виступаючи формою організації способу життя і діяльності школярів, колектив забезпечує багатство й різноманітність людських стосунків, здорову морально-психологічну атмосферу, можливість якнайповнішої реалізації можливостей і здібностей людини.
- Принцип поваги особистості дитини в поєднанні з розумною вимогливістю до неї. Сенс цього принципу в установленні правильних взаємовідносин в системі "вихователь-вихованець". Повага до особистості школяра передбачає вилучення з системи виховних засобів, що принижують гідність дитини. Мірою поваги до особистості школяра являється розумна вимогливість до нього. Ці дві сторони (повага й вимогливість) взаємопов'язані як сутність і явище. Розумна вимогливість завжди виправдовує себе, але її потенціал вагомо зростає, якщо вона об'єктивно доцільна, викликана потребами виховного процесу, завданнями всебічного розвитку особистості.
- Принцип опори виховання на позитивне в особистості. Суть принципа полягає в тому, щоб бачити в дитині перш за все позитивні якості її особистості, розвивати їх, вдосконалювати і в той же час делати негативні. Вихованець в значній мірі такий, яким його бачить вихователь. Необхідно знайти в кожній дитині її сильну сторону, досягти того, щоб її можливості отримали застосування в діяльності, щоб в ній засяяла людська індивідуальність (В.О.Сухомлинський).
- Принцип відповідності виховного процесу віковим особливостям школяра. Цей принцип передбачає врахування вікових та індивідуальних особливостей.

Принцип поєднання педагогічного керівництва з розвитком активності, самодіяльності й ініціативи вихованців. При реалізації цього принципу слід спиратись на природну властивість особистості – її активність, створювати умови для стимулювання ініціативи й самодіяльності школярів. Заохочуючи й розвиваючи ініціативу й самодіяльність школярів, важливо постійно корегувати стиль відносин з ними у відповідності з їх зростаючою самостійністю.

10. Методи виховання. Класифікація методів виховання. Характеристика групи методів формування особистості.

Поняття "метод виховання" трактується по-різному. Так А.С.Макаренко визначає метод виховання як інструмент доторкання до особистості"; М. Д. Ярмаченко вказує, що „під методом виховання розуміємо найкоротший шлях досягнення оптимальних результатів, відповідних поставленим виховним цілям". У визначені Ю.К. Бабанського „метод виховання – це спосіб взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямований на вирішення задач виховання”.

Методи виховання є загальні і часткові. До загальних методів виховання належать ті, що застосовуються в моральному, естетичному, фізичному вихованні. До часткових – ті, що застосовуються переважно в одному з названих вище розділів виховання.

Метод відрізняється від засобу. Під засобом розуміємо той вид діяльності, який може впливати на особистість у певному напрямі. Засобами виховання є груди, мистецтво, спілкування з іншими людьми. Поняття засобу ширше від поняття методу. Засоби виявляють свою активність у процесі виховання. Певному засобу відповідає певна система методів. Таким чином, засіб – це інструмент педагогічного впливу на особистість (слово-засіб, бесіда-метод). Засоби: праця, мистецтво.

Відмінність існує також між методом і прийомом.

Метод завжди застосовується в конкретних умовах. Ці умови впливають на характер застосування методу, модифікують його, виступаючи у вигляді прийомів. Якщо методи виховання можна уявити як систему, прийоми відносно неї є підсистемою, частиною методу. Наприклад, заохочення як метод реалізується у вигляді таких прийомів як заохочення учителя, батьків, колективу, заохочення громадських організацій. Таким чином, *прийом* – це частина методу. Наприклад: метод-бесіда, а прийоми: пояснення, навчання; метод-покарання, а прийоми: іронія, удавана байдужість.

Ефективність виховного процесу залежить від соціальної установки особистості. Психологи розглядають соціальну установку як вияв ціннісної орієнтації у формі соціально детермінованої схильності особистості чи групи до заздальгідь визначеного відношення – позиції стосовно даного об'єкта (людини, явища, події). Соціальна установка особистості складається з таких структур:

- а). інформаційна (розсудкова);
- б). емоційна(почуттєва);
- в). поведінкова(поведінка).

Якщо в основу класифікації покласти соціальну установку, то система методів за Ярмаченко М.Д., має такі структурні групи:

- 1). методи інформації (візуально-слуховий, словесні методи, метод пошуків);
- 2). методи сугестії (метод прикладу, метод авторитету) – це методи навчання;
- 3). методи організації практичної діяльності і стимулювання поведінки (громадська думка, заохочення, покарання).

Кожна з підсистем або груп методів має свої особливості її використання на певних ділянках роботи (у моральному, естетичному, фізичному вихованні) буде різним.

М.К.Кондаков та О.С.Вишняков у педагогічному словнику також всі методи виховання поділяють на три групи:

- 1) Методи формування свідомості особистості(понять, суджень, переконань, оцінок): розповідь, бесіда, лекція, диспут, показ наочності, кіно та діафільмів, відтворення звукозаписів та ін.
- 2) Методи організації пізнавальної та практичної діяльності та поведінки учнів: доручення, завдання, вирази, створення спеціальних виховних ситуацій, направлених на формування громадської думки.
- 3) Методи стимулювання діяльності та поведінки учнів: змагання, заохочення, осуд.

Методи виховання застосовуються завжди в поєднанні, так як для всебічного розвитку особистості важливо одночасно впливати на її свідомість, діяльність, поведінку, мотиви та інтереси.

Ми зупинимось на класифікації методів виховання, запропонованій В.О.Сласт'яніним. В цій класифікації 4 групи методів

- 1) Методи формування свідомості особистості(поглядів, переконань, ідеалів).
- 2) Методи організації діяльності, спілкування, досвіду суспільної поведінки.
- 3) Методи стимулювання та мотивації діяльності та поведінки.
- 4) Методи контролю, самоконтролю, самооцінки діяльності та поведінки.

Характеристика групи методів формування свідомості особистості.

Перша група методів виховання включає в себе методи різностороннього впливу на свідомість, почуття та волю учнів в інтересах формування у них стійких поглядів та переконань. Необхідність використання цих методів витікає з принципу єдності свідомості та діяльності. Під час використання цих методів слід пам'ятати про внутрішню діяльність свідомості, про психічну діяльність особистості. Але необхідно використовувати й залучення особистості до соціального досвіду, що дає можливість формування у учнів понять, суджень, оцінок. До цієї групи відносяться бесіди, лекції, диспути, приклад.

Бесіда. Основне призначення бесіди – залучити самих учнів до оцінки подій, вчинків, явищ суспільного життя і на цій основі сформувані у них правильне відношення до дійсності, до своїх громадських, політичних та моральних обов'язків. Бесіда починається з обґрунтування її теми. На головному етапі бесіди вчитель дає матеріал для обговорення, потім так ставить питання, щоб учні вільно висловлювали свої думки, приходили до самостійних висновків. Вчитель сам повинен говорити якомога менше. Функція вчителя: направляти та поправляти учнів, потім зробити висновки, намітити програму дій для закріплення прийнятої в результаті бесіди норми.

Індивідуальні бесіди проводити важче. Їх треба проводити за планом, треба щоб вони були систематичними, тоді вони дадуть результат. Необхідно враховувати вік, індивідуальні особливості учня. Для бесіди можна використовувати матеріали періодичної преси.

Лекція розпочинається з розповіді, пояснення. Лекція – це розгорнутий в організовану та доступну форму систематичний виклад матеріалу, проблеми соціального, політичного, морального, ідейно-естетичного змісту. Логічним центром лекції являється якесь теоретичне узагальнення, що належить до сфери наукової свідомості. Тут дуже важливе значення має особистість лектора. Його вміння висловлювати факти, докази та аргументи, його вміння відокремлювати факти від думки про них, викликати активні інтелектуальні процеси в учнів.

Диспути – це метод оснований на давно відкритій закономірності: знання, одержані в ході зіткнення думок, різних точок зору, завжди відрізняються високою мірою стійкості та гнучкості. Диспути використовуються в старших класах, бесіди в молодших.

Метод прикладу. Його основою служить таке психологічне явище, як наслідування. Але це не сліпе копіювання, а вибіркоче наслідування того, що відповідає

ідеалу учня. Об'єктом наслідування може стати батько чи мати, брат чи сестра, літературні чи кіногерої. Але слід звернути увагу на те, що в очах учня тільки той вчинок заслуговує на наслідування, який здійснюється авторитетною і поважною людиною. Цією людиною повинен стати вчитель, але вчитель авторитетний.

II. Методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки.

До цієї групи методів виховання належать: вимога, громадська думка, привчання, вправи, створення виховних ситуацій.

Вимога (спосіб безпосереднього побудження учнів до тих чи інших вчинків або дій, спрямованих на поліпшення поведінки): прохання, тактовна вказівка, розпорядження вчителя. Вимога може виступати перед учнями як конкретне завдання, яке учень повинен виконати в процесі тої чи іншої діяльності. За формою пред'явлення розрізняються вимоги: прямі та непрямі. Прямі це: наказ, розпорядження. Непрямі це: прохання, порада, натяк.

Ще А.С. Макаренко довів, що слід використовувати непрямі вимоги, це дасть учителю змогу приховати суть своєї педагогічної позиції.

Громадська думка – це відображення колективних вимог. Для того, щоб втілити цей метод в життя, вчитель залучає до принципового колективного обговорення всіх явищ і подій в колективі класу, школи, всіх членів колективу. Якщо в колективі учні спільно переживають радощі, успіхи, засуджуються недоліки, – це свідчить про те, що в колективі учнів склалась зріла громадська думка.

Привчання являє собою організацію планомірного і регулярного виконання дітьми певних дій з метою перетворення їх в звичайні форми суспільної поведінки. Звичка важлива не сама по собі. При дотриманні певних вимог вона повинна стати стійкою властивістю або якістю особистості. Привчання найбільш ефективне на ранніх

стадіях розвитку та виховання дітей і виражається воно в коротких і зрозумілих правилах. Завдання вчителя полягає в тому, щоб у учнів виникло бажання до самовдосконалення та роботи над собою. Це бажання буде підштовхувати учня до оволодіння певними звичками. Приклади привчання: режим самовиховання.

Вправи. Основне призначення вправи, як методу виховання – практичний досвід колективних відносин. В широкому понятті вправа, – це така організація життя та діяльності учнів, яка створює їм умови діяти у відповідності з прийнятими у суспільстві нормами та правилами поведінки. Метод вправ часто реалізується через доручення. Завдання вчителя – управляти мотивами суспільної активності учнів, вивчати їх та контролювати результати діяльності.

Створення виховних ситуацій – це спеціально створені педагогічні умови. По суті – це ситуації вільного вибору. Коли учень може діяти так, чи інакше. Наприклад: промовчати, сказати правду, сказати: “не знаю”; скористатися привілеями самому, чи поступитись ними на користь іншого.

12. Характеристика групи методів стимулювання діяльності та поведінки. Змагання, покарання.

Змагання основане на прагненні дітей до здорового суперництва, пріоритету, лідерства, самоствердження. Змагання може бути колективним (наприклад на кращий черговий клас) і індивідуальним (конкурс на кращий малюнок, твір).

Заохочення (спосіб вираження оцінки поведінки або рис учня з боку педагога або колективу товаришів – публічно або в особистій формі). Проявляється як особиста похвала вчителя, похвала в присутності товаришів, подяка вчителя, нагородження грамотами, пам'ятними подарунками. Вчителю важлива знати мотиви гарних вчинків учнів і слідкувати за тим, щоб не було заласканих учнів у класі та тих, які ніколи не звертають на

себе уваги. (Ситуація успіху).

Покарання (виражається у несхваленні та негативній оцінці дій і вчинків особистості, які протирічать нормам і правилам поведінки). Покарання регулює поведінку учня, дає йому ясно зрозуміти, де і в чому він помилився; викликає почуття недосконалості, дискомфорту, сорому. Такий емоційний стан викликає у учня потребу змінити свою поведінку. Але покарання не повинно спричиняти дитині страждань: ні моральних, ні фізичних і вимагає від учителя педагогічного такту. Будь-яке покарання повинне супроводжуватися аналізом причин та умов, що викликали негативний вчинок. Покарання буде ефективним, якщо воно узгоджується з громадською думкою колективу. По можливості бажано уникати колективних покарань. Це може бути: зауваження вчителя, усна догана, догана в наказі по школі, виклад на недраду, направлення у спеціальну школу та ін.

13. Теорія колективу в працях А. С. Макаренка, В. А. Сухомлинського і сучасних вчених. Колектив і його роль у формуванні особистості. Типи колективів, етапи розвитку колективу.

Теорія колективу найбільш повно і різнобічно висвітлена в роботах А. С. Макаренка. Найглибше її суть розкрита в його книзі „Педагогічна поема”, де в художній формі він описав свій педагогічний експеримент із вивчення виховних можливостей дитячого колективу та його впливу на становлення творчої індивідуальності вихованців.

Дитячий колектив А. С. Макаренко розглядав як основу всебічного розвитку особистості. Він вперше теоретично обґрунтував і реалізував в педагогічній практиці проблему виховання в колективі і через колектив.

Під колективом він розумів соціально живий організм, який тому і організм, що він має органи, що в ньому є повноваження, відповідальність, співвідношення

частин і взаємозалежність.

Які ж ознаки колективу?

1. Наявність суспільно значущої цілі;
2. Спільна праця, спільна діяльність;
3. Відношення ділової залежності, відповідальності, керівництва і підлеглості, поваги й вимогливості, взаємодопомоги, довіри й контролю;
4. Наявність авторитетних органів управління, активу, що користується авторитетом серед учнів;
5. Педагогічне керівництво;
6. Громадська думка.

Функції колективу:

1. Організація життя й діяльності дітей, відповідно суспільним нормам і принципам;
2. Організація колективних форм діяльності: ігор, праці, навчання, суспільно-корисної діяльності та ін.;
3. Формування моральних якостей особистості, її морально-естетичного відношення до світу, суспільства, людей.

В шкільній практиці розрізняють різні *типи дитячих колективів*, серед яких розрізняють:

- Навчально-виховний колектив (школа, клас), завдання якого полягає в тому, щоб озброїти учнів системою знань, умінь і навичок, сформувати у них науковий світогляд, забезпечити духовний розвиток і моральну поведінку особистості. Цей тип колективу створюється на основі принципу обов'язковості.
- Ідеологічний колектив (дитячі та юнацькі громадські організації: скаутські, піонерські, комсомольські та ін.), мета яких – ідейно-політичне виховання школярів, організація різнобічної суспільно корисної діяльності. Вони створюються на добровільній основі.
- Колективи за інтересами (або колективи вільного спілкування), головна ціль яких – розширення спеціальних знань, задоволення пізнавальних інтересів і потреб, розвиток нахилів і здібностей, організація дозвілля. До них відносять: клуби, гуртки, секції, творчі об'єднання, які створюються на принципах

добровільності.

Що складає структуру дитячого колективу?

А. С. Макаренко в його структурі виділяв: загальношкільний колектив, який визначає рух, розвиток колективу, задає тон, емоційний заряд діяльності, спонукає до пошуку нових перспектив і шляхів розвитку.

Не менш важливим структурним компонентом виявляється первинний колектив. Первинний колектив – це група дітей, де її окремі члени перебувають в постійному діловому, ідеологічному, побутовому і дружньому спілкуванні.

До числа *функцій* первинного колективу А. С. Макаренко відносив:

- формування системи вимог до кожного члена колективу;
- організацію допомоги і підтримки учням;
- проведення різноманітних заходів;
- заохочення і покарання.

В первинному колективі йде основна робота по формуванню особистості кожного вихованця.

В структурі колективу нарівні з загальним і первинним об'єднанням виділяють ще мікрогрупи, які виникають стихійно з метою задоволення потреб у спілкуванні. Вони малочисельні за складом і об'єднують в собі 3-5 чоловік.

Колектив, як будь-яка організація може розвиватись від свого початкового рівня до рівня згуртованого колективу. В своєму розвитку він проходить декілька стадій. А. С. Макаренко виділяв наступні *стадії* (етапи):

1. стадію диктаторської вимоги. На цьому етапі колективу що по суті немає. Вихователь (педагог) висуває вимоги, а вихованці їх виконують;
2. стадія – вимоги висуваються школярами опосередковано, через актив;
3. стадія – колектив в цілому або більшість вихованців вимагають правильної поведінки всіх членів колективу;
4. стадія – кожний вихованець сам від себе вимагає пра-

вильної поведінки на фоні вимог колективу.

В основу виділення етапів колективу А. С. Макаренка поклав педагогічні вимоги.

На відміну від А. С. Макаренка, Л. І. Новикова виділяє стадію згуртування колективу; стадію розвитку колективу в інструмент виховання всіх учнів; стадію, коли піклуванням колективу являється виховання кожного учня, регуляція його стосунків між членами колективу.

В основу виділення етапів колективу Л. І. Новикова поклала ступінь активності й самостійності школярів. Основні теоретичні положення організації і згуртування дитячого колективу вона виклала в роботі „Педагогіка дитячого колективу”.

В. А. Сухомлинський, творчо розвиваючи ідеї А. С. Макаренка про колектив, в книзі „Мудра влада колективу” велику роль відводить педагогічному колективу, від якого багато в чому залежить благополуччя і виховний потенціал дитячого колективу.

Всі автори, що розробляли теорію колективного виховання, були однастайні в одному: що тільки згуртований дитячий колектив виступає інструментом виховного впливу, який не пригнічує індивідуальності особистості, а створює всі умови для всебічного і гармонійного її розвитку.

14. Сутність та основні риси наукового світогляду. Шляхи формування наукового світогляду у сучасній школі.

Світогляд – це система узагальнених поглядів і переконань про оточуючу дійсність, система таких ідеалів і переконань, які розкривають практичне й теоретичне ставлення людини до світу, її спосіб бачення, розуміння, оцінки оточуючої дійсності, спосіб пізнання себе як конкретного історичного суб'єкта пізнання і практики. (В.Ф. Черноволенко).

Світогляд характеризується наступними *рисами*:

– науковістю, тобто відповідністю сучасному рівню роз-

виту науки, досягнень людської думки;
гуманністю, відповідністю інтересам людства, служінням людям;
дієвістю, застосуванням теоретичних знань при вирішенні практичних задач, зв'язок з практикою, життям;
цілісністю й системністю, так як розрізнені знання, світоглядні ідеї не складають світогляду;
узагальненістю.

Основу світогляду складають знання й уміння застосовувати їх в практичних ситуаціях. Але не будь-які знання складають основу світогляду. До світоглядних знань належать ідеї самого високого рівня узагальненості, тобто ті ідеї, які характеризують властивість для всіх явищ, або декількох форм руху матерії.

Знання світоглядного плану характеризуються науковістю, цілісністю, узагальненістю, зв'язком з практикою, діяльністю людини. Світоглядні знання слугують дієвим інструментом формування наукової картини світу, складають основу свідомості особистості. Структура світоглядної свідомості складна і включає в себе:

зйткнення з фактами, що вимагають творчої інтерпретації, розкриття суті, що за ними стоїть;
формування і усвідомлення проблеми;
пошук вирішення проблеми;
вирішення її.

У змісті світогляду важливу роль відіграють *уміння*:
уміння зосереджувати увагу на фактах буття, існування світу в цілому;

уміння усвідомлювати і формулювати наукову проблему;

уміння роздумувати над основними проблемами, шукати шляхи їх вирішення;

узагальнюючі уміння: на основі загальних підходів розглядати часткові, конкретні аспекти проблеми, що вивчається.

Не менш важливим елементом світогляду являють-

ся *переконання*. На основі знань і переконань формуються ідеали людини.

У змісті світогляду виділяють і потребу особистості у виробленні власної світоглядної позиції та в її розвитку.

Важливим елементом у змісті світогляду виступає емоційно-вольова готовність до дії у відповідності зі своїми ідеалами й переконаннями.

Світогляд – це цілісна система узагальнених ідеалів і переконань, що орієнтує людину в житті, передбачає потребу у виробленні й постійному вдосконаленні власних світоглядних принципів.

Процес становлення світогляду проходить три етапи:

Перший етап – це формування системи цінностей, що виражають природу суспільства. На цьому етапі необхідно виховувати і закріплювати у свідомості школярів позитивні цінності, гальмувати систему негативних цінностей у їх свідомості, долати їх і переорієнтувати на позитивні цінності.

Другий етап – поступове обґрунтування усталеної системи цінностей на рівні світоглядних ідей і уявлень зростаючого ступеню узагальненості.

Третій етап – перехід знань в переконання, виникнення системи поглядів, що виступають орієнтиром і інструментом діяльності.

Існують різні шляхи формування світогляду. Одним з них являється створення у навчальному процесі світоглядних ситуацій.

Розрізняють ситуації двох типів: ситуації простого, основного факту, спрямовані на створення умов для роздумів і пошуку рішень, і ситуації, спрямовані на вирішення основного питання філософії, вирішення проблем буття, його пізнання й перетворення.

Не менш важливий шлях – формування переконань школярів в процесі їх оволодіння новими фактами і явищами.

Процес формування світогляду передбачає надання особистісної значимості вирішуванню навчальним задачам

ситуаціям.

Великі можливості у формуванні світогляду містяться в організації навчального процесу й позакласної роботи з предметів природничого циклу та гуманітарного.

Успішність процесу формування світогляду визначається сукупністю педагогічних умов:

1. Врахування вихованості учнів, системи цінностей в дитячому колективі; вираженості почуття відповідальності, колективізму, солідарності.
2. Рівень розумового розвитку і ступінь стійкості пізнавально-моральних інтересів учнів, самостійності мислення.
3. Орієнтація на поєднання духовних, інтелектуальних, моральних цінностей учнів.
4. Створення певного соціального клімату в школі і сім'ї.

15. Функції класного керівника. Планування та облік виховної роботи класного керівника.

У Положенні про середню загальноосвітню школу України (1991) зазначається: „Повсякденне керівництво навчально-виховною роботою в класі здійснюється класним керівником, який призначається адміністрацією школи з числа вчителів, що викладають у даному класі.

Класний керівник – це вчитель, якому доручається організація і спрямування виховного процесу з класом – основним первинним колективом учнів загальноосвітньої школи.

Класний керівник призначається директором з учителів школи і діє як офіційна, службова особа”.

У положенні „Про роботу класного керівника” визначаються найважливіші *функції* класного керівника:

- 1) виховання разом з іншими вчителями, що працюють в даному класі, основ світогляду та моральності у учнів;
- 2) організація, згуртування та виховання учнівського колективу класу та формування суспільної активності учнів;

- 3). розвиток у учнів пізнавальних інтересів та здібностей, підвищення якості їх успішності та здійснення проф-орієнтації;
- 4). піклування про охорону здоров'я та фізичний розвиток учнів;
- 5). координація навчально-виховної роботи вчителів, що працюють в даному класі та забезпечення єдиного підходу до учнів;
- 6). педагогічна допомога в підвищенні дієвості дитячих та юнацьких суспільних організацій;
- 7). підтримання тісних контактів з батьками та забезпечення єдності в роботі сім'ї, школи та громадських організацій;
- 8). ведення встановленої документації класу, надання відомостей керівництву школи про успішність, відвідування і поведінку учнів, відповідальність за стан щоденників учнів.

Отже, за характером своєї діяльності класний керівник виконує організаторські та ідейно-виховні функції. Головним, що визначає зміст організаторських функцій, є згуртування учнів класу в єдиний дружний колектив. Залучаючи учнів класу до участі в різноманітних громадсько-корисних справах, класний керівник сприяє розвитку у них суспільної активності, привчає їх до дотримання шкільного режиму, єдності педагогічних вимог до учнів з боку вчителів, які працюють в класі і батьків.

Провідною в діяльності класного керівника є ідейно-виховна функція. Послідовно здійснюючи ці функції, класний керівник зосереджує зусилля на тому, щоб виховувати патріотів своєї Батьківщини, прищеплювати учням високі громадянські і моральні якості, колективізм, соціальний оптимізм, працьовитість, відповідальне ставлення до навчання. Класний керівник покликаний всемірно допомагати учням виробляти вміння і готовність жити і працювати в колективі, спрямовувати свої зусилля на корисні, потрібні суспільству справи.

Предметом постійної турботи класного керівника, особливо старших класів, є професійна орієнтація учнів. Класний керівник організовує і проводить різноманітну позакласну і позашкільну роботу з учнями, здійснює виховання батьків.

Вимоги до особистості класного керівника:

1. Він повинен бути прикладом моральності, відданості своїй справі, високим авторитетом, втіленням правдивості.
2. Гармонійна єдність ідеалів, принципів, переконань, поглядів, уподобань, смаків, симпатій і антипатій, морально-етичних засад у словах і вчинках.
3. Повинен володіти професійно необхідними вміннями і навичками, без яких він не зможе виконувати свої професійні функції:
 - а) конструктивні: вміння планувати виховну роботу, здійснювати індивідуальний підхід до учнів;
 - б) організаторські: вміння, спираючись на колектив, організувати виховну діяльність учнів, здійснювати контроль і допомогу у виконанні громадських доручень, здійснювати педагогічне керівництво самоврядуванням в класі, працювати з батьками і громадськістю;
 - в) комунікативні: правильні відносини з учнями, батьками, вчителями, передбачати результати виховного впливу;
 - г) дослідницькі: вміння вивчати індивідуальні особливості колективу і окремих учнів;
 - д) прикладні: вміння малювати, співати, грати на музичних інструментах, організовувати екскурсії, походи.
4. Володіння педагогічною технікою (вміння зацікавлювати учнів, володіти собою).

Однією з найголовніших умов ефективності виховання є дитяча довіра до вчителя. Поки дитина дивиться на вчителя і вірить йому – він для неї справжній вихователь, наставник, високий авторитет, втілення правдивості, друг, товариш, учитель життя.

Орієнтовна структура плану виховної роботи класного керівника.

1. Вступ (характеристика рівня виховання учнів, колективу, ретроспективний аналіз досвіду виховної роботи у цьому класі).
2. Домінуючі виховні завдання.
3. Зміст, форми спільної діяльності класного керівника, учнів, батьків, педагогів, спрямованої на досягнення прогнозованого вихованого результату.

Загальноприйнятої форми плану виховної роботи класного керівника не існує. Найбільш поширене планування – за розділами роботи.

Розділи плану	Робота з класом	Індивідуальна робота з учнями	Робота з батьками	Аналіз результатів виховної роботи
Дата				

План може складатись з таких розділів:

1. Характеристика класу та найважливіші цілі.
2. Робота по покращенню успішності класу.
3. Ідейно-політичне і моральне виховання.
4. Організація суспільно-корисної парці та профорієнтація.
5. Спортивно-масова та санітарно – оздоровча робота.
6. Спільна виховна робота з громадськими дитячими організаціями.
7. Робота з батьками учнів.

Планування роботи класного керівника – усвідомлене, цілеспрямоване прогнозування цілей виховання і шляхів їх досягнення. Скласти план виховної роботи означає визначити виховні завдання на конкретний період, сформулювати структуру і модель виховної системи.

Для того, щоб план був цілісно обґрунтованою системою виховних дій, необхідно дотримуватися наукових принципів планування виховної роботи: принцип діяльнісного підходу; принцип цілеспрямованості плану; принцип комплексного підходу.

Алгоритм планування виховної роботи включає ряд пунктів:

1. Характеристика педагогічної обстановки у класі з точки зору загальної мети виховання та індивідуальних особистостей кожного учня.
2. Обґрунтування прогнозування ходу і результатів та постановки пов'язаних з ними конкретних цілей і домінуючих задач виховної роботи на даний плановий період.
3. Розробка програми заходів, конкретних послідовних виховних дій, добір відповідних цілей, форм, методів і засобів їхньої реалізації.
4. Розрахунок роботи у часі і просторі (клас, музей, клуб).
5. Визначення системи обліку і контролю за процесом і результатом виховної роботи.

16. Зміст та форми позакласної та позашкільної виховної роботи.

Велику роль у вихованні учнів, розширенні і поглибленні їхніх знань, розвиткові їх творчих здібностей відіграє спеціально організована в позанавчальний час робота, яку називають позакласною та позашкільною.

Позакласною називається спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей різноманітна освітня й виховна робота, яку організовує з учнями в позаурочний час педагогічний колектив школи.

Позашкільною роботою називають освітньо-виховну діяльність позашкільних закладів для дітей і юнацтва (будинків дитячої творчості, станції юних техніків, станції юних натуралістів, театрів юного глядача та ін. (Свої функції позашкільні заклади здійснюють не ізольовано, а разом зі школами, в тісному контакті з шкільними працівниками, зокрема організаторами позакласної і позашкільної роботи, вчителями, вихователями.

Позакласна і позашкільна робота допомагає правильному вихованню дітей, створює умови для їхнього всебічного розвитку. Потрібно підхоплювати ініціативу

самих дітей, допомагати їм у творчій діяльності, керувати ними, правильно спрямовувати їх інтереси:

- Важливе значення позакласної та позашкільної роботи полягає в тому, щоб налагодити роботу гуртків художньої самодіяльності, розширити їх репертуар, поставити надійний заслін проникненню в молодіжне середовище безідейності, брутальності, низькопробної духовної культури;
- Позакласна і позашкільна робота спрямовується на виконання найважливіших освітньо-виховних завдань школи, таких як політична освіта школярів, розвиток їх громадської активності; виховання їх високої моральності, прищеплення високої культури поведінки;
- Закріплення, збагачення і поглиблення знань, набутих у процесі навчання; застосування їх на практиці; розширення загальноосвітнього кругозору учнів; формування у них науково-матеріалістичного світогляду; вироблення навичок самоосвіти;
- Ознайомлення учнів з основами сучасного промислового та сільськогосподарського виробництва; прищеплення їм любові до праці; засвоєння трудових умінь; підготовку до вибору професії;
- Естетичне виховання учнів, формування у них правильних естетичних почуттів і смаків;
- Фізичне виховання учнів; зміцнення їх здоров'я; залучення їх до систематичних занять фізкультурою та спортом;
- Формування інтересів до різних галузей науки, техніки, мистецтва, спорту, виявлення і розвиток індивідуальних творчих здібностей і нахилів;
- Організація дозвілля школярів; їхнього культурного відпочинку та розумних розваг.

До числа *основних педагогічних принципів*, якими необхідно керуватись в позакласній та позашкільній, роботи, відносяться такі принципи:

- Добровільності позакласної роботи (не більше двох гуртків);
- Принцип суспільної направленості (зв'язок з сучасним

- проблемами);
- Принцип ініціативи та самодіяльності (більше уваги приділяти активу, організації самоуправління, а педагог тільки тактовно направляє їх роботу);
- Широке використання ігрових форм діяльності, романтичної символіки, емоційних ситуацій і т. д.;
- Урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- Спадкоємність (від навчальних програм – до програм позашкільної, та позакласної);
- Принцип взаємодії різних видів форм позакласної та позашкільної роботи (взаємодія вчителів школи і палаців будинків творчості).

Особливістю позакласної та позашкільної роботи є те, що їй властиве багатство і різноманітність форм. Це пояснюється не тільки характером її завдань та умов, а й складом учасників. На відміну від навчального процесу, ті чи інші справи можуть об'єднувати учнів різного віку і збагачувати досвід їхньої спільної діяльності.

За способами організації розрізняють: масову, гурткову та індивідуальну форми позанавчальної освітньо-виховної роботи з учнями.

Охарактеризуємо деякі найбільш поширенні форми і методи позакласної роботи в загальноосвітній школі:

1. *Гурткова робота* – це гуртки практично з усіх предметів, а також з різних напрямків спортивної художньої, юннатської роботи. Зміст роботи гуртків, секцій, програм, розробляється в спеціальних програмах. Кожна програма має пояснювальну записку, методичні рекомендації, перелік тем, та літератури. Програм з хімії, біології, географії та інших предметів немає, планування тем за інтересами учнів як теоретичні так і практичні.
2. *Масові форми позакласних занять*: предметні вечори, предметні тижні, лекторії, диспути, зустрічі з цікавими людьми, конкурси, олімпіади, турніри, фестивалі, виставки, випуск стінних газет, усних журналів, проведення громадських оглядів знань, змагання, зльоти.

3. *Індивідуальна позакласна робота.* Це можуть бути завдання окремим учням по виготовленню приладів, наочних посібників, навчання гри на музичних інструментах. Пр.: досвід вчителя Волкова І.П. (СШ №2 м. Реутово). У нього в школі – кімната для творчої діяльності учнів у кожного учня своє місце, своя книга творчих справ, де вчителі відмічають його успіхи. З них видно напрямок творчості кожного учня. Вчителі дають профорієнтаційні рекомендації.

Важливі творчі завдання колективного характеру, коли учні виявляють індивідуальні здібності, але діють колективно.

В нашій країні функціонує велика кількість різних позашкільних установ: будинки дитячої творчості, палаци, оздоровчі табори, станції юних техніків, натуралістів, туристів, дитячі парки, спортивні, музичні, художні школи, дитячі театри, кінотеатри та ін.

Вимоги до діяльності позашкільних закладів:

- органічний зв'язок з виховною діяльністю школи;
- масове охоплення дітей при дотриманні добровільності;
- свобода вибору дітьми характеру творчої діяльності;
- поєднання масових, групових, індивідуальних форм виховної роботи;
- поєднання методів освіти, організації діяльності дітей, стимулювання активної творчості та контролю за ефективністю виховання дітей.

До масових форм відносяться: лекції, зустрічі з діячами науки, техніки, культури, проведення виставок дитячої творчості, організація олімпіад, оглядів, конкурсів.

До групових: гуртки, секції, клуби, бригади, студії та ін.

До індивідуальних: виконання творчих завдань, навчання гри на музичних інструментах, індивідуальне навчання співу, робота з комп'ютером і т. д.

До основних методів виховної роботи в позашкільних закладах відносяться:

- а) методи інформування (лекції, дискусії, розповіді, бесіди, проведення „круглих столів”;
- б) методи наочних демонстрацій та ілюстрацій (плакати, слайди,...);
- в) методи організації практичної діяльності (виготовлення приладів, моделей);
- г) методи стимулювання творчої діяльності (заохочення, створення ситуації успіху);
- д) методи контролю за ефективністю виховання дітей (спостереження, написання творів, і т.д.).

Важливим завданням є створення навчально-виховних комплексів: загальноосвітня школа, музична, художня, спортивна, хореографічне училище. Пр.: Белгородська обл., Яснозоринська школа. Директор М. П. Шетинін. У цього комплексу – єдиний розклад. Це дає всі умови для гармонійного розвитку дитини.

17. Виховання в сім'ї А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинський про сімейне виховання.

А. С. Макаренко вніс в сімейне виховання багато нового, оригінального. Основною умовою сімейного виховання Макаренко вважав наявність повної сім'ї, міцного колективу, де панує любов, взаємоповага, де має місце чіткий режим і трудова діяльність.

Макаренко дав психолого-педагогічний аналіз хибних видів батьківського авторитету. Їм він протиставив справжній авторитет, основою якого являється життя і праця батьків, їх громадянське обличчя і поведінка. Кожна сім'я веде своє господарство, дитина – член сім'ї, відповідно учасник сімейного господарювання і саме в процесі сімейної господарської діяльності у дітей виховується колективізм, чесність, бережливість, відповідальність, оперативність.

Макаренко висвітлює такі питання, як значення казки для дітей раннього віку, управління батьками дитячим читанням, відвідування дітьми кіно, театру, естетичне виховання дітей. Цим проблемам А. С. Ма-

каренко присвятив цикл „Лекцій про виховання дітей”, в яких розкриває загальні умови сімейного виховання, суть батьківського авторитету, дисципліни, гри, виховання в праці, в сім’ї і школі.

Не маючи власних дітей, Макаренко написав „Книгу для батьків”. Джерелом знань про сімейне виховання став його досвід виховання прийомного сина, племінника, досвід власного виховання та виховання дітей в сім’ях, куди його запрошували. Він помітив, що найважче виховувати дітей – одинаків, бо на них згубно діє надмірна любов. В таких сім’ях слід любити непомітно, щоб не виростити егоїста. Взаємовідносини у великій сім’ї стали для А. С. Макаренка прототипом організації відносин у колонії ім. М. Горького.

На противагу гаслу: все краще – дітям, видатний педагог рекомендував задовольняти потреби перш за все батьків і робити це відкрито. Якщо, наприклад, в сім’ї виникне проблема, кому першому – дочці чи мамі пошити плаття, то слід не задумуючись, надати пріоритет мамі. Він був переконаний, що найкращі діти бувають у щасливих батьків. Діти мають бачити живий приклад сімейного щастя, сприяти його зміцненню і ділити разом з батьками.

В. О. Сухомлинський першим у вітчизняній педагогіці 50-х років розпочав організацію педагогічного просвітництва батьків. Про це він пише в „Етюдах про комуністичне виховання”. Навчання батьків здійснювалося диференційовано. На його думку батьки мають вчитися стільки ж років (у батьківській школі), скільки й діти. У педагогічній системі В. Сухомлинського утвердилася певна система родинно-шкільного виховання, за якої батьки повинні були стати активними помічниками вчителів. Цьому сприяло не лише навчання батьків, а й спільне проведення свят, суспільно-корисних справ.

У „Батьківській педагогіці” вчений по-новому осмислює взаємозв’язок родини і школи. Головним у цьому зв’язку виступає глибоке народне підґрунтя: бувальщини, легенди, оповіді, фольклор, звичаї, традиції.

У своїй книзі автор показує зразки родинного виховання дітей та молоді з урахуванням етнічних засад нашого народу.

У праці „Як виховати справжню людину” він радить майбутнім матерям і батькам вивчати історію свого народу, виробляти шанобливе ставлення до близьких, оскільки святими, за його переконанням, є слова: народ, мати, батько, син. У „Листах до сина” й „Листах до дочки” вчений підтверджує своє переконання і дає конкретні поради щодо підготовки молоді до родинного життя.

18. Задачі, зміст і форми роботи школи з батьками.

Тісний взаємозв'язок школи та сім'ї може розвиватись завдяки педагогічній освіті батьків і залученню їх до виховної роботи. Ці задачі і є основними в роботі школи з батьками. Школа має дбати про постійний розвиток їх педагогічних знань. Найпоширенішими формами і методами роботи вчителя з батьками є педагогічні лекторії; позакласний педагогічний всеобуч, що проводиться керівниками школи; університет педагогічних знань (лекції та семінари з теорії виховання); день відчинених дверей (знайомство батьків зі школою, з проблемами виховання); класні батьківські збори (один з варіантів – формування проблемної тематики); відвідування батьків вдома з метою налагодження контактів з сім'єю, ознайомлення з умовами життя учня та рівнем педагогічної культури батьків; листування, яке передбачає листи батькам про успіхи їх дітей у навчанні, а при необхідності це можуть бути повідомлення про труднощі з їх дітьми та запрошення на зустріч; консультації батькам (надання батькам рекомендацій, порад з актуальних питань); тематичні вечори запитань і відповідей із запрошенням лікарів, працівників природоохоронних органів, психологів, соціальних працівників; ознайомлення батьків з психолого-педагогічною літературою.

Для забезпечення форм і змісту співпраці школи з

батьками використовують усні журнали, педагогічні десанти. Ефективними є спільні тематичні заходи „дерево родоводу”, „зустріч поколінь”, „у сімейному колі”, „родинні мости”, спільна трудова діяльність педагогів, батьків і дітей „день добрих справ”, „дні довіри”, „сімейні дні в класі”, „дискусійні клуби”, „аукціон ідей сімейного виховання та т. ін.

У виховній роботі школи, крім педагогів, беруть участь батьки, які виконують прохання, поради вчителів. З метою демократизації управління виховним процесом створюються батьківські комітети класу та загальношкільний батьківський комітет, який обирається з членів батьківських комітетів класів.

Адресовані батькам рекомендації, прохання найчастіше стосуються таких аспектів шкільного життя:

- проведення безпосередньої роботи з дітьми (індивідуальної: наставництво, шефство; групової керівництво гуртком);
- надання організаційної допомоги вчителю (сприяння проведенню екскурсій, організація зустрічей з цікавими людьми, комплектування класної бібліотеки, тощо);
- участі у зміцненні матеріальної бази школи, вирішенні господарських питань (ремонт школи, допомога в обладнанні кабінетів, виготовлення приладів).

В організації такої роботи з батьками важливо знати їх можливості, коректно висловити свої пропозиції та прохання.

19. Спільна виховна робота школи, сім'ї та громадськості у вихованні учнів.

Виховання дітей – конституційний обов'язок батьків, який визначається такими *обов'язками*:

- укріплення авторитету школи й учителів;
- виховання поваги до праці та людей праці;
- готувати дітей до суспільно-корисної діяльності;
- привчати до дисципліни;
- піклуватись про фізичний розвиток і здоров'я;

– стимулювати дітей до навчання та свідомого вибору професії.

Всі ці і безліч інших обов'язків покладені на школу. Вчителям слід враховувати той вплив, який спричиняє сім'я на дітей, як з першого дня народження, так аж до самої смерті і діяти з батьками заодно.

Не стоїть збоку від виховання дітей і громадськість. До громадських організацій належать колективи державних підприємств і державних закладів. У чому виражається допомога громадських організацій школі? Це – шефство над школами; сприяння проведенню поза-класної виховної роботи з дітьми; організація екскурсій; вплив на батьків, що не виконують своїх батьківських обов'язків.

Координує виховну роботу школи, сім'ї та громадськості школа.

Коло проблем, які слід вирішувати школі та сім'ї сумісно, умовно можна поділити на три основні групи:

1. вирішення тих проблем, що пов'язані з метою та змістом освітньо-виховної роботи в школі;
2. проблеми методики стимулювання учнів у сім'ї до роботи над своїм особистим розвитком і формуванням;
3. проблеми врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів у процесі родинного виховання.

В чому ж полягає суть цих проблем і якою повинна бути сумісна робота школи і сім'ї по їх вирішенню?

По-перше слід звернути увагу на єдиний підхід до вирішення цих питань. Контакти між сім'єю і школою в цьому напрямку повинні охоплювати такі проблеми:

- не можна допускати недооцінки батьками громадянського формування особистості дитини, коли вони цікавляться тільки успішністю дітей;
- розвиток творчих здібностей учнів неможливий без сприяння сім'ї (це гуртки, секції і т. д.);
- без допомоги батьків школі дуже важко буде прививати учням працелюбність, формувати інтерес до професій;
- самовиховання учнів, прагнення до саморозвитку успішно здійснюється в тих сім'ях, де батьки є зразком

для дітей, де вони дбають про духовність дітей, про створення сприятливого психологічного і морального клімату – ось чому школі слід проводити роботу по збагаченню духовних потреб не тільки школярів, а й батьків;

- високий ефект в сімейному вихованні дає використання принципу вимогливості в поєднанні з повагою та гуманним ставленням до дітей. Завдання батьків – не кричати і сваритись, а з раннього віку пояснювати дітям „що таке – добре, і що таке – погано”, привчати їх до порядку, до праці, вчити поводитись в різних умовах;
- виробленню особистісних якостей дітей сприяє контроль з боку батьків. Особливо це сприяє формуванню відповідальності (батьки зобов'язані знати, де бувають їхні діти, з ним спілкуються, чи дотримуються режиму дня, чи акуратно виконують домашні завдання, чи виконують доручення батьків);
- важливе значення у формуванні особистості дитини відіграє врахування вікових і індивідуальних особливостей. Приклади недооцінки цієї обставини: гіперопіка батьків, підвищена протекція батьків (виконання всіх бажань).

Психологи (Н.Ю.Максимова, Є.Л.Мілютіна „Курс лекцій з дитячої патопсихології” - 2000 рік) виділяють такі причини відхилень в сімейному вихованні:

1. Відхилення характеру самих батьків. Це різні акцентуації характеру. (приклад: імпульсивність, демонстративність). Слід показати батькам, що причинами негараздів у вихованні є саме особливості їх характеру.
2. Психологічні проблеми батьків, які вони вирішують за рахунок дітей.
3. Розширення сфери батьківських почуттів (частіше буває тоді, коли дитина росте без батька, чи без матері і стає для тата чи мами центром Всесвіту). Звідси – неприйняття пізніше обраниці сина, бо „йому рівних немає”.

4. Превалювання в дитині дитячих якостей (він ще маленький).
5. Виховна невпевненість батьків (це поступливість батьків, коли вони поступаються навіть тоді, коли цього робити не можна).
6. Фобія втрати дитини. (причина: хворобливість дитини, або дитина дуже „очікувана” і важко народжена).
7. Перозвиненість батьківських почуттів (виражається в емоційній відчуженості, жорстокому ставленні до дітей, коли діти ніби заважають кар’єрі, влаштуванню особистого життя). Іноді це викликано дуже раннім народженням дітей і на батьківські почуття батьки стають здатними тільки до своїх внуків.
8. Винесення конфлікту між батьками в сферу виховання (тут немає єдності між батьками у виховних впливах. Їх вже цікавить не особистість дитини, а своя власна правота).
9. Здвиг в установках батьків по відношенню до дитини в залежності від статі (Пр.: Мама – синові: „Ти, як всі чоловіки: грубіян, неакуратний, агресивний і т.д.”).

Тут говориться про нормальну сім’ю. Окрема розмова про сім’ї алкоголіків.

В чому ж може виражатись допомога школи таким сім’ям:

- 1) Це організаційно-педагогічна робота з батьками;
- 2) Здійснення педагогічної освіти батьків;
- 3) Індивідуальна робота з батьками;
- 4) Організаційно-педагогічна робота школи з батьками.

Однією з таких форм є батьківські збори (загальношкільні й класні), загальношкільні конференції. Загальношкільні заходи проводяться 2-3 рази на рік і вирішують науково-педагогічні питання (про роль батьківського авторитету, про акселерацію і її вплив на виховання та т. ін.

Найефективнішими є класні батьківські збори. Їх проводить голова батьківського комітету класу.

Наприклад: Тема „Організація навчальної праці учнів”.

План

1. Повідомлення класного керівника або психолога про

психолого-педагогічні основи організації навчальної праці школярів дома (у відповідності з віковою групою учнів).

2. Обмін досвідом батьків з цього питання (2-3 виступаючих з цього питання, рекомендується підготувати завчасно).
3. Повідомлення про результати рейду „Як ти працюєш вдома” з наступним практикумом (рішення педагогічних задач, ситуацій). (Рейд проводиться завчасно: вчитель і психолог).
4. Ознайомлення батьків з успішністю дітей.
5. Виставка творчих робіт.

В організації і проведенні батьківських зборів активну роль відіграє батьківський класний комітет. До його складу входять голова і 2-4 члени комітету.

Кількісний склад батьківського комітету школи встановлюється рішенням загальних зборів (конференції) батьків. Для виконання поточної роботи батьківський комітет обирає зі свого складу президію, до якої входять голова, його замісник і секретар, що веде протоколи.

Крім цього слід звернути увагу на індивідуальну роботу з батьками, але не слід зводити її до зауважень: „ваш син не хоче навчатись, погано поводитьсь в школі. Застосуйте якісь міри. А.С.Макаренко говорив: „Я ніколи не викликав батьків. Я педагог... і вважав, що якщо діти у мене виховуються, а я кваліфікований вихователь, то я дітей примушу вносити позитивний вплив на сім'ю. Станьте на цей шлях і ви зрозумієте, як буде легко, коли ви навчите дітей відчувати відповідальність за сім'ю, щоб вони несли те позитивне, що одержали в школі - у сім'ю.”

Батьки теж можуть здійснювати допомогу школі, це:

1. Бесіди, доповіді, лекції батьків-фахівців якоїсь галузі.
2. Проведення екскурсій (на місце їх роботи), краєзнавча робота.
3. Керівництво гуртками, факультативами.
4. Профорієнтаційна робота (організація зустрічей з представниками різних професій).

20. Політична культура учнів, її структура, змісті шляхи формування в навчальних закладах.

Політична культура – це соціально обумовлений рівень розвитку особистості в сфері суспільно – політичної діяльності.

Політично вихована людина характеризується політичними поглядами й переконаннями, такими якостями, як громадянська зрілість, ідейна спрямованість особистості, відповідальність, громадянський обов'язок, політична грамотність.

В структурі політична культури виділяються наступні компоненти:

- мотиви суспільно – політичної діяльності (політичні інтереси, політична допитливість, інтерес до громадської роботи, організаторські нахили);
- політичні знання (знання філософії, законів суспільного розвитку, знання про природу, структуру політичної влади й державних органів);
- політичні переконання (сплав ідейно – політичних знань і почуттів, який базується на єдності історичної пам'яті, політичного кругозору, політичної інформованості і позитивної спрямованості емоційної сфери особистості);
- політичне мислення (вміння дати оцінку політичним подіям, явищам, аналіз причин цих явищ і подій, вміння оцінювати політичну ситуацію; вести політичну дискусію і прогнозувати її результат);
- політична активність (участь в суспільному житті держави; усвідомлення й реалізація громадських прав і обов'язків; наявність навичок суспільно – політичної діяльності; готовність до захисту Батьківщини);
- політичний самоконтроль (співвідношення свого способу життя з нормами суспільства; здатність контролювати об'єктивність політичних поглядів; політична принциповість та ін.);

Формування політичної культури здійснюється через систему ідейно – політичного виконання.

Ідейно-політичне виховання – це цілеспрямований організований процес формування у школярів ідейних поглядів і переконань, потреб і мотивів суспільно-політичної діяльності, соціальної активності й готовності до ідеологічної роботи.

Елементи ідейно-політичного виховання пронизують весь зміст виховної роботи і тісно пов'язані з розумовим, моральним, естетичним, трудовим вихованням.

Завданням ідейно-політичного виховання являється:

- формування мотивів суспільно-політичної діяльності;
- формування ідейно-політичних поглядів і переконань;
- розвиток активної соціальної позиції;
- озброєння учнів уміннями й навичками суспільно-політичної діяльності;
- вироблення в учнів навичок політичного контролю.

Метою виховної роботи є глибоке і всебічне розуміння особистістю актуальних питань теорії й політики держави, щоб знання перетворювались в переконання, в керівництво до дії, в активну життєву позицію людини.

Робота по вихованню політичної культури починається з діагностики рівня її сформованості у школярів. Можна застосувати різні методи: анкети, тести, метод незалежних характеристик, метод створення навмисних ситуацій, метод вибору і ін.

Зібрані факти в ході вивчення школярами і діагностики їх рівня політичної вихованості використовуються не тільки для постановки завдань виховної роботи, а й для визначення змісту, форм і методів ідейно-політичного виховання.

В шкільній практиці найширшого розповсюдження набули:

- політичні інформації (тематичні, оглядові) ;
- бесіди, лекції на політичні теми;
- політичні диспути;
- вечори політичних питань;

- бесіди “за круглим столом”, усні політичні журнали;
- телемости і конференції з політичних проблем;
- клуби “Юний політик”, Співрозмовник”, “Резонанс”, “Глобус”, клуби любителів політичної книги та ін.;
- дискотеки “Музика і політика”;
- гуртки “Політінформатор”;
- конкурси коментаторів політичних фактів, подій, ерудитів, політичних оглядачів, журналістів, конкурси політичної пісні, плаката;
- політичні вікторини;
- рішення проблемних політичних задач, аналіз політичних ситуацій;
- робота з політичною карикатурою.

Участь в різних формах ідейно-політичного виховання стимулює у школярів мотиви суспільно-політичної діяльності, збагачує політичну інформованість, кругозір, розвиває історичну пам'ять, удосконалює політичне мислення, підвищує соціальну активність, що не може позитивно не відбитись на рівні політичної культури.

21. Моральне виховання особистості. Етична культура як мета та результат морального виховання. Задачі, зміст, методи морального виховання учнів.

Моральне виховання – спільна діяльність школи, сім'ї з формування в учнів моральної свідомості, розвитку морального почуття, навичок, умінь, відповідної поведінки.

Мораль – система цілей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми. Мораль виконує такі функції: пізнавальну, оціночну, виховну.

Структура моралі: моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини. Система моралі складається з: норм і принципів моралі, моральних ідеалів, моральних почуттів.

Моральний ідеал – образ, що втілює в собі найвищі

моральні якості, є взірцем, до якого слід прагнути.

Моральна норма – вимога, яка визначає обов'язки людини щодо навколишнього світу, конкретні зразки, які орієнтують поведінку особистості, дають змогу оцінювати й контролювати її. Сукупність моральних норм утворює моральний кодекс.

Моральні почуття: стійкі переживання у свідомості людини, які є основою її вольових реакцій в різних ситуаціях, її суб'єктивне ставлення до себе, інших людей, окремих явищ суспільного життя, суспільства загалом. Моральні якості – типові риси поведінки особистості. Основу морального виховання становить етика.

Етика – філософська наука про мораль, її природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми. Етика досліджує моральні категорії, в яких втілені моральні принципи, норми, оцінки, правила поведінки.

У школі особливе значення має *шкільна дисципліна* (це дотримання учнями правил поведінки в школі та за її межами, чітке й організоване виконання ними своїх обов'язків). Свідома дисципліна виявляється в :

- виконанні суспільних норм поведінки;
- обов'язку;
- відповідальності.

Обов'язок – усвідомлення особистістю громадських вимог. Відповідальність – якість особистості, що характеризується прагненням і вмінням оцінювати свою поведінку з точки зору користі або шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки з суспільними нормами, звичками.

У формуванні свідомої дисципліни важливими є :

- робота школи, спрямована на засвоєння учнями правил поведінки, їх прав і обов'язків;
- формування потреби дотримуватись правил поведінки;
- створення умов для свідомої діяльності;
- постійний контроль за поведінкою учнів та безкомпромісні вимоги.

Дисциплінованість, організованість – ознаки мораль-

ної вихованості та культури людини.

Важливо задіяти в моральному вихованні можливості усіх інституцій:

- сім'ї;
- педагогічної діяльності дошкільних виховних закладів;
- загальноосвітніх навчальних закладів (шкіл, гімназій);
- професійних навчальних закладів (училищ, вузів);
- діяльність закладів масової інформації (кіно, радіо);
- діяльність мистецьких закладів (театрів, клубів, музеїв);
- соціально-виробнича діяльність громадян на підприємствах.

Головне – забезпечити цілеспрямованість, узгодженість дій. У школі – це навчально-виховний процес:

- уроки (класно-урочна система): література, історія, всі предмети (формування моральності як через зміст, так і через організацію діяльності на уроці);
- позакласна виховна робота.

22. Естетична культура учнів як мета та результат естетичного виховання. Завдання, зміст, форми і засоби естетичного виховання в сучасній школі.

Естетичне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси.

Мета естетичного виховання – формування естетичної культури.

Естетична культура – сформованість у людини естетичних знань, смаків, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтв, потреба вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу.

Її рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, смаків, потреб, ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворюючої діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах.

Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, яка є художньо-емоційним освоєнням дійсності через естетичне сприйняття, почуття, судження, смаки, ідеали і виражається в естетичних поглядах та мистецькій творчості.

Структура естетичної свідомості:

- естетичні сприйняття (спостережливість, відчуття радості від нього);
- естетичні почуття (почуття насолоди);
- естетичні судження (ставлення людини до явища чи предмета);
- естетичні смаки (емоційно-оціночне ставлення до предмета прекрасного);
- естетичний ідеал (своєрідний зразок, що відображає уявлення про красу, її критерії).

Найважливіше завдання естетичного виховання – формування естетичного сприйняття. Зміст естетичного виховання конкретизується у програмах з літератури, музики, образотворчого мистецтва, основ наук.

Форми: уроки та такі форми позаурочної роботи: факультативні, самодіяльні, об'єднання учнів (хори, ансамблі, гуртки, студії: художні, спортивні).

Засобами є: художня література, музика, художнє, театральне мистецтво, кіно, природа, естетика шкільних приміщень, зовнішній вигляд вчителів та учнів, взаємини між людьми.

Основою процесу естетичного виховання є:

- життя і діяльність дитини в сім'ї;
- виховна діяльність дошкільних закладів;
- навчально-виховна діяльність загальноосвітніх шкіл;
- навчально-виховна діяльність позашкільних дитячих виховних закладів;
- діяльність професійних навчальних закладів;
- вплив засобів масової інформації.

23. Система трудового виховання, її зміст, принципи та методи реалізації в практиці загальноосвітніх навчальних закладів.

Трудове виховання – виховання свідомого ставлення до праці через формування звички та навичок активної трудової діяльності. Завдання трудового виховання зумовлені потребами існування, самоствердження і взаємодії людини в суспільстві та природному середовищі. Воно покликане забезпечити:

- психологічну готовність особистості до праці; бережливість щодо результатів праці та повагу до людей праці;
- підготовку до праці (наявність знань, умінь, навичок), підготовка до свідомого вибору професії.

Трудове виховання ґрунтується на принципах:

- єдність трудового виховання і загального розвитку особистості;
- виявлення і розвиток індивідуальності в праці;
- суспільна спрямованість;
- залучення дитини до різноманітних видів продуктивної праці;
- постійність, безперервність, посиленість праці;
- єдність праці та багатогранності життя;
- творчий характер праці.

Зміст трудового виховання визначається навчальною програмою для кожного класу. Його особливості відображають поняття “трудова свідомість”, “досвід трудової діяльності”, “активна трудова позиція”.

Трудова свідомість особистості містить уявлення про ставлення до праці, участь в суспільно-корисній праці, усвідомлення необхідності трудового самовдосконалення, систему знань, трудових умінь і навичок, з'ясування ролі праці у виборі майбутньої професії. Досвід трудової діяльності означає систему загальних умінь і навичок, необхідних у повсякденному житті. Активна трудова позиція зумовлюється системою трудових потреб, інтересів, переконань, ціннісних

орієнтацій, уподобань, прагненням до свідомого вибору професії, продовження освіти у відповідному навчальному закладі.

Формування потреб до праці поділяють на *етапи*:

- дошкільний період;
- початкова школа;
- основна школа;
- старша школа.

У *дошкільний період* відбувається залучення дітей до побутової праці, догляду за рослинами, тваринами; бережливого ставлення до праці дорослих і речей.

Головне для *початкової школи* – вироблення елементарних прийомів, умінь і навичок ручної обробки різних матеріалів, ремонту навчального приладдя, виготовлення іграшок, знайомство з деякими професіями.

Старша школа ставить за мету оволодіння вміннями й навичками з наймасовіших професій з урахуванням потреб регіону. На цьому етапі важливо знайомити учнів з основами економічної теорії, підприємницької діяльності. Це період свідомого вибору професії.

24. Завдання і роль фізичного виховання у всебічному розвитку підростаючого покоління. Зміст і форми фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Фізичне виховання – система заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я людини, загартування її організму, розвиток фізичних можливостей, рухових навичок і вмінь.

Завдання фізичного виховання: створення оптимальних умов для забезпечення оптимального фізичного розвитку особистості, збереження її здоров'я, отримання знань про особливості організму, фізіологічні процеси в ньому, набуття санітарно-гігієнічних умінь та навичок догляду за власним організмом, підтримання і розвиток його потенціальних можливостей.

До основних засобів фізичного виховання в школі належать:

- теоретичні відомості;
- заняття гімнастикою;
- заняття з легкої атлетики;
- рухливі ігри;
- спортивні ігри;
- лижна, кросова, ковзанярська підготовка, плавання.

У школі існують різноманітні форми фізичного виховання в режимі шкільного дня: фізкультурні хвилинки під час уроку, ігри та вправи на перервах і в режимах подовженого дня. Позакласна спортивно-масова робота: заняття в гуртках фізичної культури і спортивних секціях, спортивні змагання.

Позашкільні виховні заклади здійснюють спортивно-масову роботу за місцем проживання учнів, в дитячо-юнацьких спортивних школах, дитячих клубах, туристських станціях, спортивних товариствах. Самостійно учні займаються фізичними вправами вдома, на стадіонах.

Основною організаційною формою фізичного виховання в школі є уроки фізичної культури. За структурою вони складаються з трьох частин:

1. Підготовча (8-12 хв.)
2. Основна (25-30 хв.)
3. Заклучна (3-5 хв.).

Найчастіше використовують такі способи організації учнів на уроці фізкультури: фронтальний, потоковий, змінний, груповий, індивідуальний, колозе тренування.

25. Задачі розумового виховання: забезпечення оптимальних умов розвитку інтелектуальних сил і здібностей учнів; форми і методи розумового виховання.

Розумове виховання – діяльність виховання, спрямована на розвиток інтелектуальних сил і мислення

учнів з метою прищеплення культури розумової праці – форм розумової культури.

Мета розумового виховання: розумовий розвиток. Розумовий розвиток – процес розвитку інтелектуальних сил, пізнавальних здібностей мислення учнів. Під час розумового виховання відбувається накопичення певного фонду знань: термінології, символів, імен, назв, дат, понять, існуючих між ними зв'язків і залежностей, відображених у правилах, законах, закономірностях, формулах.

Ерудиція – глибокі різнобічні знання в певній галузі науки чи в багатьох галузях науки. *Інтелект* – здатність людини мислити.

Розвиток мислення передбачає оволодіння основними розумовими операціями: аналізом, синтезом, порівнянням, систематизацією, узагальненням.

Важливим завданням розумового виховання є формування в учнів культури розумової праці, до якої належать навчальні вміння. Їх поділяють на :

- загальні (вміння писати, читати, слухати, усно висловлювати свою думку);
- спеціальні (що стосуються певної галузі. Напр.: вміння читати ноти, технічні креслення, записувати формули).

Формуванню інтелектуальних умінь сприяють певні типи завдань:

- дослідницькі;
- порівняльні;
- спрямовані на впорядкування мислительних дій;
- аналіз і узагальнення ознак для виділення явищ в певний клас чи вид.

Особливе значення для розумового виховання має формування наукового світогляду учнів.

Шляхи формування розумової культури: використання виховних функцій уроку, використання позакласної виховної роботи. Форми її: гуртки, конкурси, змагання.

Розумова культура особистості – це соціально обумовлений рівень розвитку особистості в сфері розумової діяльності.

26. Система роботи з профорієнтації учнів.
Завдання, зміст, форми і методи профорієнтаційної роботи з учнями різного віку.

Під *професійною орієнтацією* розуміють певну діяльність із здійснення допомоги школярам у виборі професії.

Система профорієнтації в школі включає в себе:

- профосвіту;
- профконсультації;
- профдіагностику;
- профвідбір;
- профадаптацію.

Профосвіта – здійснюється з урахуванням потреб економіки даного району в кваліфікованих кадрах. Ознайомити учнів з особливостями кожної окремої професії важко, тому їх об'єднують в групи:

- людина – людина;
- людина – машина;
- людина – природа;
- людина – знак;
- людина – художній образ.

Форми роботи: бесіди, екскурсії, лекції.

Профконсультації: несуть індивідуальний характер і передбачають участь педагога, спеціаліста з даної професії й психолога та лікаря.

Профконсультація має три етапи:

1. підготовчий (вирішує, чи відповідає учень обраній професії);
2. уточнюючий (намічає шлях одержання даної професії);
3. завершальний (визначає вибір конкретної професії).

Профдіагностика має всі можливості, щоб врахувати всі сторони підготовки учня до тієї, чи іншої професії:

- біологічні (природжені властивості);
- психологічні (інтереси, мотиви);
- соціальні (ціннісні орієнтації, соціальні постанови).

Методи: всі методи педагогічних досліджень.

Профвідбір здійснюється спеціалістами навчальних закладів і виробництва. Мета: дати рекомендації учням по обранню професії.

Профасаптація – це пристосування молодих людей до умов виробництва. Це відбувається, наприклад, під час практики, чи на НВК.

Зміст і методика профорієнтаційної роботи передбачає III етапи:

- I. Виховання у молодих школярів (6-12 років). Мета: виховання поваги до людей праці, інтересу до професій, поширених в місті, працелюбство.
- II. (учні 4-8 класів) 12-15 років. На цьому етапі слід ознайомити учнів з виробничим оточенням школи: заводами, підприємствами. Шляхи: уроки праці, екскурсії, зустрічі з професіоналами. Слід виховувати звички і потреби в праці.
- III. (15-17 років) Мета: формування стійких професійних інтересів, готовності до їх освоєння.

27. Сутність та структура самоврядування в школі.

Учніське самоврядування – це самодіяльна організація дитячого життя в школі.

Органи самоврядування – демократично обрані уповноважені колективу, які допомагають педагогсві здійснювати керівні функції.

У сучасній школі, яка самостійно формує органи самоврядування, воно представлене одним із трьох варіантів:

1. *Представницький варіант*. До учнівського комітету входять старости всіх класів. Саме через представників усіх класів – старост до відома всіх учнів школи доводять рішення учнівського комітету, результати підведення підсумків, постанови про організацію

різних акцій.

2. *Комунарський* варіант. Передбачає при організації конкретної справи створення тимчасового штабу або ради з зацікавлених учнів. Члени ради вирішують (з участю вчителів) як залучити весь колектив школи чи групу класів до справи, дають доручення, організують роботу (свята, спартакіади, олімпіади, подорожі тощо). Після їх завершення штаб самоліквідується.
3. *Комісійний* варіант. Згідно з ним на загальних шкільних зборах чи конференції формується учнівський комітет у складі 9-15 осіб. Вони обирають зі свого складу голову, заступника, секретаря комітету, решта очолює комісії, до яких добирають активістів з усіх класів. Такий склад комітету є сталим.

Вищим органом учнівського самоврядування в школі є загальні збори або конференція. Виконавчий орган (учнівський комітет, рада учнівського колективу, рада старост (командирів), парламент, учнівське представництво, тощо), підзвітний загальним зборам. Учнівські збори відбуваються не менше 2-х разів на рік: у вересні для визначення завдань на новий навчальний рік, у травні – для звіту виконавчого органу та його перевиборів. Свою роботу виконавчий орган планує на рік або півріччя орієнтовно за такими розділами:

1. Вступ (короткий аналіз роботи за попередній рік, завдання на новий);
2. Організаційна робота (визначення тематики загальноспільних конференцій, класних зборів, планування навчання активу з окремих питань, організація відкритості в роботі);
3. Засідання виконавчого органу учнівського самоврядування;
4. Робота комісій (секторів).

У плані роботи враховують обов'язкові справи, в організації яких участь виконавчого органу об'єктивно необхідна.

Під час організації масштабних та епізодичних справ можуть бути поєднані зусилля постійних органів

самоврядування з тимчасовими (ради, ініціативні групи клубів, творчих об'єднань).

Виконавчий орган проводить засідання один раз на місяць, комісії – раз на два тижні. Члени комісії є відповідальними за певний напрям роботи класу.

Коллективним органом самоврядування в класі є класні збори. Періодичність їх проведення залежить від конкретних умов діяльності класу, але найчастіше вони проводяться один раз на місяць. На класних зборах обговорюють актуальні питання повсякденного життя: підготовка культурно – масового заходу, випуск журналу, підсумки навчання за чверть, рік, визначні історичні події, моральні проблеми.

Основними *принципами*, що забезпечують успішність діяльності органів самоврядування в школі, вважаються:

1. Добровільність (до участі в діяльності органів самоврядування залучаються тільки ті школярі, які самі бажають займатись певним видом діяльності).
2. Гласність, відкритість роботи органів самоврядування (всі учні знають де, коли, які питання обговорюються, можуть брати участь в дискусіях, пропонувати нове, оригінальне, впливати на життя колективу).
3. Демократичність залежить від позиції дорослих, зокрема керівництва школи. Дотримання цього принципу передбачає запобігання розбіжностей між адміністрацією та учнівським самоврядуванням.

Педагогічна допомога учнівському самоврядуванню здійснюється найдосвідченішими вчителями. За кожною комісією педагогічна рада закріплює вчителів – консультантів, які повинні постійно допомагати органам самоврядування, сприяти визначенню мети діяльності, плануванню роботи, вирішенню складних ситуацій, управлінських завдань.

Умови вдосконалення педагогічної допомоги учнівському самоврядуванню:

- забезпечення реальних прав та обов'язків органів самоврядування;

- підвищення довіри педагогів до рішень учнівського колективу;
- кваліфікована, тактовна допомога;
- цілеспрямоване навчання учнів складній справі організації життя учнівського колективу, керівництву справами школи.

28. Самовиховання учнів. Види та методи самовиховання.

Самовиховання – це свідома, планомірна, систематична робота над собою з метою удосконалювання чи формування нових якостей власної особистості, необхідних для плідної діяльності в сьогоденні і майбутньому. /Ковальов А.Г., Бодалев А.А./

Для успішного протікання процесу самовиховання необхідно:

1. Визначений рівень підготовленості особистості, тобто наявність високорозвиненої свідомості, спрямованості, ідеалів, самостійності, активності.
2. Постійне педагогічне керівництво цим процесом. Завдання педагогів полягає в тім, щоб стимулювати процес самовиховання, здійснювати допомогу учням у виборі цілей, засобів, видів діяльності, методів, критеріїв оцінки отриманих результатів у ході роботи над собою.

Самовиховання – це усвідомлений, керований особистістю саморозвиток, у якому відповідно до вимог суспільства, цілей і інтересів самої людини.

Самовиховання – це не просто процес саморозвитку, а свідома, цілеспрямована робота людини над собою. Від систематичності і цілеспрямованості самовиховання багато в чому залежить результативність діяльності особистості, її взаємин з іншими людьми.

Види самовиховання.

1. *Розумове самовиховання* включає насамперед розвиток таких істотних якостей як:
 - творча самостійність мислення й активність в оволо-

дінні знаннями;

- формування глибокого інтересу до науки і техніки, культури і мистецтва;
- розвиток цього інтересу до науки і техніки, до культури і мистецтва;
- розвиток цього інтересу по програмі особистої самоосвіти.

Важливо розвивати в себе увагу, спостережливість, пам'ять, позитивні емоції і почуття, звичку і потребу в систематичній праці по вивченню різних шкільних предметів.

2. *Моральне самовиховання* включає:

- вироблення моральних ідеалів і переконань, наполегливе дотримання їх у будь-яких життєвих ситуаціях;
- розвиток у себе таких позитивних якостей особистості як гуманізм, почуття відповідальності за своє навчання і повсякденне поведіння, працьовитість, чесність, прямодушність;
- подолання таких негативних якостей як пасивність, байдужість, лінь, егоїзм, невміння зрозуміти щиросердечний стан іншої людини, відсутність самокритичності.

3. *Естетичне самовиховання* містить у собі:

- виховання в себе естетичних смаків і потреб, почуття прекрасного, загальної культури;
- оволодіння естетичними нормами і вимогами до поведінки людини.

Не треба забувати, що естетичне самовиховання тоді вступає в дію, коли людина постійно уважна, чуйна до оточуючих її людей, готова допомогти будь-якій людині, що бідує.

4. *Трудове самовиховання* містить у собі:

- формування звички до праці;
- таких якостей особистості як: цілеспрямованість і наполегливість у досягненні поставленої мети;
- оволодіння вміннями і навичками творчої трудової діяльності;
- акуратність, систематичність і послідовність у роботі.

- прагнення наслідувати зразки;
- домагатися всебічного удосконалення.

5. *Фізичне самовиховання:*

- загартування організму за визначеним планом і системою; вироблення якостей спортсмена;
- вироблення в собі спортивних умінь і навичок;
- загартування організму;
- постійні заняття фізичною культурою і спортом;
- вироблення життєвого настрою і загальних позитивних емоцій;
- тренування тіла з метою вироблення постави;
- підготовка себе до військової служби.

6. *Вольове самовиховання:*

- вироблення уміння доводити почату справу до кінця;
- виховання уміння будь-яку роботу робити сумлінно, якісно, своєчасно;
- виховання уміння переборювати труднощі;
- вироблення уміння володіти собою, своїми почуттями, поведінкою;
- тренування вольових якостей: витримки, витривалості, волі;
- викорінювання шкідливих звичок, подолання недоліків, що заважають домогтися успіху в житті, авторитету серед товаришів.

Методи самовиховання.

Результативність самовиховання багато в чому визначається тим, наскільки школяр володіє методами роботи над собою. Завдання вчителя полягає в тому, щоб познайомити своїх вихованців з цими методами. Які ж це методи?

1. Самопізнання-цей метод дає людині інформацію про те, над чим працювати.
2. Самоспостереження – цей метод дає уявлення про те, як йде зміна якостей у процесі самовиховання.
3. Зіставлення, порівняння себе з іншими. Цей метод вимагає дотримання деяких умов: порівнювати треба не зовнішні дані, а духовний світ людей; судити про себе і про людей не за словами, а по справах; порівнювати

себе треба не з тими, хто явно слабкіший, а хто сильніший. Критерієм порівняння повинна бути критика товаришів, їхня думка про тебе

4. Самоаналіз – цей метод припускає уявне розчленування свого поведіння чи діяльності на складові компоненти. При цьому важливо: зіставляти те, що планував, з тим, що зробив; уявити, що можна було б зробити, якби була можливість повторити зроблене; аналізувати свої невдачі; визначити, що зроблено позитивного.
5. Самовладання – цей метод вимагає залучення волі, щоб володіти своїми почуттями і настроєм.
6. Самонавіювання – це вміння нав'язати собі необхідність тієї чи іншої справи, або змусити себе переконатися в її недоцільності.
7. Самонаказ – цей метод полягає в тім, щоб зібрати усі свої сили для досягнення поставленої мети, змусити себе в потрібний момент активно діяти.
8. Самопідбадьорення і самозасудження – ці методи припускають позитивну чи негативну оцінку самого себе.

Розділ III. Дидактика.

29. Поняття про процес навчання, його двосторонній характер. Керівна роль вчителя у процесі навчання.

Процес навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя і учнів, яка послідовно змінюється, і в ході якої вирішуються задачі освіти, виховання і розвитку.

Процес навчання – частина цілісного педагогічного процесу, в який входить і виховний процес в його спеціальному вузькому значенні. Методологічною основою процесу навчання в педагогіці вважається матеріалістична теорія пізнання. Спираючись на неї, сучасна дидактика вказує на те, що процес учіння являється різновидом пізнавального процесу, що протікає в специфічних умовах.

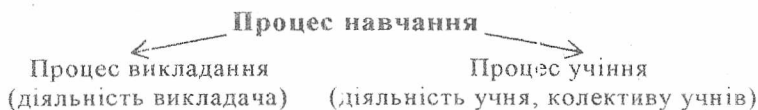
Рушійними силами навчального процесу є протиріччя. По-перше, це протиріччя, які виникають між постійно зростаючими вимогами суспільства до процесу навчання і актуальним станом цього процесу. Аналіз цих протиріч дає змогу намічати і здійснювати міри, направлені на підвищення якості ефективності навчального процесу.

Центральним протиріччям, властивим навчальному процесу, є протиріччя між потребами у засвоєнні певних знань, умінь та навичок, які виникають у учнів під впливом учителя і реальними можливостями у задоволенні цих потреб. На основі вирішення цього протиріччя шляхом вмілого підбору методів, форм і засобів навчання здійснюється розвиток учнів.

Процес навчання покликаний виконувати три функції: освітню, виховну й розвиваючу.

Навчання являється різновидом людської діяльності, яка носить двосторонній характер. Воно обов'язково передбачає взаємодію вчителя і учнів (одного або колективу), яка протікає в певних умовах (навчально-матеріальних, морально-психологічних і естетичних).

При першому, самому широкому розгляді процес навчання складається з двох взаємопов'язаних процесів – викладання і учіння.

Навчання не можливе без одночасної діяльності вчителя й учнів, без їхньої дидактичної взаємодії. Як би активно не прагнув повідомити знання вчитель, якщо при цьому немає активної діяльності самих учнів по засвоєнню знань, якщо вчитель не забезпечив мотивацію й організацію такої діяльності, то процес навчання фактично не відбувається – дидактична взаємодія реально не функціонує. Тому в процесі навчання відбувається не просто вплив педагога на учня, а саме їх взаємодія,

реалізується єдність навчальних і особистих впливів педагога, внутрішнього відображення, переусвідомлення цих впливів учнем, виникнення самостійних зусиль учня по оволодінню знаннями, уміннями, навичками, певними елементами виховання і розвитку.

Взаємодія викладачів і учнів може протікати яку безпосередній, так і опосередкованій формах. При безпосередній взаємодії вчитель і учні сумісно реалізують задачі навчання. При опосередкованій взаємодії учні виконують завдання й інструкції, дані вчителем завчасно. Процес учіння може протікати і без вчителя в даний момент, наприклад, коли учні самостійно оволодівають знаннями, вирішують творчі задачі без інструкцій вчителя. Процес же навчання обов'язково передбачає наявність активного процесу учіння.

Процес навчання разом з тим не являється механічною сумою процесів викладання і учіння. Це якісно нове, цілісне явище, суть якого відображає дидактичну взаємодію в її різноманітних формах. В процесі навчання функціонують не тільки процеси пізнавального характеру, а й спілкування викладачів з учнями. Спілкування в процесі навчання надзвичайно сильно впливає на мотивацію учня, на формування позитивного ставлення до навчання, на створення сприятливо морально-психологічних умов для активного учня. Керівна роль у навчальному процесі належить учителеві. Захоплення вчителем своїм предметом, чіткість, організованість у роботі, тактовність у стосунках з учнями, своєчасне надання їм допомоги в навчанні, об'єктивність в оцінюванні успіхів і витримка в складних ситуаціях – все це надзвичайно сильно впливає на процес засвоєння, сприяє виробленню у учнів прагнення наслідувати прикладу вчителя. В результаті вмiле спілкування значно підвищує виховний ефект навчання. Таким чином, при розкритті суті навчання слід бачити єдність пізнання і спілкування.

30. Ідея розвиваючого навчання в працях І. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо, А. Дістервега, К. Д. Ушинського. Основні характеристики розвиваючого навчання і шляхи його реалізації в сучасній шкільній практиці.

Проблема розвиваючого навчання хвилювала з давних давен і вчених педагогів і вчителів практиків. Ще І. Г. Песталоцці, досліджуючи структуру навчання, дійшов висновку, що вона об'єднує в собі дві сторони: процес накопичення знань і процес розвитку розумових сил і здібностей учнів. Як побічник формальної освіти, він надавав перевагу розвитку розумових сил і здібностей учнів в процесі навчання. Песталоцці помилково вважав, що не суттєво, який навчальний матеріал буде засвоюватись в ході навчальної роботи учнем, важливо, щоб учитель створював необхідні умови для розвитку пам'яті, уяви, мислення, всіх психічних процесів, що забезпечують активність інтелектуальних сил дитини і їх подальше удосконалення.

Ж. Ж. Руссо, поділяючи точку зору І. Песталоцці про необхідність розвитку інтелектуальних сил і можливостей дитини, в своєму романі „Еміль або про виховання” розглядав навчання як фактор психічного розвитку особистості. Він вважав, що тільки активність і проблемність в навчальному процесі містять необхідні можливості, що стимулюють ріст інтелектуальних сил Еміля, тому під час організації навчання він віддавав перевагу дослідницькому методу, тим самим створюючи підґрунтя проблемного навчання.

А. Дістервег, високо цінуючи відкриття І. Песталоцці ідеї розвиваючого навчання, розвиваючи положення Ж. Руссо про психологізацію навчального процесу і створення необхідних умов, що стимулюють пам'ять, увагу, мислення, уяву учнів під час засвоєння навчальної інформації, вважав, що процес навчання містить в собі дві сторони: процес накопичення знань і процес розвитку розумових сил і здібностей дитини. Але

на відміну від підходу І. Песталоцці, який недооцінював засвоєння назчальної інформації і віддавав перевагу розвитку дитини, А. Дістервег цілком справедливо стверджував, що ці процеси тісно взаємопов'язані між собою і спрямовані на вирішення єдиної задачі – становлення особистості учня, виховання людини в людині. В своїй роботі „Керівництво до освіти німецьких учителів” він писав про те, що знання, які засвоюються учнями в школі, повинні бути корисними і застосовуватись в практичному житті. Тільки на основі засвоєння життєво важливої навчальної інформації відбувається розвиток інтелектуальних сил і здібностей учня. А. Дістервег виправляє помилку І. Песталоцці і розглядає навчання як процес пробудження активності учня, його самодіяльності.

І. Герbart і К. Ушинський пішли далі. Вони обґрунтували не тільки єдність освітньої і розвиваючої сторін навчання, а й теоретично обґрунтували ідею виховуючого навчання. В роботі „Праця в її психічному і виховному значенні” К. Ушинський писав, що учні повинні навчатись не заради кар'єри, а заради того, щоб більше користі принести своїй вітчизні.

В наш час проблема розвиваючого навчання не втратила своєї актуальності. В її розробку великий внесок зробили А. Н. Леонтьєв, В. А. Крутецький, Н. Ю. Менчинська, З. І. Калмикова та інші психологи. Значний інтерес представляють роботи педагогів В. В. Давидова, М. І. Махмутова, Н. Ю. Кулюткіна, В. П. Кудрявцева, М. М. Скаткіна.

Розвиваюче навчання – це така організація пізнавальної діяльності учнів, в процесі якої під керівництвом вчителя відбувається їх психічний і розумовий розвиток.

В ході реалізації розвиваючого навчання вчителі покликані вирішувати наступні задачі:

- вчити учнів мислити;
- озброювати їх методами раціональної розумової діяльності;

- формувати мотиви учіння, пізнавальні інтереси і потреби учнів;
- вдосконалювати їх розумові здібності, показником яких виступає навченість.

Навченість – система інтелектуальних властивостей особистості, якостей розуму, що формуються, від яких залежить продуктивність навчальної діяльності.

Розумовий розвиток проходить кілька ступенів:

- I ступінь – правильне застосування учнем вивченого матеріалу за зразком учителя;
- II ступінь – узагальнення споріднених понять із споріднених галузей знань, перенесення знань в нову ситуацію;
- III ступінь – бачення проблем у звичних ситуаціях, нових функцій знайомого предмета;
- IV ступінь – творче оволодіння навчальним матеріалом, бачення альтернативних способів вирішення проблеми, комбінування нового способу з раніше відомих.

Принципи розвиваючого навчання.

1. Опора на дитячий інтерес.
2. Проблемність навчання.
3. Емоційність навчання.
4. Диференціація й індивідуалізація навчання.

Розвиваюче навчання реалізується через різні форми організації навчальної роботи: уроки, семінари, практичні і лабораторні заняття, екскурсії, практикуми. Наслідком розвиваючого навчання виступає високий рівень розумового розвитку школярів.

Розумовий розвиток – це складна динамічна система кількісних і якісних змін, які відбуваються в інтелектуальній діяльності людини в зв'язку з її віком і збагаченням життєвим досвідом у відповідності з суспільно-історичними умовами, в яких вона живе і з індивідуальними особливостями її психіки.

Розвиваюче навчання буде успішним, якщо надати йому особистісного спрямування, поєднати різні підходи: змістовно-процесуальний, задачний, імітаційно-ігровий діалогічний та ін. при його організації, стимулювати

активність, самостійність і творчість учнів, надаючи їм свободу вибору навчальних завдань і способів їх виконання, забезпечуючи кожному учню ситуацію успіху і емоційно-моральний комфорт.

31. Ідея виховую чого навчання в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів (І. Герbart, Н. І. Пирогов, К. Д. Ушинський, Г. С. Сковорода). Шляхи реалізації виховую чого навчання у практиці сучасної школи.

Аналізуючи суть навчання, І. Герbart до числа його функцій відніс не тільки освітню і розвиваючу, а й виховуючу. Він писав, що вчителю слід попідкуватись про те, щоб дитину в школі не дражили, не ображали, щоб вона росла, усвідомлюючи власну силу і отримала б відомі принципи честі.

Виховуюче навчання він намагався реалізувати через зміст матеріалу, що вивчається, методи навчання, систему вправ. Важливим засобом виховуючого навчання Герbart вважав багатосторонній дитячий інтерес, а результатом його – становлення моральної поведінки учнів.

Н. І. Пирогов до завдань виховуючого навчання відносив виховання людини. У статті „Питання життя” він розвивав ідею Ж. Руссо про загальнолюдське виховання і вважав, що навчання перш за все повинне формувати громадянські якості особистості. Виступаючи проти раннього професійного навчання, Н. І. Пирогов наполягав на тому, що в процесі оволодіння навчальними предметами слід піклуватись про виховання у підростаючого покоління патріотизму, відповідальності, готовності до служіння Батьківщині.

К. Д. Ушинський в роботі „Праця в її психічному і виховному значенні” розглядав навчальну працю як засіб виховання особистості, сформулював основні умови виховуючого навчання. Він вважав, що вчитель повинен виховати в учнів почуття відповідальності за свої дії і вчинки. Важливо будувати навчання таким чином, щоб

молода людина навчалась не заради кар'єри, а заради того, щоб принести якомога більше користі своїй вітчизні. Виховний характер навчання передбачає чергування розумової і фізичної праці для того, щоб не допускати перевантаження учнів і в той же самий час бездіяльності на уроці. Без думки в голові і без роботи в руках несується моральність дитини, розвиваються лінощі й інші негативні звички.

Завдання вчителя він вбачав і в тому, щоб навчити дітей учитись, самостійно здобувати навчальну інформацію й використовувати її при вирішенні практичних задач.

Г. С. Сковорода призначення навчання бачив у тому, щоб виховати людину щасливою, вдячною і здатною поєднати свої природні задатки з працею, яку він вважав важливим фактором морального становлення особистості.

Ідеї педагогів-гуманістів отримали подальшого розвитку в сучасній теорії навчання. Що сьогодні в педагогічній теорії розуміють під виховуючим навчанням?

Виховуючи навчання – це така взаємодія вчителя й учня, яка постійно апелює до системи потреб, мотивів і цінностей школярів, формує і розвиває емоційно-ціннісне відношення до світу, суспільства, до самого себе.

Учитель, реалізуючи виховуючи навчання, зобов'язаний забезпечувати переживання учнів, адекватні цілям навчання. Всі засоби навчання повинні стимулювати соціально значимі потреби і мотиви учіння учнів. Зміст навчального матеріалу та методи його вивчення повинні враховувати вікові потреби учнів у самовиявленні, самоствердженні, почуття гідності, захищеності і підтримки з боку колективу, активності, спілкуванні, вирішенні життєвих, духовних і моральних проблем.

Які ж завдання виховуючого навчання?

До його завдань відносять:

1. Цілеспрямоване формування емоційно-ціннісного відношення до навчального матеріалу, що вивчається, дійсності, процесу пізнання.

2. Формування моральних, естетичних, трудових, пізнавальних якостей особистості.

При вирішенні задач виховуючого навчання особливо важливо не припускатись формалізму, шаблонів.

Які ж шляхи виховуючого навчання?

Вчені-педагоги й учителі-практики вважають, що:

1. Великі виховні можливості закладені у змісті навчального матеріалу будь-якого предмета.
2. Виховний характер забезпечується правильним вибором форм і методів навчання.
3. Виховний вплив спричиняє вся організація навчальної роботи (стосунки в системі „вчитель — учень”, колективний пошук, раціональний розподіл часу, культура спілкування, атмосфера уроку).
4. Велике виховне значення у навчанні має особистість учителя (його захопленість, організаторські здібності, творчість, людські якості та т. ін.).

32. Єдність освітньої, виховної і розвиваючої функцій процесу навчання.

Всебічний і гармонійний розвиток особистості передбачає єдність її освіченості, вихованості й загальної розвиненості. Сучасна дидактика підкреслює, що навчальний процес покликаний комплексно впливати на особистість. Виходячи з загальної мети сучасної школи, процес навчання повинен здійснювати три функції: освітню, виховну, розвиваючу. Всі три функції навчання не можна уявляти собі як три паралельні впливи в навчальному процесі. Всі вони знаходяться в складно переплетених зв'язках: одна функція попереджає іншу, являється її наслідком, але одночасно й умовою активізації першопричини. Дві з них: освітня і виховна — являються у поєднанні основою третьої, розвиваючої функції. Остання в свою чергу інтенсифікує в подальшому освітню й виховну функції навчання.

Ось чому до взаємозв'язку цих функцій слід підходити, враховуючи діалектичний характер їх єдності.

Основні функції навчання реалізуються на практиці, по-перше, шляхом планування комплексу цілей уроку; що включають в себе мету освіти, виховання і розвитку учнів; по-друге, шляхом підбору такого змісту діяльності вчителя і школярів, який би забезпечив реалізацію всіх трьох видів цілей, маючи на уроці, що на кожному етапі уроку якісь з них будуть вирішуватись в більшій чи меншій мірі; по-третє, єдність цих функцій здійснюється шляхом поєднання різноманітних методів, форм і методів навчання; по-четверте, в процесі контролю і самоконтролю за ходом навчання і при аналізі його результатів одночасно оцінюється хід здійснення всіх трьох функцій, а не однієї з них. Сукупність цих вимог під час побудови навчального процесу робить його більш ефективним.

33. Принципи навчання і їх характеристика. Вітчизняні і зарубіжні педагоги про принципи навчання (Я. А. Коменський, А. Дістервег, К. Д. Ушинський).

Питання про принципи навчання виникло давно. Ще Я. А. Коменський в своїй роботі „Велика дидактика” вперше обґрунтував теоретично дидактичні принципи, серед яких він виділяв: науковість, доступність, ґрунтовність, систематичність, наочність навчання. Він вважав, що дотримуючись і керуючись ними в процесі організації навчання, вчитель забезпечить легкість, ґрунтовність і доступність знань. Йому належить і золоте правило дидактики, суть якого він вбачав у тому, щоб те, що видно – віддавати зорові, те, що чути – слухові, те, що пахне – нюхові, те, що відчувається на дотик – дотикові, тобто: чим більше органів чуттів буде брати участь у сприйнятті навчального матеріалу, тим ґрунтовнішими будуть знання учнів. Але при цьому Я. Коменський перебільшував роль наочності.

На відміну від Я. Коменського А. Дістервег психологував процес навчання, тому великої ролі в

навчання він надавав, крім вказаних принципів, принципам активності й самостійності, розуміючи при цьому навчання як процес саморозвитку і самопізнання, процес самовиявлення і збудження природних сил дитини.

К. Д. Ушинський конкретизував зміст дидактичних принципів, зокрема, розглядаючи принцип наочності, він доповнив його поняттям внутрішньої наочності, орієнтуючи вчителя на опору в процесі навчання на життєвий досвід учня. Великого значення у навчанні він надавав принципу опори на дитячий інтерес.

В сучасній дидактиці *під принципами навчання* розуміють вихідні положення, які лежать в основі змісту, методів і організації навчання. Деякі автори вважають, що принципи – це вихідні вимоги до процесу навчання, що витікають із закономірностей його ефективної організації.

Принципи навчання не створюються довільно. Вони розробляються на основі цілей і закономірностей навчання і передбачають досягнення найбільш високих результатів у оволодінні учнями програмним матеріалом.

З принципами слід розрізняти правила. Правила витікають з принципів і відображають часткові положення, окремі сторони того чи іншого принципу. Так, принцип доступності включає в себе правила: від легкого до важкого, від відомого до невідомого, від простого до складного у навчанні.

Які ж дидактичні принципи використовуються в організації навчання? До їх числа відносять: принцип науковості; систематичності і послідовності у навчання; зв'язку теорії з практикою; принцип активності й самостійності у навчанні; принцип свідомості; доступності; наочності; принцип міцності знань, умінь, навичок.

34. Характеристика пояснювально – ілюстративного навчання, вимоги до нього.

Основне призначення цього виду навчання полягає в тому, щоб озброїти системою наукових знань, практичних умінь і навичок, за допомогою яких учні

зможуть одержати не тільки нові знання, а й активно ними користуватися при вирішенні навчально-пізнавальних завдань.

Суть цього виду навчання полягає в поясненні нового матеріалу вчителем і репродуктивному засвоєнні почутої інформації учнем. Вчитель викладає програмний матеріал, зупиняється на поясненні більш складних питань, підтверджуючи основні положення ілюстраціями або прикладами з практики. Матеріал викладається в описовому вигляді, виходячи з наукових знань дисципліни, що вивчається.

Цей вид навчання забезпечує найбільш швидке й ґрунтовне засвоєння знань, умінь і навичок, тобто оволодіння навчальною інформацією і практичними діями.

Найефективніше пояснювально-ілюстративне навчання в тих випадках, коли зміст навчального матеріалу має інформативний характер, являє собою описання способів практичної діяльності, є складним для самостійного вивчення учнями. Воно передбачає доступність, систематичність, послідовність, наочність, науковість, повноту викладання навчального матеріалу. В його основу покладені підручники, навчальні посібники, методичний і дидактичний матеріал.

Предметний зміст включає викладення основних теоретичних положень курсу, питання для самоконтролю, вправи і завдання, практичні і лабораторні роботи. Використовуються в основному словесні, наочні та практичні методи. Відносини в системі „вчитель – учні” будуються на принципі педагогічної взаємодії, співробітництва і співтворчості.

Пояснювально – ілюстративне навчання має ряд важливих переваг. Воно економить час, зберігає сили вчителів і учнів, полегшує учням розуміння складних знань, забезпечує достатньо ефективне управління процесом навчання.

Але поряд з цими перевагами йому властиві й значні недоліки, серед яких найбільш помітні – надання „готових” знань і звільнення учнів від необхідності

самостійно і продуктивно мислити при їх засвоєнні, а також недостатні можливості індивідуалізації та диференціації навчального матеріалу.

35. Програмоване навчання. Види програмованого навчання, принципи програмування.

Під програмованим навчанням розуміють систему навчальної роботи з переважно опосередкованим програмним управлінням пізнавальною діяльністю учнів (Н.А. Сорокін).

Суть програмованого навчання полягає в наступному:

1. Матеріал, що вивчається, поділяється на невеликі смислові частини, що легко засвоюються учнями і одержали назву „порцій”, або „кроків”. Кожна така порція вивчається учнями самостійно у відповідності із запропонованими інструкціями та рекомендаціями. В основі таких рекомендацій може бути алгоритмізація вивчення даного матеріалу.
2. Перевірка правильності засвоєння кожної частини матеріалу здійснюється шляхом відповідей учнів на поставлені питання (частіше всього учень вибирає правильну відповідь із кількох). Шляхом самоконтролю здійснюється внутрішній зворотній зв'язок, а через одержану вчителем інформацію про хід пізнавальної діяльності кожного учня – зовнішній зворотній зв'язок.

Програмування навчального процесу заключається в створенні навчальних програм, носіями яких можуть бути з одного боку – програмовані підручники і навчальні посібники, а з іншого – навчальні машини. Програмовані підручники складаються або за лінійним, або за розгалуженим принципами.

Лінійний принцип програмування вимагає послідовного вивчення всіма учнями кожного „кроку” програми і окремих „кадрів”, що його складають. Останнім часом таку програму, що розкриває зміст навчання у вигляді однакової послідовності всіх кроків для учнів, почали

називати послідовною програмою. В програмах, складених за послідовним принципом, перехід до наступного „кадру” не залежить від відповідей на попередні „кадри”.

Принцип розгалуженого програмування ширше використовується і базується на виборі відповіді учнем із серії (3-4) готових відповідей, в яких тільки одна повна, а останні або невірні, або не повні. У випадку вибору вірної відповіді, учень одержує в цьому підтвердження, коротке пояснення помилковості інших варіантів відповідей і вказівку просуватись далі. Якщо вибір помилковий, учень посилається на певну сторінку підручника, де йому ретельно пояснюється суть припущеної помилки, після чого він повертається до попереднього навчального матеріалу, знову його повторює, потім повторює вибір відповіді і тільки після правильної відповіді продовжує подальше вивчення матеріалу. Переваги програмованого навчання: воно сприяє організації самостійної пізнавальної діяльності і забезпечує:

- а) внутрішній зворотній зв'язок і тим самим стимулює навчальну роботу учнів;
- б) зовнішній зворотній зв'язок і можливість управління процесом навчання вчителем; дозволяє застосовувати диференціацію навчання й індивідуальний підхід до учнів.

Програмоване навчання слід поєднувати з іншими видами навчання.

36. Проблемне навчання та його роль у розвитку творчих здібностей учнів.

Проблемне навчання – це навчально-пізнавальна діяльність учнів по засвоєнню знань і способів діяльності шляхом сприймання пояснення вчителя в умовах проблемної ситуації; самостійного аналізу проблемних ситуацій; формування проблем і їх вирішення шляхом висунування пропозицій, гіпотез, їх обґрунтування і аргументації, а також шляхом перевірки правильності вирішення.

Проблемна ситуація – це інтелектуальне утруднення людини, що виникає тоді, коли вона не знає, як пояснити явище, факт, не може досягти мети відомим їй способом. Це спонукає людину шукати новий спосіб пояснення або спосіб дії. Проблемна ситуація – це закономірний наслідок продуктивної, творчої пізнавальної діяльності. Психологією визначена послідовність етапів продуктивної пізнавальної діяльності людини в умовах проблемної ситуації:

Проблемна ситуація → проблема → пошук способів її вирішення → вирішення проблеми → самостійне оперування набутими знаннями.

Загальні функції проблемного навчання:

- засвоєння учнями системи знань і способів розумової і практичної діяльності;
- розвиток пізнавальної самостійності і творчих здібностей учнів;
- формування діалектико-матеріалістичного мислення школярів.

Спеціальні функції проблемного навчання:

- виховання навичок творчого засвоєння знань (застосування окремих логічних прийомів і способів творчої діяльності);
- виховання навичок творчого застосування знань (застосування засвоєних знань в новій ситуації) і вміння вирішувати навчальні проблеми;
- формування і нагромадження досвіду творчої діяльності (оволодіння методами наукового дослідження, вирішення практичних проблем і художнього відображення дійсності).

Мисленева діяльність учнів стимулюється постановкою питань. Питання вчителя повинні бути складними настільки щоб викликати утруднення учнів, і в той же час, посильним для самостійного творчого пошуку відповіді.

Існують такі *способи створення проблемних ситуацій*:

1. Спонукування учнів до пояснення явищ, фактів та їх невідповідності, протиріччя.

2. Спонування до вибору правильної відповіді та її обґрунтування.
3. Перехід від одиничних фактів до узагальнення.
4. Зіставлення суперечливих фактів, явищ. Знаходження в них спільного і відмінного.
5. Вирішення протиріч між теоретично можливим способом розв'язання завдань і практичною нездійсненністю обраного способу діяльності.

Є чотири *рівні* вирішення проблеми:

1. Вчитель сам ставить проблему і сам її вирішує при активному слуханні і обговоренні учнів.
2. Вчитель ставить проблему, учні самостійно або під його керівництвом вирішують її (частково-пошуковий метод).
3. Учні ставлять проблему, викладач допомагає її вирішити.
4. Учні самі ставлять проблему, самі її вирішують.

На 3 і 4 рівнях використовується дослідницький метод.

37. Диференційоване навчання. Види диференціації.

Навчально – виховний процес, для якого характерне врахування типових індивідуальних відмінностей учнів, називають диференційованим, а навчання в умовах цього процесу – *диференційованим навчанням*.

В педагогічній літературі зустрічаються два близьких терміни: „внутрішня диференціація” і „зовнішня диференціація”. Під терміном „внутрішня диференціація” розуміють таку організацію навчального процесу, при якій врахування індивідуальних особливостей учнів здійснюється у звичайних класах. Це не що інше, як індивідуалізація навчання. Термін „зовнішня диференціація” означає таку організацію навчального процесу, при якій для врахування індивідуальних особливостей учнів їх об'єднують в спеціальні диференційовані групи.

Відомі такі *види диференціації* навчання: за здібностями, за не здібностями, за майбутньою професією, за інтересами.

При диференціації навчання за здібностями учні розподіляються у навчальні групи за однією з ознак: а) за загальними здібностями; б) за частковими здібностями. В першому випадку відбувається розподіл учнів за попередньою успішністю на класи А, Б, С, Д.

В другому випадку учні групуються за здібностями до тієї чи іншої групи навчальних предметів (гуманітарний клас, природничо-математичний, технічний).

Суть диференціації за нездібностями полягає в тому, що, не встигаючи з того чи іншого предмету учні групуються в класи, в яких ці предмети вивчаються за спрощеною програмою (класи вирівнювання).

Починаючи з 14-15 років у більшості учнів з'являється стійкий інтерес до тієї чи іншої галузі знань, до того чи іншого виду діяльності (наприклад, до живопису, музики, хореографії, до вивчення мов т. ін.). В цьому випадку доцільно диференціювати навчання дитини таким чином, щоб виявлені у дитини здібності розвинути ще в загальноосвітній середній школі. Цій меті слугують середні спеціалізовані школи (музичні, художні, хореографічні, з поглибленим вивченням іноземних мов); ліцеї (наприклад технічний ліцей), гімназії (педагогічна гімназія). Програми таких закладів навчання з непрофільюючих предметів в основному однакові з програмами звичайних шкіл, а профільюючі предмети викладаються глибше і ширше.

При диференціації навчання за інтересами, учні, починаючи з певного віку, згруповуються в класи за інтересами, в яких предмети, що їх цікавлять, вивчаються поглиблено. В наш час найбільше поширення отримали класи і школи з поглибленим вивченням математики, фізики, хімії, гуманітарних предметів і біології.

38. Навчання з використанням комп'ютерів.

У сфері освіти комп'ютери використовують як: об'єкти вивчення; як засіб навчання; як елемент методики наукових досліджень.

Використання комп'ютерів у навчальному процесі відбувається за багатьма напрямками:

- як засіб індивідуалізації навчання. В процесі виконання завдань та індивідуальної роботи учня з комп'ютером, комп'ютер фіксує всі етапи роботи учня, оцінює їх;
- як джерело інформації: Через комп'ютер учень може отримати величезну кількість інформації, але комп'ютером не слід замінювати книги, підручники, інші джерела знань;
- як засіб оцінювання, обліку та реєстрації знань. Для цього використовують програми з контрольними та екзаменаційними питаннями, відповідями на них та нормативами оцінювання кожної відповіді. Комп'ютер не тільки оцінює відповіді, а й видає рекомендації щодо усунення помилок;
- як засіб творчої діяльності учня. Сучасні навчальні програми (комп'ютерні) дають змогу учневі підходити до їх виконання творчо;
- текстовий редактор – замінює друкарську машинку;
- графічний редактор – допомагає в кресленні, проектуванні;
- музичний редактор – пише музику для будь – якого інструмента, оркестру;
- як засіб заохочення до навчання в ігровій формі;
- як засіб допомоги дітям з дефектами фізичного і розумового розвитку.

Основні види комп'ютерних навчальних програм:

1. Комп'ютерний підручник (поєднує в собі особливості підручника, довідника, задачника та лабораторного практикуму для перевірки та оцінки знань, умінь, навичок).
2. Контрольні програми.

3. Тренажери (засоби формування та закріплення навичок, перевірки досягнутих результатів).
4. Ігрові програми (ділові ігри, розважальні ігрові програми).
5. Предметно – орієнтувальні середовища (програми, які моделюють мікро – та макросвіти, об'єкти певного середовища, їх властивості, співвідношення).

Інформатизація навчання потребує від учителів та учнів комп'ютерної грамотності, що передбачає: знання основних понять інформатики та комп'ютерної техніки; знання сучасних операційних систем; опанування алгоритмами, мовами, пакетами програмування.

Робота учнів з комп'ютерною технікою забезпечує: посилення наочності навчання; інтенсифікацію навчання; звільнення вчителя і учня від записів на дошці речень, правил, схем; активізацію самостійної пізнавальної діяльності учнів; своєчасне одержання зворотньої інформації; формування в учнів уміння самоперевірки наслідків своєї роботи; об'єктивність контролю вчителя; доступ учнів до банків інформації; формування вмій та навичок для різноманітної творчої діяльності; виховання інформаційної культури.

39. Політехнічна освіта та її зміст. Взаємозв'язок загальної, політехнічної, професійної освіти.

В залежності від мети і змісту підготовки учнів розрізняють загальну, політехнічну й професійну освіту.

Загальна освіта – це процес і результат оволодіння учнями основами наук, необхідними для формування наукового світогляду і найважливіших якостей особистості, підготовки до участі в суспільній трудовій діяльності, до одержання професійної освіти. Основними шляхами одержання загальної середньої освіти є: навчання в загальноосвітніх середніх школах, середніх спеціальних навчальних закладах, СПТУ, самоосвіта.

Частиною загальної освіти являється політехнічна освіта. *Політехнічна освіта* – це процес і результат

оволодіння системою знань про наукові основи сучасного виробництва, набуття умінь користуватись знаряддями праці. Політехнізм – це не якийсь особливий й предмет викладання, він повинен пронизувати собою всі дисципліни, відобразитись на підборі матеріалу і в фізиці, і в хімії, і в природничих науках, і в суспільствознавстві. У загальноосвітній школі не можливо досконало вивчити величезне різноманіття сучасних виробництв і їх технології. Однак знання основ наук повинне показати учням, яким чином ті чи інші закономірності, засвоєні ними в процесі навчання, знаходять застосування в різних галузях виробництва, ознайомити їх з загальними для багатьох галузей науковими принципами. Ці знання учні зможуть при необхідності використовувати в практичній діяльності.

Політехнічна освіта наближає навчання до життя, здійснює постійний зв'язок теорії з практикою, знайомить учнів з основними способами одержання електричного, теплового й механічного струму, виробництва хімічних речовин і застосування їх в народному господарстві, з основами сільського господарства і шляхами його інтенсифікації, з системою організації виробництва.

В процесі політехнічної освіти у учнів формуються життєво необхідні знання, вміння і навички політехнічного характеру. Деякі з таких умінь: обчислювальні, графічні, вимірювальні – набуваються в процесі вивчення загальноосвітніх предметів, інші – виробничо-технічного порядку (механіка, електротехніка) – в процесі трудового і виробничого навчання. Трудове і виробниче навчання не тільки вдосконалює політехнічні знання, вміння й навички школярів, а ще й дає їм трудові навички й уміння та знайомить з основними знаряддями праці, забезпечує підготовку учнів до конкретної практичної діяльності й свідомого вибору професії, тобто до одержання професійної освіти.

Професійна освіта – це процесі результат володіння учнями певним обсягом систематичних знань, умінь і навичок в галузі конкретної професії і спеціальності.

Професійна освіта здійснюється на основі загальної і політехнічної освіти.

40. Зміст освіти. Характеристика навчальних планів, програм, підручників сучасної загально-освітньої школи.

Зміст освіти – це система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості.

Кожний вчитель повинен знати: чому треба вчити школярів; чим вони повинні оволодівати в процесі навчальної роботи? Ми знаємо, що навчання органічно пов'язане й спрямоване на освіту особистості, тому зрозуміло, що мова повинна йти про зміст освіти. В загальному плані під змістом освіти слід розуміти ту систему наукових знань, практичних умінь та навичок, а також світоглядних і морально-естетичних ідей, якими необхідно оволодіти учням в процесі навчання. На зміст освіти впливають як об'єктивні так і суб'єктивні *фактори*.

До *об'єктивних* слід віднести:

1. Освіта виникла і розвивалася під впливом потреб суспільства в „перетворенні загальнолюдської природи, так, щоб вона стала специфічною і розвиненою робочою силою”.
2. Розвиток науки і техніки.

До *суб'єктивних* слід віднести:

1. Політика правлячих класів(Пр.: Росія: „кухаркині діти” і „броженіє умов”).
2. Методологічні позиції вчених (тих, які вносять свої „ідеї” в зміст освіти, напр.: надмірна релігійність освіти).

При складанні і розробці змісту освіти в нашій державі, вчені виходять з того, що розвиток особистості визначається оволодінням нею суспільним досвідом, основою якого являються знання, уміння і творчі здібності, їх світоглядна і морально-етична направленість.

З урахуванням цих факторів в сучасній педагогіці розроблена наступна система наукових вимог до змісту шкільної освіти:

- а) зміст шкільної освіти повинен бути спрямований на здійснення основної мети виховання-формування гармонійно розвиненої, суспільно активної особистості;
- б) повинен будуватись на чіткій науковій основі;
- в) зміст освіти з кожного навчального предмету повинен відповідати логіці і системі, властивій тій чи іншій науці;
- г) зміст шкільної освіти повинен будуватися на основі взаємозв'язку між окремими навчальними предметами;
- д) у змісті освіти повинні знаходити відображення зв'язок теорії з практикою, необхідність поєднання навчання з виробничою працею;
- е) зміст освіти повинен відповідати віковим можливостям учнів;
- ж) загальна освіта повинна здійснюватись в єдності з політехнічним і трудовим навчанням і сприяти професійній орієнтації учнів.

Що ж слід розуміти під загальною, політехнічною і професійною освітою?

Загальна освіта має на меті оволодіння учнями основами найважливіших наук про природу і суспільство, розширення їх інтелектуального кругозору, розвиток світогляду і морально-естетичної культури. Загальна освіта забезпечується в процесі вивчення мов, літератури, математики, фізики, хімії, біології, історії, суспільствознавства, музики та образотворчого мистецтва.

Політехнічна освіта. Зміст політехнічного навчання повинен включати в себе вироблення у учнів практичних трудових вмінь та навичок і, зокрема, озброєння їх уміннями поводитись зі знаряддями праці (молоток, пила, і т. д.), навчання роботі на найбільше розповсюджених машинах (токарні верстати, автомобілі, комп'ютери), виконання найпростіших монтажних робіт, засвоєння на практиці способів вирощування та догляду за рослинами.

Більш специфічною є *професійна освіта*. Її призначення та зміст в тому, щоб підготувати людину до певної професійної діяльності, сформувати як спеціаліста в тій чи іншій сфері праці чи духовного життя.

Компоненти програмного матеріалу загальної середньої освіти.

Зміст програмного матеріалу загальної середньої освіти поділяється на державний і шкільний компоненти.

Державний компонент охоплює усі предмети, які складають саме базу освіти, є її державним стандартом – вони викладаються і вивчаються за загальним розподілом часу (навчальним планом), програмами і підручниками. В сучасній школі може запроваджуватись поглиблене вивчення окремих предметів, можуть вводитись не стандартизовані підручники, змінюватись методики. Але основа державного компонента зберігається недоторканою, вона вміщує: рідну літературу і мову, іноземну мову, географію, історію України, відомості про її екологію; краєзнавство свого регіону в курсах географії та біології, історію краю.

Шкільний компонент відбиває факультативи з окремих предметів, дисципліни спеціалізації. Відповідно до Закону „Про освіту” сюди належить і мова населення – польська, чеська, угорська, грецька – у місцях компактного проживання цих національностей. Однак „Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад” містить принципову вимогу: „При цьому в усіх випадках має бути забезпечена якість освіти в обсязі державних вимог”.

Основним джерелом змісту освіти на державному рівні є три документи: навчальний план школи, предметні програми, підручники.

Навчальний план школи затверджується Міністерством освіти в Україні. План містить по кожному з I по XI класи загальну кількість уроків на тиждень, поділену відповідно до кожного предмета. Навчальний план являється обов’язковим для певного типу шкіл; його не

можна змішувати з планом роботи школи, який складається керівництвом і колективом навчального закладу. Саме навчальним планом керується адміністрація школи під час складання розкладу уроків, який має тижневу послідовність у розподілі педагогічного навантаження між учителями – предметниками.

Програма з предмета (для початкових класів – єдина програма для вчителя класовода) відповідає кількості годин, передбачених у навчальному плані. Програма складається з таких розділів:

пояснювальна записка, де викладено цілі навчання з даного предмету, ознаки процесу (організація навчання кожного класу);

зміст навчального матеріалу, поділений на розділи і теми із зазначеною кількістю годин на кожен;

обсяг знань, умінь і навичок (у різновидах їх) з даного предмету для учнів кожного класу;

перелік унаочнень і літератури для учнів і методичної літератури для викладачів;

критерії оцінювання знань, умінь і навичок щодо кожного з видів роботи.

Особливою є авторська модернізація навчальних програм залежно від нових методичних знахідок або науково-методичного прогресу і змін в соціальному житті. Так, наприкінці 80-х років виникла потреба внесення істотних змін до програми з російської та української літератури, коли були повернуті для читачів імена і твори незаслужено забутих письменників і поетів, розширене коло вивчення сучасних авторів. Унаслідок необхідності загального екологічного навчання і виховання значно змінено програму з географії. Програма з математики повернена на так звану класичну основу алгебри і геометрії. Замість предмета (Суспільствознавство) введено курс (Людина і суспільство). Внесенням конкретних змін до програм займаються авторитетні комісії з провідних учених, що утворюються при Інституті системних досліджень освіти України.

Історично склалися три способи побудови навчальних програм. Один з них одержав назву концентричного, другий – лінійного, третій – спірального.

При *концентричному* способі побудови програм матеріал одного ступеню навчання в більш ускладненому виді вивчається на наступних ступенях навчання. Концентризм передбачає, що спочатку матеріал розкривається в більш простому і загальному вигляді з тим, щоб підготувати учнів до вивчення його в більш докладному виді на наступних етапах навчання. Такими, наприклад є вивчення математики, мови, історії в молодших класах по відношенню до змісту цих предметів в середніх і старших класах. Концентризм зумовлюється необхідністю врахування вікових особливостей учнів, хоч він і знижує темп навчання.

Суть *лінійного* способу в тому, що матеріал кожного наступного ступеню навчання являється логічним продовженням того, що вивчають на попередніх ступенях. Це економить час і застосовується в програмах середніх і старших класів. *Спіральний* спосіб передбачає, що учні, не втрачаючи з поля зору вихідну проблему, розширюють і поглиблюють коло пов'язаних з нею знань

Підручник виконує дві основні функції: ін формацийну (розкриває передбачений освітнім стандартом зміст); виступає засобом навчання. Основними компонентами змісту підручника виступають: інформативна, репродуктивна, творча, емоційно – ціннісна складові. Кожний компонент має певний зміст і засоби втілення в підручнику.

- Інформативний компонент представлений в підручнику за допомогою вербального і символічного викладу, а також ілюстраціями (лексика, факти, закони, методологічні оціночні знання).
- Репродуктивні завдання орієнтують на загальнонавчальні, предметно – пізнавальні й практичні дії.
- Емоційно-ціннісний компонент відображає світоглядну, моральну практико-трудова, ідейну і інші спрямованості.

Це забезпечується яскравістю викладу, зверненням до життєвих проблем і власного досвіду учнів.

Головною формою підручника являється текст, який поділяється на компоненти: основний, додатковий і пояснювальний.

Основний текст, в свою чергу поділяється на два компоненти:

- 9). теоретично-пізнавальний: основні терміни; ключові поняття і їх визначення; основні факти, явища, процеси, події; досліді, описання основних законів, теорій, ведучих ідей; висновки.
- 9). інструментально-практичний: характеристика основних методів пізнання, правил застосування знань; способів засвоєння і самостійного пошуку знань; описання задач, дослідів, вправ, експериментів; складання набору задач, дослідів, самостійних робіт; огляди, розділи, що інтегрують і систематизують навчальний матеріал.

Додатковий текст включає: документи; хрестоматійний матеріал; звернення до читачів; біографічні й народознавчі відомості; статистичні дані; довідкові матеріали, що виходять за межі програми.

Пояснювальний текст включає: предметні відомості до підручника, розділів, підрозділів; примітки, пояснення; словники, алфавіти, пояснення до карт, схем, діаграм.

Крім тексту в підручнику є позатекстові компоненти:

- апарат організації засвоєння матеріалу („питання, завдання, пам'ятки, інструкції, таблиці, вправи);
- ілюстративний матеріал (предметні і сюжетні матеріали, документи, технічні карти, діаграми, схеми, плани, креслення, інструкції – методики, графіки, довідки, ілюстрації);
- апарат орієнтування (передмова, зміст, рубрикат, сигнали-символи, бібліографія).

Частково шкільні підручники видаються спершу як навчальні посібники.

41. Методи і прийоми навчання. Класифікація методів навчання.

Метод навчання – це упорядкована діяльність педагога і учнів, спрямована на досягнення мети вивчення.

Прийом – це елемент методу, його складова частина, разова дія, окремий крок в реалізації методу.

Класифікація методів навчання – це упорядкована за певною ознакою їх система.

Відомі десятки класифікацій методів навчання, однак є серед них і найпоширеніші:

1. Традиційна класифікація методів навчання. Тут основна ознака – джерело знань. В даній класифікації виділяється п'ять методів: практичний, наочний, словесний, робота з книгою, відеометод.
2. Класифікація методів за призначенням (М.А.Данилов, Б.П.Ссипов). Загальна ознака: послідовні етапи, через які проходить процес навчання на уроці. Виділяються наступні методи: набуття знань, формування умінь і навичок, застосування знань, творчої діяльності закріплення, перевірки знань, умінь, навичок.
3. Класифікація методів за характером пізнавальної діяльності (І. Я. Лернер, М. Н. Скаткін). Виділяються наступні методи: репродуктивний проблемного викладу, частково-науковий (евристичний), дослідницький.
4. За дидактичними цілями виділяють дві групи методів навчання: методи, що сприяють первинному засвоєнню навчального матеріалу; методи, що сприяють закріпленню й удосконаленню набутих знань (Г.І.Щукіна, І.Т.Огородников). До першої групи належать: інформаційно-розвиваючі методи (усний виклад матеріалу, бесіда, робота з книгою); евристичні (пошукові) методи навчання (евристична бесіда, диспут, лабораторні роботи), дослідницький метод.

До другої групи відносять: вправи (за зразком, коментовані вправи, варіативні вправи), практичні роботи.

5. Бінарні й полінарні класифікації, в яких методи класифікуються на основі двох або більше загальних ознак. Наприклад, бінарна класифікація методів навчання М. І. Махмутова, побудована на поєднанні 1) методів викладання 2) методів навчання. Наприклад: метод викладання пояснювальний, а метод учіння – репродуктивний.
6. Найбільше поширення в дидактиці має класифікація методів навчання Ю.К.Бабанського. В ній виділяється три великі групи методів навчання:
 - 3). методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
 - 3). методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
 - 3). методи контролю й самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

42. Методи організації навчально – пізнавальної діяльності.

До цієї групи методів належать чотири підгрупи: 1) методи, об'єднані за джерелом передачі і сприймання інформації, 2) за логікою передачі і сприймання навчальної інформації, 3) за рівнем самостійності, 4) за ступенем керівництва навчальною роботою.

Перша підгрупа: методи навчання за джерелом передачі й сприймання інформації (С.І.Петровський, Є.Я.Голант, Д.О.Лоркіпарідзе). У підгрупі виділяють такі методи: словесні, наочні, практичні, робота з книгою, відеометоди.

Словесні методи:

Розповідь – це монологічний виклад навчального матеріалу, який використовується для послідовного, дохідливого емоційного повідомлення знань (Пр.: біографія письменника). Частіше всього розповідь поєднується з поясненням вчителя.

Бесіда – діалогічний метод викладу навчального матеріалу. Мета: за допомогою цілеспрямованих запитань спонукати учнів до актуалізації (пригадування вже відомих знань). За призначенням виділяють бесіди: вступні або організаційні, повідомлення нових знань (сократичні, евристичні на ін.); закріплюючі, контрольнокоригуючі.

Лекція – монологічний спосіб викладу навчального матеріалу і навчальної взаємодії педагога з учнями. Лекція, на думку Б. Ліхачова, являє собою органічну єдність методу і форми навчання. Від попередніх методів він відрізняється: більш чіткою структурою, логікою викладу, великим обсягом інформації, системним характером викладу знань; займає вона цілий урок, або й два.

Наочні методи: демонстрація, ілюстрація.

Демонстрація – цей метод полягає в наочно-чуттєвому ознайомленні учнів з явищами, процесами, об'єктами в їх природному вигляді. Це спостереження за погодою, досліди, демонстрація копій.

Ілюстрація – показ і сприймання предметів, процесів і явищ у їх символічному зображенні за допомогою карт, плакатів, портретів, фотографій, малюнків, схем, репродукцій, тощо. Використовують і роздатковий матеріал: гербарії, фото, таблиці, екранні технічні засоби.

Практичні методи: вправи, лабораторний метод, навчальна праця.

Вправи – тренування у застосуванні засвоєного матеріалу. Розрізняють: а) усні вправи (техніка і культура читання); б) письмові вправи (диктанти, твори, конспекти); в) лабораторно – практичні вправи (користування знаряддями праці, лабораторним обладнанням); г) виробничо – трудові вправи.

Лабораторний метод базується на самостійному проведенні експериментів з фізики, хімії, біології.

Навчальна праця. Суть методу полягає в застосуванні одержаних знань на практиці. На практичних заняттях пізнавальна діяльність учнів проходить в п'ять етапів: пояснення вчителя; показ, і інструктаж; спроба;

виконання робіт всіма учнями; контроль, оцінка результатів.

Робота з книгою: на уроці під керівництвом вчителя, вдома (самостійно).

Відео методи: джерелами екранної передачі є кодоскопи, телебачення, відеомагнітофон.

Друга підгрупа – за логікою передачі і сприймання навчальної інформації (С.Г.Шаповаленко) методи поділяються на індуктивні й дедуктивні.

Індуктивний метод – форма, де на основі однозначного робиться висновок про загальне. Пр.: вчитель наводить багато фактів, прикладів, а учні роблять висновок.

Дедуктивний метод – перехід від загального до одиничного. Пр.: вчитель повідомляє загальне правило, а потім окремі приклади.

Третя підгрупа – класифікація методів за рівнем самостійності (напруженості) пізнавальної діяльності (М.М. Скаткін, І. Я. Лернер).

Методи: репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

Репродуктивний метод – відтворення готових зразків. Цей метод має, такі ознаки: знання учням пропонуються у готовому вигляді; учитель не тільки повідомляє, а й пояснює, учні засвоюють, розуміють, запам'ятовують, а критерієм засвоєння є правильне відтворення знань; міцність знань забезпечується шляхом багатьох повторень.

Метод проблемного викладу є перехідним від репродуктивного до творчого. Які ознаки має цей метод?

- учитель показує шлях дослідження, учні слідкують;
- учень загострює протиріччя між відомими знаннями і новими фактами;
- учень не може пояснити нові факти і у нього виникає потреба в нових знаннях;
- учень використовує способи вирішення проблем у власній пошуковій роботі

Частково – пошуковий (евристичний метод) має такі характерні ознаки: знання учні здобувають самі, учитель організовує пошук знань і допомагає при необхідності.

Дослідницький метод зводиться до того, що вчитель разом з учнями формує проблему, яку вони самі вирішують. Вчитель управляє цим процесом.

Четверта підгрупа – за ступенем керівництва навчальною роботою (П.І.Підласий, В.Ф.Паламарчук, В. І. Паламарчук) методи поділяються на два види:

навчальна робота під керівництвом вчителя (твори, самостійні письмові роботи), роль вчителя – інструктаж.

самостійна робота учнів (поза контролем вчителя)-
домашня навчальна робота (вона дуже різноманітна...).

Дозування обсягу: 1 кл -1 год.; 2- 1,5 год.; 3 і 4 - 2 год.;
5-6 кл. - 2,5 год.; 7-8-3 год.; 9-11 - 3,5 год.

43. Методи стимулювання і мотивації учіння.

Цю групу методів навчання можна поділити на дві підгрупи:

I. підгрупа – методи стимулювання інтересу до навчання. До цієї підгрупи належать:

Пізнавальні ігри (дидактичні). Це спеціально створені ситуації, які моделюють реальність, з якої учням пропонується знайти вихід. Пізнавальний інтерес виникає завдяки грі, в якій учень виступає активним учасником. Це математичні, лінгвістичні ігри, ігри – мандрування, симуляційні ігри (ігри – прикидання), ігри – інсценізації, рольові ігри; метод „генерації ідей”.

Навчальні дискусії – суть їх полягає в обміні поглядами з конкретної проблеми.

II. підгрупа – методи стимулювання обов'язку і відповідальності: роз'яснення значимості учіння; пред'явлення навчальних вимог, заохочення і покарання в учінні.

Роз'яснення: по-перше, суспільної значимості учня; по-друге – особистісної значимості учіння.

Пред'явлення навчальних вимог визначається правилами поведінки, критеріями оцінки знань. Стимулювання обов'язку і відповідальності поєднується з методами привчання школярів до навчальної роботи, навчальних вимог. Велику роль тут відіграє приклад інших учнів і самих учителів.

Метод заохочення застосовується з метою підтримання гарних започаткувань у учнів, як в поведінці, так і в навчанні. В навчальному процесі – це похвала вчителя, підвищення оцінки.

Метод покарання застосовується надзвичайно рідко. Тільки вміле поєднання всіх цих методів може стимулювати й формувати мотиви учіння.

44. Я. А. Коменський про класно – урочну систему. Шляхи вдосконалення класно – урочної системи в сучасній шкільній практиці.

Я. А. Коменський установив поняття навчального року з його розподілом на навчальні чверті, ввів канікули, визначив організацію навчального дня (4 навчальні години в школі рідної мови, 6 годин в латинській школі), теоретично розробив класно-урочну систему навчальних занять і практично застосував її. Коменський настояв на тому, щоб прийом до школи здійснювався не протягом року, а один раз на рік, щоб учитель вів колективну роботу із усім класом. Він поклав початок класно-урочній системі навчальних занять, дав указівки, як планувати і вести урок, приділяючи частину його опитуванню учнів, частину – поясненню нового матеріалу та вправам. Він вказував, що кожен урок повинен мати свою тему і своє завдання. Вчитель повинен уважно слідкувати, щоб усі учні брали активну участь у заняттях і підтримувати під час уроку дисципліну в класі. В основу його розробок ліг досвід роботи братських шкіл Чехії, Польщі, Венгрії, Саксонії, а також України і Білорусії. Ті, що дійшли до нас Статути Луцької, Львівської, Київської, Кам'янець-

Подільської братських шкіл передбачали організацію навчання за класно-урочною системою.

Основні положення організації класно-урочної системи Я. А. Коменський виклав у „Великій дидактиці”, тут же він розкрив суть основних її принципів, таких як: наочності, свідомості й активності, послідовності і систематичності знань, міцного оволодіння знаннями і навичками. В роботі „Закони добре організованої школи” він визначив основні правила організації навчання, які не втратили свого значення до нашого часу.

Класно-урочна система використовується в наш час в багатьох країнах (зокрема в Україні). Вона має багато позитивного: ґрунтується на закономірностях процесу засвоєння навчального матеріалу, передбачає засвоєння нового матеріалу в невеликих обсягах, планомірно і послідовно, з чергуванням різних видів розумової та фізичної діяльності. Вона забезпечує єдність системи навчання в масштабі всієї країни, що полегшує планування і складання програм з навчальних предметів. Її використання полегшує виховання в учнів почуття колективізму, дає змогу використовувати фронтальні форми роботи з усім класом. Перевагами перед іншими системами навчання є більш сувора її організаційна структура; економічність (один вчитель працює одночасно з великою групою учнів).

Сучасну класно-урочну систему характеризують такі особливості:

- постійний склад учнів приблизно одного віку і рівня підготовки;
- визначені часові межі навчальної діяльності: навчальний тиждень, кількість уроків, навчальна чверть, навчальний рік;
- чітко визначений зміст освіти для кожної вікової групи (навчальний план, навчальна програма, підручники, навчальні посібники);
- розробляється постійний розклад для кожного класу. Це дає змогу раціонально використовувати час вчителя й учнів;

- на уроці створюються сприятливі умови для творчості як учителя, так і учнів;
- класно-урочна система дає змогу оптимально поєднувати урок з іншими формами.

Нині серед різноманітних форм навчання використовують екскурсії, семінари, практичні заняття, лабораторні роботи, практикуми, факультативи, домашні самостійні роботи, екзамени, заліки, консультації, інструктажі.

Сучасний урок змінився, часто використовуються нестандартні уроки, які дають змогу використати учням свій особистісний творчий потенціал, виявити творчі здібності, активність. Це уроки – диспути, уроки – ділові, рольові ігри, уроки – дослідження, уроки – подорожі, та ін.

45. Форми організації навчання в сучасній школі.

Проблема організаційних форм навчання хвилює не тільки вчених-педагогів, а й учителів-практиків.

Навчання, як процес цілеспрямованої передачі й засвоєння знань, вмінь та навичок може здійснюватись по-різному. Суть такої передачі визначається певною формою навчання. Категорія „форма навчання” – належить до основних в дидактиці і являє собою: встановлений зразок організаційної навчальної діяльності школярів, під якою розуміють:

- а) характер зв'язків між викладачем і учнями;
- б) угруповання учнів для занять;
- в) характер їх діяльності;
- г) місце занять і їх проведення;

Ці ознаки є основними характеристиками, за якими одна форма відрізняється від іншої.

Форма навчально-виховного процесу являє собою зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя і учнів, що здійснюється в установленому порядку і певному режимі.

Сама форма навчання пройшла довгу історію. Спочатку це була індивідуальна форма навчання: серед

російського дворянства – гувернантки; в наші дні – репетиторство.

Найбільш поширеними формами навчальної роботи з дітьми було індивідуальне, а потім індивідуально-групове навчання. При індивідуально-груповому навчанні вчитель займався навчанням з цілою групою дітей, однак навчальна робота носила індивідуальний характер, оскільки діти були різного віку і різної підготовки. Вчитель по черзі опитував кожного учня, пояснював новий матеріал, давав індивідуальне завдання, в той час, як інші займались своїми справами. При такій організації навчання діти могли приходити на заняття в будь-яку пору року, і в будь-яку пору дня. Подібна організація навчальної роботи могла існувати доти, доки навчання не набуло масового характеру.

Розвиток виробництва і підвищення ролі духовного життя в суспільстві викликало появу форм масового навчання дітей. Серед таких форм слід відзначити взаємо-навчання, сутність якого в тому, що один вчитель навчає до обіду старших дітей, а після обіду старші діти навчають молодших, передаючи їм отриманні знання.

Наприкінці XIX ст. з'являються форми вибіркового навчання, сутність якого в тому, що час вчителя поділявся на дві половини. Перша призначалась для урочної роботи з класом, а друга – для індивідуальних занять і надання допомоги тим учням, які її потребували. Однією з таких форм є організація групового навчання дітей, яка вперше була застосована в братських школах Білорусії та України.

Таким чином різноманітність форм навчання дала змогу виділити три системи навчання:

індивідуальна;

класно-урочна, яка об'єднує в собі різні форми (індивідуальні, групові, самонавчання);

лекційно-семінарська.

Найбільш поширеною як в нашій державі, так і за кордоном є класно-урочна система навчання. Засновником даної системи є Я.А.Каменський, який узагальнив досвід роботи братських шкіл Білорусії й України і ввів поняття:

навчальний рік, клас, навчальна чверть, урок, канікули, екзамени.

Класно-урочну систему характеризують такі особливості:

- постійний склад учнів приблизно одного віку і рівня підготовки;
- визначені часові межі навчальної діяльності: навчальний тиждень, кількість уроків, навчальна чверть, навчальний рік;
- чітко визначений зміст освіти для кожної вікової групи (навчальний план, навчальна програма, підручники, навчальні посібники). Такий підхід більш планомірний для школи ніж сьогодні роздуми про різницю навчальних програм для різних регіонів;
- розробляється постійний розклад для кожного класу. Це дає змогу раціонально використовувати час вчителя й учня;
- на уроці створюються сприятливі умови для творчості як учителя, так і учня;
- класно-урочна система дає змогу оптимально поєднувати урок з іншими формами навчання.

Класно-урочна система навчання має ряд переваг перед іншими формами, а саме:

вона відрізняється більш суворою організаційною структурою;

більш економічна, оскільки один вчитель працює одночасно з великою групою учнів;

створює сприятливі передумови для взаємо навчання, колективної діяльності.

Центральним компонентом класно-урочної системи навчання є урок.

Урок – заняття, що проводиться вчителем з постійним складом учнів однакового рівня підготовки, об'єднаних в одну навчальну групу.

Конкретними *формами навчання* в усіх типах середніх навчальних засобів є: уроки, практикуми, семінарські і факультативні заняття, навчальні, екскурсії, співбесіди, індивідуальні і групові консультації, поза-

урочні форми організації трудового навчання, домашня навчальна робота і т. ін.

В школах, СПТУ і технікумах застосовується урочна і позаурочна форми організації навчання у кожній з яких використовується фронтальна, групова і індивідуальна форми організації навчальної роботи з учнями.

46. Урок – основна форма організації навчального процесу. Вимоги до сучасного уроку.

Є декілька визначень поняття „урок”. Наприклад, „урок – заняття, що проводиться вчителем з постійним складом учнів”.

Урок – це організаційна форма, при якій учитель протягом точно встановленого часу керує в спеціально встановленому місці колективною пізнавальною діяльністю кожного з них, використовуючи види, засоби і методи роботи, що створюють сприятливі умови для того, щоб всі учні оволодівали основами знань, безпосередньо в процесі навчання, а також для виховання і розвитку пізнавальних здібностей учнів. (М. П. Данилов; М. М. Скаткін).

І. П. Підласий: „Урок – це завершений в смисловому, часовому і організаційному відношенні відрізок (етап, елемент) навчального процесу”.

Класична тривалість уроку – 45 хвилин, але можуть бути й відхилення: в початковій школі – 30 хвилин, в старших класах – 80 хвилин.

Слід відзначити, що урок – це цілісний, логічно завершений етап на шляху здобуття знань, умінь і навичок. Уроки проводяться за чітким розкладом і включають фронтальну, групову й індивідуальну роботу учнів.

Майбутньому педагогу слід чітко уявляти й знати вимоги, які ставляться до сучасного уроку: для будь-якого уроку характерні чіткість і ясність мети уроку, яка охоплює всі боки уроку (освітня – сформулювати поняття,

озброїти учнів знаннями, вміннями, навичками); виховна – передбачає формування у учнів моральних переконань, моральних норм і якостей особистості учня; розвиваюча мета – розвиток розумових сил і пізнавальних здібностей школярів. На уроці повинна бути свобода вибору. завдання повинні бути: репродуктивного, реконструктивного, творчого характеру.

В практиці школи ще не враховується комунікативна мета – становлення психологічного контакту й взаємодії з учнями на уроці.

У відповідності з цілями уроку формулюються й вимоги до сучасного кроку:

- дидактичні;
- виховні;
- організаційні.

Дидактичні вимоги:

- чітке визначення цілей і завдань уроку;
- правильний вибір навчального матеріалу для всього уроку й кожної його частини;
- врахування індивідуальних особливостей учнів при підборі системи вправ, завдань;
- використання інформації, в якій є новизна;
- вибір оптимальних методичних прийомів і засобів навчання;
- поєднання на уроці колективної, групової, індивідуальної роботи;
- здійснення на уроці принципів та умов успішного навчання.

Виховні:

постановка чітких виховних цілей і задач, спрямованих на формування моральної культури, поведінки;

при конструюванні уроку важливо використати змістовні приклади, факти, які викликають у дітей потребу в моральній поведінці, виховні можливості містить в собі особистість учителя, його завдання – забезпечити психологічний клімат уроку;

розвиток у учнів позитивних мотивів, пізнавальних інтересів, потреби самостійно оволодівати знаннями;

всебічне вивчення й урахування рівнів розвитку й психологічних особливостей учнів.

Організаційні:

наявність плану уроку з урахуванням тематичного планування;

організаційна чіткість проведення уроку;

підготовка й раціональне використання наочності й ТЗН.

В практиці діяльності вчителя одним з важливих питань являється типологія уроків. В дидактиці є багато класифікації уроку. Так, Казанцев І. Н. класифікує уроки за трьома ознаками:

- а) за змістом (українська мова, українська література);
- б) за дидактичною метою (ввідні, вступні, уроки оволодіння новими знаннями, обліково-перевірочні, підсумкові);
- в) за способами проведення (лекції, бесіди, диспути, екскурсії).

Іванов С. В., виходить із особливостей процесу навчання, його складових частин і виділяє:

- вступний;
- урок первинного ознайомлення з матеріалом;
- урок засвоєння нових знань;
- застосування одержаних знань на практиці;
- урок навичок;
- закріплення, повторення й узагальнення;
- контрольний;
- комбінований.

Данилов М.О. і Єсіпов Б.П., виходячи з дидактичної мети й місця уроку в системі інших уроків виділяють наступні:

- комбінований урок;
- урок вивчення нових знань;
- уроки формування нових умінь;
- уроки узагальнення й систематизації вивченого;
- уроки закріплення знань;
- уроки перевірки знань.

Всі ці класифікації мають недоліки, а саме: в них у спрощеній формі перелічені ознаки, властиві кожному уроку, але не вказуються, як ці ознаки впливають на урок.

В наш час найчастіше всього використовується типологія уроків, запропонована Онищуком В.О., Сорокіним М. А.:

- комбіновані уроки;
- уроки засвоєння нових знань;
- уроки формування умінь і навичок;
- уроки застосування знань, умінь, навичок;
- уроки узагальнення і систематизації знань;
- уроки перевірки і корекції знань, умінь і навичок.

Все частіше в сучасній школі вчителі використовують нестандартні уроки. В чому ж специфіка і ознаки даних уроків?

Характерною ознакою нестандартного уроку є те, що центр уваги всього уроку зосереджується на особистості учня, навчальний процес розглядається як засіб розвитку особистості учня.

особистісне прийняття учнями завдань, які ставляться і вирішуються в ході уроку. Для цього повинні бути створені всі умови;

організація пізнавальної діяльності на уроках на основі педагогічної взаємодії, співробітництва й співтворчості;

змістовний бік нестандартних уроків обов'язково передбачає актуальність і новизну, емоційність, порівняння й аналогії, ефект парадоксальності й розкриття значимості матеріалу для школярів;

розподіл функцій між вчителем і учнями;

особливості нестандартного уроку заключаються в створенні групового ефекту, але на основі активної позиції кожного вчителя;

на нестандартних уроках використовуються лише ті завдання, що співвідносяться з можливостями й здібностями кожного учня. При цьому вчитель дає свободу вибору й свободу дій у виконанні завдань

(завдання репродуктивного, реконструктивного й творчого характеру);
емоційний фон уроку. Завдання вчителя – забезпечити емоційну атмосферу уроку (емоційна атмосфера уроку – це настроєність вчителя на педагогічну взаємодію й співпрацю, при яких на емоційному рівні визначаються особисті й ділові відносини).

Нестандартні уроки:

- урок – діалог;
- урок – диспут;
- інтегрований урок;
- урок – ділова гра;
- урок – конференція;
- урок КВК, і т. ін.

Структура уроку – внутрішня будова, послідовність окремих етапів. Чим визначається структура уроку?

1. Дидактичними цілями й завданнями уроку.
2. Змістом матеріалу, що вивчається.
3. Змістом даного уроку в системі інших уроків з теми, що вивчається.
4. Методами й прийомами, що використовуються на уроці.
5. Структурою пізнавальної діяльності учнів і ступенем їх підготовленості.
6. Ланцюгами навчального процесу (сприймання, осмислення, закріплення...).

47. Семінари, їх місце та функції в загальній системі навчальної роботи.

Крім уроків, як загально визнаної основної форми організації навчання у школі, застосовують і інші форми, зокрема семінар.

Семінари сприяють формуванню вміння самостійно засвоювати знання, аналізувати, синтезувати, абстрагувати, конкретизувати, узагальнювати, розвивати увагу, комунікативну культуру, мислення, пізнавальний інтерес. Семінари складаються з двох взаємопов'язаних ланок –

самостійного вивчення учнями матеріалу та обговорення результатів їх самостійної пізнавальної діяльності.

Учитель заздалегідь визначає тему, мету і завдання семінару, визначає перелік питань основних та додаткових, подає список літератури, яку слід опрацювати. Результати самостійної роботи учні подають у вигляді плану чи виступу, конспекту основних джерел, доповідей чи рефератів. Обговорення відбувається у формі розгорнутої бесіди, повідомлення, коментованого читання першоджерел чи доповідей, диспутів.

Семінарські заняття поділяють на підготовчі (просемінарські), власне семінарські заняття (9-12 клас), між предметні семінари-конференції.

Просемінарське заняття є перехідною формою організації пізнавальної діяльності учнів: від уроку, через практичні й лабораторні заняття, в структурі яких є окремі компоненти семінарських занять, до власне семінарів. За навчальною метою їх поділяють на семінари – повторення та систематизації знань, умінь і навичок; семінари вивчення нового матеріалу; комбіновані. Кожна з цих груп поділяється на семінари – бесіди, семінари – обговорення, комбіновані семінари. Перша група просемінарських занять за структурою і способом проведення нагадує звичайний урок, наступні більше нагадують семінари.

Власне семінарські заняття проводять у IX-X класах. *За дидактичною метою* виділяють: семінари вивчення нового матеріалу, семінари узагальненого повторення, комбіновані, *за способом проведення*: розгорнуті бесіди, коментоване читання, доповіді та повідомлення, вирішення завдань, комбіновані семінари. Розглянемо особливості кожного з них.

Методична особливість *семінару-розгорнутої бесіди* полягає в тому, що його зміст поділяють на невеликі, логічно пов'язані питання. Після відповіді на кожне питання відповідаючому надається можливість відповісти на додаткові питання та вислухати доповнення. Таким чином активізується увесь клас.

Семинар-повідь покликаний розкрити певну проблему у вигляді тез та аргументів. Вчитель визначає перед семінаром опонентів, рекомендує літературу, допомагає оформляти тези і план виступу. Доповідач викладає думки, аргументує і ілюструє їх прикладами. Крім доповідей можна обговорювати реферати або творчі письмові роботи учнів. Ознайомившись із взаємними рецензіями на письмові роботи, для обговорення вчитель відбирає найбільш вдалі з них.

Коментоване читання покликане навчити учнів глибоко розуміти, аналізувати і правильно тлумачити текст.

Семинар-вирішення завдань – це аналіз правильних чи неправильних, вдалих і невдалих рішень виконаних учнями самостійно завдань.

Семинар-диспут є проміжним видом між семінаром – розгорнутою бесідою та семінаром – доповіддю. Нова інформація засвоюється в процесі обговорення протилежних поглядів. Обговорюються питання, які містять протиріччя. Це спонукає учнів думати, сперечатись, відстоювати власну точку зору, аргументувати її. Вчитель спрямовує думки учнів, допомагає вирішувати складні проблеми, переконує, але не наполягає.

Міжпредметний семінар – семінар спрямований на забезпечення усвідомлення учнями міжпредметних зв'язків систематизацію знань, вмінь та навичок, узагальнення. Від інших семінарів він відрізняється масштабністю запропонованих проблем, узагальненням та систематизацією знань з різних предметів. Проводить семінар вчитель, питання з чийого предмета є стрижневими у проблематиці заняття.

48. Екскурсія як форма організації навчання. Види екскурсій.

Навчальна екскурсія – форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя явищ, процесів

через безпосереднє сприймання.

Екскурсії поділяють:

- б). *за часом*: короткотривалі, довготривалі;
- б). *за змістом*: виробничі, біологічні, історичні, літературні, краєзнавчі;
- б). *за місцем в навчальному процесі*: попередні або вступні (на початку вивчення програми, розділу, теми), супровідні або проміжні (в ході вивчення навального матеріалу), заключні, або завершальні (наприкінці вивчення розділу, теми, курсу).
- б). *за належністю до навчальних програм*: програмні; позапрограмні. Об'єктами навчальних екскурсій є промислові підприємства, лабораторії НДІ, інші навчальні заклади, установи культури і мистецтва, храми, історичні місця і пам'ятники.

Планують екскурсії заздалегідь у межах урочного часу. Для ефективного проведення екскурсії в першу чергу чітко визначається мета, відбирається зміст, об'єкти екскурсії.

Проведення екскурсії поділяють на декілька станів:

1. *Теоретична та практична підготовка*. Вона передбачає опанування учнями мінімумом необхідних знань. Дидактичний зміст екскурсії визначає вчитель, він сам знайомиться заздалегідь з об'єктом екскурсії. Викладає зміст екскурсії учням або сам вчитель, або екскурсовод, який зміст екскурсії узгоджує з учителем.
2. *Інструктаж*. На цьому етапі вчитель ознайомлює учнів з метою екскурсії, зі змістом її, з планом проведення, якщо виникає потреба – накреслює маршрут схему. Якщо передбачається письмовий звіт, чи обговорення, то вчитель дає форму звіту, або перелік питань, які будуть обговорюватись.
3. *Проведення екскурсії*, що передбачає послідовний розгляд об'єктів екскурсії, визначення головного для отримання необхідної інформації про об'єкт. Учні запитують, спостерігають, запам'ятовують, роблять нотатки. Завершується екскурсія відповідями на запитання щодо її змісту.

4. *Опрацювання матеріалів екскурсії* передбачає уточнення, систематизацію, узагальнення одержаних під час екскурсії вражень, спостережень. Обов'язковим є аналіз підсумків навчальної екскурсії - усне опитування, використання даних під час наступних уроків або зачитування письмових звітів. За потреби наслідки екскурсії оформляють у вигляді стенду, альбому чи плакатів.

Календарні плани екскурсій затверджуються адміністрацією школи, а теми визначаються в програмах навчальних дисциплін.

49. Самостійна робота учнів.

Дидактична суть самостійної роботи учнів розкрита у визначенні Б.П.Єсіпова: *„Самостійна робота учнів, включена в процес навчання – це така робота, яка виконується, без посередньої участі вчителя, але за його завданням спеціально визначений для цього час: при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставленої в завданні мети, докладаючи своїх зусиль і висловлюючи в тій чи іншій формі результати розумових чи фізичних дій.*

В сучасній дидактиці самостійна робота розглядається, з одного боку, як вид навчальної праці, що здійснюється без безпосереднього втручання, але під керівництвом учителя, а з іншого – як засіб, залучення школярів до самостійної пізнавальної діяльності, засіб формування у них способів її організації.

Самостійні роботи, що кваліфікують за своїм дидактичним призначенням, поділяють на самостійні роботи для здобуття нових знань; для застосування нових знань на практиці; для перевірки, повторення знань, умінь і навичок. Виходячи з цього, виділяють чотири типи самостійних робіт:

1-й тип – самостійні роботи за зразком. Ступінь самостійності тут виявляється у виконанні типових завдань за зразком; знаходженні готових відповідей у тексті; оформленні ілюстрацій до питань, що вивчаються,

за зразками і рекомендаціями педагога; виготовленні окремих предметів та їх частин за зразками і конструкціями. Найчастіше з робіт цього типу використовуються такі: робота з підручником, конспектування, виконання домашніх завдань. Основна ознака цих робіт – це те, що всі дані для пошуку, а також спосіб виконання завдання обов'язково повинен бути представлений або в завданні, або в інструкції.

2-й тип – реконструктивні самостійні роботи. Характерна особливість робіт цієї групи заключається в тому, що в завданні, яке дається учням, повідомляється ідея, принцип його виконання, а учні повинні розвивати цей принцип чи ідею в спосіб, доцільний в даних умовах. Тут самостійність виявляється у використанні текстуальних формулювань в нових поєднаннях; усному й письмовому їх відтворенні на основі збільшення кількості джерел інформації; відборі й систематизації навчального матеріалу на основі його оформлення; складанні розгорнутих планів з окремих тем і простому конструюванні; проведенні спостережень, лабораторних робіт і дослідів за планами чи інструкцією, самостійному відборі літератури з певних тем та її короткому анотуванню.

3-й тип – *варіативні самостійні роботи щодо застосування понять науки*. Самостійна діяльність виявляється в застосуванні фундаментальних понять (категорій) тієї чи іншої наукової галузі у розв'язанні завдань певного класу, в ході яких відбираються способи, методи, засоби для розкриття, ілюстрування нових сторін явища, що вивчається; порівнянні різних точок зору, різних тлумачень одного і того самого явища, поняття.

4-й тип – *творчі самостійні роботи*. Тут йдеться про розкриття явищ; об'єктів; подій, що вивчаються; висловлення власних суджень, оцінок на основі всебічного аналізу вихідних даних даного завдання; самостійне опрацювання теми і методики дослідної, експериментальної роботи та її виконання; виділення й формулювання проблем у заданій ситуації; порушення нових проблем у заданій ситуації; порушення нових проблемі

розробку планів їх реалізації. Цей тип самостійних робіт реалізується під час виконання творчих та науково-дослідних завдань.

Форма контролю самостійної роботи: фронтальна й вибіркова перевірка результатів самостійної роботи (індивідуальна співбесіда; дискусія; рецензування й анотування наукових робіт; обговорення проблем на семінарах; лабораторних роботах; співбесідах; колоквиумах; контрольні письмові роботи; атестації; екзамени).

50. Домашня робота учнів. Роль та місце домашніх завдань у навчальній роботі. Педагогічні вимоги до організації домашньої роботи учнів.

Домашнє завдання – самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків.

Домашнє завдання виконують не тільки вдома, а й у школі – у групі продовженого дня – тоді ця робота дістає назву самопідготовки.

Виконання домашніх завдань дає змогу: через періодичне повторення засвоїти знання; набути вміння самостійно вчитись і виявляти творчість; фіксувати прочитане, побачене, почуте, у вигляді тез.

Використовуються такі *види* домашньої навчальної роботи: робота з текстом підручника (читання, відтворення матеріалу, ознайомлення з новим текстом, виписування незрозумілих виразів, зворотів); виконання письмових і графічних робіт (написання переказів, творів, заповнення контурних карт, та ін.); виконання усних вправ (підбір прикладів на правила, вивчення хронологічних таблиць та ін.); самостійна практична робота, яка вимагає певних спостережень (за рослинами, тваринами, явищами природи, творами мистецтва); виконання різноманітних вправ і розв'язання задач, читання статей, науково-популярних журналів; проведення дослідів; заучування напам'ять правил, цитат, віршів. До організації домашньої роботи учнів певні *вимоги*:

По-перше, вчитель повинен чітко спланувати і своєчасно повідомити домашнє завдання на уроці, коли увага всіх учнів зосереджена. Вчитель повинен визначити зміст домашнього завдання (воно повинно бути зрозумілим усім учням); провести інструктаж щодо його виконання (що і як робити вдома); систематично перевіряти й оцінювати їх виконання. Він має забезпечувати диференційований підхід до визначення змісту й обсягу домашніх завдань з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, їх запитів та інтересів; використовувати творчі завдання, які стимулюють творчу пошукову діяльність учнів.

По-друге, з метою запобігання перевантаження учнів, слід чітко і правильно нормувати домашню роботу учнів. Визначаючи обсяг домашньої роботи, виходять із загальних положень щодо часу, витраченого на їх виконання : 1 клас – до 1 год.; 2-3 класи – до 1,5 год.; 4-5 класи – до 2 год.; 6-7 класи – до 2,5 год.; 8 клас – до 3 год.; 9- 12 класи – до 4 год. Обсяг домашнього завдання не повинен перевищувати $\frac{1}{3}$ від того, що зроблено на уроці в 1-7 класах і $\frac{1}{2}$ – у 8-12 класах. Напередодні вихідних і святкових днів домашніх завдань учням не задають.

По-третє, обов'язком вчителів і батьків є забезпечення дитині умов для виконання домашніх завдань. Вона повинна мати вдома своє робоче місце, необхідні підручники, а батьки повинні привчати її виконувати завдання в той день, коли його задали.

51. Перевірка та оцінка знань учнів. Критерії оцінки знань, умінь і навичок.

Загальним родовим поняттям в діагностиці навченості виступає „ контроль”, що означає виявлення, вимірювання і оцінювання знань, умінь учнів. Виявлення і вимірювання називають *перевіркою*. Тому перевірка – складова частина контролю. Крім перевірки контроль містить в собі оцінювання (як процес) і оцінку (як

результат) перевірки. Основою для оцінювання успішності учнів являються результати контролю. Кількісні показники фіксуються переважно в балах. Оцінка – засіб стимулювання учіння, позитивної мотивації, впливу на особистість.

Діагностувати, контролювати, перевіряти, й оцінювати знання, вміння учнів потрібно в тій логічній послідовності, в якій проводиться їх вивчення. Першою ланкою в системі перевірки слід вважати *попереднє виявлення рівню знань учнів*. Як правило воно здійснюється на початку навчального року, але й доречно й тоді, коли починається вивчення нового розділу. Другим етапом перевірки знань являється їх *поточна* перевірка в процесі засвоєння кожної теми, що вивчається. Головна функція поточної перевірки – навчальна. Третім етапом перевірки знань, умінь являється *повторна перевірка*. Вона, як і поточна, повинна бути тематичною. Паралельно з вивченням нового матеріалу учні повторюють те, що вивчили раніше. Четвертий ланцюг в системі – *періодична перевірка* знань, умінь учнів за цілим розділом або темою. Мета цієї перевірки – діагностування якості засвоєння учнями взаємозв'язку між структурними елементами навчального матеріалу, що вивчається в різних частинах курсу. П'ятим етапом в організації перевірки, являється *підсумкова перевірка* і врахування знань, умінь учнів, набутих ними на всіх етапах дидактичного процесу. Спеціальним видом являється *комплексна перевірка*.

Результати перевірки – це оцінювання. Критерії оцінювання ґрунтуються на принципі позитивності, за якого оцінки не поділяють на позитивні й негативні. Перевідними є всі оцінки 12 – бальної шкали оцінювання, які виставляють у відповідний документ про освіту.

При визначенні навчальних досягнень учнів аналізуються: характеристики відповіді учня (елементарна, фрагментарна, повна, логічна, доказова, обґрунтована, творча); якість знань (правильність, повнота, осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність); ступінь сформованості загально-

навчальних та предметних умінь і навичок; рівень оволодіння розумовими операціями (вміння аналізувати, синтезувати порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, робити висновки); досвід творчої діяльності (вміння виявляти проблеми, формулювати гіпотези, розв'язувати проблеми; самостійність оціночних суджень.

Ці орієнтири та яскравість їх вираженості покладено в основу чотирьох рівнів навчальних досягнень учнів: початкового, середнього, достатнього, високого.

Таблиця

Критерії навчальних досягнень учнів

Рівні навчальних досягнень	Бали	Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень
Початковий	1	Учень може розрізнити об'єкт вивчення і відтворити деякі його елементи.
	2	Учень фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення, виявляє здатність елементарно викласти думку.
	3	Учень відтворює менше половини навчального матеріалу; з допомогою вчителя виконує елементарні завдання.
Середній	4	Учень знає приблизно половину навчального матеріалу; здатний відтворювати його відповідно до тексту підручника або пояснення вчителя; повторити за зразком певну операцію, дію.
	5	Учень розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять; сформулювати правило.
	6	Учень виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу. Відповідь його правильна, але не достатньо осмислена. З допомогою вчителя здатний аналізувати, порівнювати, узагальнювати та робити висновки. Вміє застосовувати знання при розв'язуванні задач за зразком.
Достатній	7	Учень правильно, логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, частково контролює власні навчальні дії.

	8	Знання учня є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежність між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь його повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями.
	9	Учень вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, уміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації.
Високий	10	Учень володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях. Самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї.
	11	Учень володіє узагальненими знаннями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерело інформації та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми, визначає програму особистої пізнавальної діяльності, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них.
	12	Учень має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї. Розвиває свої обдарування і нахили.

52. Контроль і його роль у керівництві та управлінні навчальною діяльністю учнів. Функції, змісті види контролю.

Контроль за навчальною діяльністю учнів забезпечує зовнішній зворотній зв'язок (контроль, що здійснює вчитель) і внутрішній зворотній зв'язок (самоконтроль учнів).

Зворотній зв'язок служить основою для внесення необхідних корективів в процес навчання, для вдосконалення його змісту, методів і форм організації, керівництва й управління навчально-пізнавальною діяльністю

учнів. Контроль являється складовою частиною, компонентом процесу навчання, органічно пов'язаним з вивченням програмного матеріалу, його усвідомленням, закріпленням, застосуванням, формуванням навичок і вмінь. У співвідношенні з самоконтролем він дає змогу кожному учневі бачити результати учіння.

Контроль має важливе освітнє розвиваюче і виховне значення, а комплексне використання функцій контролю підвищує якість знань і умінь учнів.

Основними *функціями* контролю за успішністю є:

- а) освітня – полягає в систематичному спостереженні вчителем за навчальною діяльністю учнів і її корекцією;
- б) діагностична – учитель виявляє успіхи і недоліки в знаннях, навичках та вміннях, з'ясовує їх причини і визначає заходи для їх подолання;
- в) виховна – систематичний контроль та оцінювання виховують дисципліну, наполегливість, працьовитість, відповідальність;
- г) розвиваюча – обґрунтування оцінки вчителем, самооцінки, взаємооцінки сприяє розвитку у учнів логічного мислення, пам'яті, мови;
- д) управлінська – на основі контролю вчитель одержує інформацію про стан успішності, успіхи й недоліки кожного учня і це дає змогу правильно скорегувати учнівську і свою роботу;
- е) стимулююча – справедливе оцінювання успішності є важливим стимулом у навчальній діяльності, який переростає в стійкий мотив обов'язку й відповідальності.

За місцем у навчальному процесі розрізняють такі *види контролю*:

- попередній (здійснюють перед вивченням нового матеріалу для з'ясування якості опорних знань, умінь та навичок і їх актуалізації);
- поточний (здійснюють у процесі вивчення нового матеріалу для з'ясування якості засвоєння учнями

- знань, умінь, навичок і їх корекції);
- періодичний (тематичний) покликаний після вивчення розділів навчальної програми перевірити, оцінити й скоригувати засвоєння певної системи знань, умінь і навичок;
- підсумковий – є обліком успішності учнів наприкінці чверті (семестру);
- заключний здійснюється наприкінці навчального року. Важливим видом контролю є екзамен.

Ефективність контролю залежить від його організації: часу проведення самостійних і контрольних занять, їх періодичності й послідовності, характеру самостійності роботи учня (індивідуальної, групової, фронтальної); поєднання методів контролю і самоконтролю (усного, письмового, графічного, практичного, тестового); фіксації й оформлення даних контролю процесу навчання. Підсумковий є обліком успішності учнів наприкінці чверті (семестру).

Розділ IV. Школознавство.

53. Закон про освіту. Принципи управління освітою в Україні.

Закон про освіту.

Закон України „Про освіту” було прийнято Верховною Радою України 21.08.1996 року. У ньому визначається освіта, „як основа духовного, соціального, економічного, культурного розвитку суспільства і держави”. Метою освіти є всебічний розвиток людини, як особистості та найвищою цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівню, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Освіта в Україні ґрунтується на засадах

гуманізму демократії, національної самосвідомості, взаємоповаги між націями і народами.

До Закону „Про освіту” входить сім розділів.

Розділ I *Загальні положення* розкриває суть державної політики в галузі освіти; прав громадян на освіту; основних принципів освіти; управління освітою та повноваження органів державного управління освітою, та інших питань.

Розділ II *Система освіти* дає поняття системи освіти, її структури та характеристику всіх закладів освіти й контролю за їх діяльністю.

Розділ III *Учасники навчально-виховного процесу* визначає всіх учасників навчально-виховного процесу (вчителі, батьки, учні, громадські організації) та розкриває зміст їх прав і обов'язків, а також гарантій держави, що даються працівникам освіти.

Розділ IV *Фінансово-господарська діяльність*, матеріально-технічна база закладів освіти визначає основний та додатковий бюджети закладів освіти та розкриває суть нормативних документів з цього питання.

Розділ V *Міжнародне співробітництво* вказує на сприяння державою міжнародному співробітництву у державній системі освіти, науковим міжнаціональним розробкам.

Розділ VI *Міжнародні договори* вказують на правила міжнародного договору.

Розділ VII *Відповідальність* за порушення законодавства про освіту нагадує про те, що службові особи і громадяни, які допустили порушення законодавства України „Про освіту”, несуть відповідальність, встановлену законодавством України.

Принципи управління освітою в Україні.

Управління навчально-виховними закладами здійснюють на основі положень Конституції України, Закону „Про освіту”. Основні принципи управління освітою, це:

- Принцип демократичності управління освітою (полягає в поєднанні громадського самоврядування з єдиноначальністю);
- Принцип гуманізації (ґрунтується на усвідомленні людини, як найвищої цінності, необхідності поваги до неї);
- Принцип гласності, відкритості управління (зобов'язує до прийняття рішень, до обговорення поточних питань підходити відкрито);
- Принцип регіональності (у межах України регіональність виявляється як належність до певного регіону, Донбасу, Криму, Галичини, кожен з яких має специфічну організацію життя, побуту, мовні особливості, традиції, що зумовлює специфіку діяльності шкільних гуртків, шкільних культурно-освітніх центрів);
- Принцип плановості (передбачає чітку систему перспективного і щоденного планування усіх видів навчально-виховної роботи);
- Принцип перспективності (впливає з необхідності передбачення та прогнозування не на чверть, чи рік, а на весь цикл навчання учнів);
- Принцип компетентності (вимагає загальної ерудиції, професіоналізму вчителя);
- Принцип оптимізації (спрямовано на створення в закладах освіти сприятливих соціально-психологічних та економічних умов для діяльності вчителів і учнів);
- Принцип поєднання єдиноначальності, колегіальності й персональної відповідальності (полягає в тому, що керівник закладу несе персональну відповідальність перед законом, державою; в свою чергу він має право в межах закону приймати рішення і вимагати їх виконання. Він поєднує свою діяльність з колегіальними органами – радою, педагогічною радою і несе відповідальність за виконання їх рішень);
- Принцип об'єктивності оцінювання виконання учасниками педагогічного процесу функціональних обов'язків за результатами конкретних справ (передбачає необхідність систематичного контролю за

діяльністю посадових осіб, об'єктивного оцінювання результатів);

- Принцип участі громадськості (полягає у створенні комісій, які сприяють роботі школи).

54. Наукові основи внутрішньошкільного управління.

Управління навчально – виховним процесом та матеріально-господарською діяльністю школи здійснюється на основі принципів: державності, демократичності, гласності, відкритості та регіональності.

Розглянемо суть кожного з них окремо.

1. *Принцип державності* полягає у тому, що розвиток освіти (кожної школи) здійснюється у плановому порядку, як і фінансування, за рахунок державного бюджету та місцевого. У ст. 13 Положення зазначається що школа є автономною в організації навчально – виховного процесу, юридично і фінансово самостійною в своїй діяльності. Кожна школа розробляє свій Статут, у якому визначається мета діяльності школи, норми і правила закладу, його особливості, перспективи розвитку, права і обов'язки членів шкільного колективу, проте Статут не може суперечити державним документам про школу. У школах періодично проводяться інспекторські перевірки та атестації місцевих органів народної освіти у порядку, визначеному Міністерством освіти і науки України.
2. *Демократичність* управління школою полягає у поєднанні громадського самоврядування з єдиначальністю директора. Головним органом самоврядування є конференція представників громадськості, педагогів, батьків, учнів старших і середніх класів, на який обирають директора і раду школи. Основні питання роботи школи директор узгоджує з радою. Крім того, в школі створюється традиційна педагогічна (дорадча) рада. Демократичною правовою базою школи є Статут, правила внутрішнього розпорядку, обов'язкові для всіх. Школа – це ніби маленька держава, де

захищаються права кожного, все зрегульоване нормами і правилами, а рада школи, її голова мають здійснювати постійний контроль, щоб нічії права не обмежувались.

3. *Гласність та відкритість* – саме вони є ліками від соціально-психологічної напруженості в колективі. Всі шкільні події повинні обговорюватись не за закритими дверима, а відкрито. Тільки, якщо не дотримується цей принцип, в школах процвітає протекціонізм, чвари, інтриги, конфлікти, взаємні звинувачення.
4. *Регіональність* школи полягає не лише в її розташуванні в межах того чи іншого населеного пункту. Регіональність у межах України розглядається як належність до того чи іншого регіону (Донбас, Галичина, Закарпаття) кожен з яких має специфічну організацію життя, побуту, діалекту, свої традиції. Все це зумовлює специфіку тієї чи іншої школи, створення своєрідних культурно-освітніх центрів у школі (інтер'єру, музею), організації гуртків, хорів, фестивалів народного співу та музики.

Управління школою здійснюється у поєднанні: адміністрації, органів колегіального управління школою і органів громадського самоврядування.

а) *Адміністрація школи*: директор школи, перший заступник з навчальної роботи, другий заступник з навчально-виховної роботи, заступник директора з виховної роботи, заступник директора з наукової роботи, заступник директора з господарської роботи.

Директор школи (як і його заступники) повинен мати вищу освіту, стаж роботи не менше 3 років. Ця посада дуже відповідальна. Директор діє скрізь від імені школи, представляє її у всіх організаціях, розпоряджається її майном і рахунком у банку, кредитами, видає накази по школі. Його вказівки є обов'язковими для кожного. Крім цього в *обов'язки директора* входить:

- а). піклування про навчання і виховання учнів;
- б). піклування про здоров'я учнів;
- в). піклування про безпеку учнів;
- г). створення умов для позакласної і позашкільної роботи

- д). керування роботою своїх заступників;
- е). відповідальність за комплектування класів, профорієнтацію;
- ж). добір і розстановка педагогічних кадрів;
- з). відповідальність за військово – патріотичне виховання, охорону праці, техніку безпеки;
- і). організація роботи батьківського комітету, методичної роботи школи;
- й). керування навчально-виховною роботою з укр. рос. мови і літератури в 10-11 кл., історії, фізкультури, образотворчого мистецтва, праці;
- к). оформлення інтер'єру школи.

Заступник директора з навчально-виховної роботи складає і контролює:

- 1.) розклад уроків, графіки факультативів, гуртків, екскурсій, лабораторних робіт;
- 2.) відповідає за звітність з питань навч.-вих. роботи;
- 3.) організовує методичну роботу предметних комісій і методичних об'єднань;
- 4.) організовує роботу шкіл передового педагогічного досвіду;
- 5.) керує навчально виховним процесом з фізико-математичних і природничих предметів у 5⁻¹¹ кл.;
- 6.) організовує роботи на пришкольній ділянці;
- 7.) координує роботу бібліотеки;
- 8.) спрямовує роботу навчального сектору учкому.

Другий заступник директора з навчально – виховної роботи.

- 1.) керує навчально – виховним процесом у початкових класах;
- 2.) відповідає за методичну роботу вчителів початкових класів, іноземних мов;
- 3.) відповідає за оформлення і роботу шкільного методичного кабінету;
- 4.) відповідає за додержання в школі єдиного орфографічного режиму.

Заступник директора з виховної роботи.

- 1.) відповідає за виховну роботу і в самій школі і в мікрорайоні;
- 2.) підготовка і проведення шкільних свят;
- 3.) організація шкільної самодіяльності;
- 4.) робота клубу вихідного дня;
- 5.) відповідає за чергування по школі;
- 6.) зв'язок з ІСН: (облік педагогічно занедбаних дітей);
- 7.) консультація батьків, шефів, керівників гуртків.

Заступник директора з наукової роботи – втілення досягнень науки в роботу школи.

Заступник директора з господарчої діяльності: матеріальне забезпечення школи.

б) *Органи колегіального управління школою:* (конференція, рада школи, педагогічна рада, рада при директорі, його заступниках).

Конференція є вищим колегіальним органом громадського самоврядування школи (в малокомплектних школах – це загальні збори).

Делегатів конференції обирають збори: учнів II-III ступ, батьків, вчителів, представників громадськості.

Конференція затверджує статут, розробляє напрями розвитку школи, шукає шляхи додаткового фінансування. Скликається один раз на рік, розробляє свій Статут.

Статут школи – сукупність норм і правил життя колективу з урахуванням його особливостей і перспектив розвитку.

Рада школи – орган колегіального управління шкільними справами у вирішенні найважливіших питань щодо удосконалення навчально-виховного процесу. Раду школи вибирають на конференції.

Склад: в рівних частинах: учні, вчителі, батьки, громадськість. Очолює її директор школи.

Збирається рада один раз на чверть. Є президія ради: адміністративні керівники секторів (учнівського, батьківського, громадського). За рішенням ради створюють опікунську раду.

Опiкунська рада створюється з числа представникiв органiв виконавчої ради, підприємств, установ. Займається зміцненням матеріально-технічної бази школи.

Педагогічну раду створюють із вчителів, адміністрації. Питання, що на ній розглядаються – це організація навчально-виховного процесу. Збирається вона не менше чотирьох разів на рік, очолює – директор школи.

Наради при директорі використовують для вирішення термінових питань.

Наради при заступниках – розглядають поточні проблеми. Періодичність визначається планом роботи школи.

в) *Органи громадського самоврядування:*

учнівський комітет школи (класу), учком;
профспілковий комітет (персоналу школи);
методична рада;

батьківський комітет школи (його рішення мають рекомендаційний характер; він повинен дотримуватись статуту школи, виконувати розпорядження адміністрації школи).

Особливості управлінської діяльності в сучасній школі.

- зміна підходів при оцінюванні діяльності школи (створення власної системи діагностики й оцінки діяльності школи)
- зміна кадрової ситуації в школі (поява в школі психологів, соціальних педагогів, поява заступника директора з науково – методичної роботи, працівників Вузів).
- варіативність управління (обрання варіантів навчальних планів, моделювання позаурочної роботи школи, визначення змісту шкільного компоненту).
- зміна методів управління (від жорсткого регламентування вимог – до розмаїття форм, змісту).
- зміна методологічних засад управління (відбувається впровадження нових освітніх технологій; змінюється система оцінювання з питань учнів; модернізується зміст, форми й методи управління школою; з'являються

авторські моделі закладів освіти (ліцеї, коледжі, гімназії).

55. Планування роботи в школі: перспективне, річне, поточне.

Планування навчально-виховної роботи школи підпорядковується принципами науковості, передбачаючи систему науково обґрунтованих завдань, змісту, методів, форм і засобів; реальності та оптимальності передбачуваних заходів, виконання яких забезпечувало б рівномірний ритм роботи школи.

Серед інших вимог до планування – чіткість, зрозумілість, педагогічна доцільність, єдине спрямування, концептуальна єдність заходів у досягненні цілей.

За терміном передбачення і реалізації дій планування діяльності школи поділяють на перспективне, річне й поточне.

Перспективне планування (термін 3-5 років) передбачає діяльність школи в чисто окресленій перспективі. Йому передуює аналіз попереднього періоду, прогнозування розвитку школи на наступний період з урахуванням перспектив розвитку. перспективний план забезпечує розподіл сил і засобів на тривалий час, надає системі навчально-виховної роботи школи системності, ритмічності, чіткого використання наявних засобів і залучення нових.

Річне планування визначає основні завдання педагогічного колективу на наступний рік. Він охоплює такі розділи:

1. Вступ (характеристика школи, мікрорайону, завдання на новий навчальний рік).
2. Виконання Закону про освіту (передбачає термін обліку дітей шкільного віку, план використання фонду школи, забезпечення методичного нагляду, харчування дітей).
3. Організація роботи з нарадами (розстановка, розподіл обов'язків, вирішення проблем, пов'язаних з методичною роботою школи).

4. Керівництво навчально-виховним процесом (створення умов для навчального процесу: оснащення кабінетів, бібліотеки, організація роботи гуртків, факультетів).
5. Педагогічний контроль за навчально-виховним процесом (окреслює цілі, форми перевірки журналів, зошитів, виховних заходів, та визначення відповідальних).
6. Робота з батьками, спонсорами, громадськістю (визначає заходи педагогічної пропаганди серед батьків, тематику засідання ради школи, батьківських зборів).
7. Зміцнення матеріально-технічної бази, організаційно-господарча робота (передбачає оснащення кабінетів, майстерень, забезпечення гігієнічних вимог до школи).

Поточне планування (його основа – загальношкільний план). На його основі складаються календарні плани організаційної, методичної та позакласної роботи на семестр: календарні плани роботи вчителів, класних керівників, директора, заступників, роботи гуртків, факультативів).

Поточні плани мають графічну побудову: по горизонталі – тижні й дні навчальної чверті; по вертикалі – форми роботи, тематику, прізвище відповідальних.

Містять поточні плани такі розділи: педагогічна рада, засідання методичних об'єднань, профспілкові збори і виробничі наради, наради у директора, загальношкільні батьківські збори, шкільні вечори, спортивні змагання, масові туристичні походи, робота наукових товариств, клубів, організація виставок, олімпіад.

56. Наукова організація праці в школі.

Наукова організація педагогічної праці спирається на принципи:

- організація діяльності (визначення й усвідомлення мети й завдань, вибір техніки, науково обґрунтоване планування праці);
- організація вимірювання (нормування, облік, контроль і оптимальність);

- оптимізація управління (перспективність, стимулювання, комплексність і науковість).

Наукова організація педагогічної праці передбачає використання в практичній роботі сучасних досягнень педагогічної науки і передового досвіду. Велике значення має оптимальна організація управління, планування всіх видів діяльності в школі, дотримання режиму і розпорядку життя школи, раціоналізація бюджету часу учителів і учнів.

Успіх наукової організації педагогічної праці залежить від того, як керівники школи дотримуються її принципів, особливо принципу оптимізації управління навчально-виховним процесом, що передбачає:

- чітку організацію планування діяльності школи, навчальних, факультативних і позакласних читань у відповідності з програмами;
- створення в колективі сприятливого морально-психологічного клімату;
- попередження перевантаження вчителів завданнями, що не мають відношення до навчально-виховної роботи;
- навчання школярів елементам наукової організації своєї навчальної праці;
- чітку організацію роботи методичних об'єднань, систематичного підвищення кваліфікації вчителів;
- забезпечення навчально-матеріальної бази для навчання і виховання, дотримання в школі гігієнічних нормативів світлового, повітряного, температурного режиму.

Планування роботи школи здійснюється на основі внутрішньої і зовнішньої інформації. Планування визначає структуру і зміст діяльності на певний період. Розрізняють перспективне, річне й поточне планування. Перспективний план складається на п'ять років і враховує вказівки держави щодо спрямування народної освіти. В річних планах враховується специфіка школи, до його складання залучається весь колектив школи. До поточного планування відносять поурочні й тематичні плани вчителів, плани виховної роботи класних керівників, директора школи та його заступників. Важливе значення в

управлінні і керівництві школою відіграє внутрішньо-шкільний контроль та постановка обліку виконаної роботи, відображення в шкільній документації.

57. Поняття про педагогічний досвід. Форми і методи узагальнення і впровадження передового досвіду в шкільну практику.

Важливе значення для здійснення методичної роботи в школі з метою підвищення майстерності вчителів має вивчення, узагальнення та впровадження в практику школи педагогічного досвіду.

Педагогічний досвід – сукупність знань, умінь і навичок, набутих у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків своїх колег.

Передовий-педагогічний досвід – це педагогічний досвід, що дає вагомі результати в навчально-виховному процесі.

Для виявлення й оцінки передового педагогічного досвіду необхідний його аналіз та довготривале спостереження за його результатами.

Різновидами передового педагогічного досвіду є новаторський і дослідницький.

Новаторському педагогічному досвіду властиві оригінальність, новизна, емпіричний характер практичної діяльності.

Діяльність новаторів стосується завдань, методів і прийомів навчання, форм організації навчально – виховного процесу. найчастіше організаційною формою реалізації педагогічного новаторства є діяльність експериментальних, авторських шкіл, навчально – виховних комплексів.

Дослідницькому досвіду властиве вдосконалення форм, методів, засобів навчання й виховання на основі їх теоретичного аналізу, узагальнення творчого використання.

В педагогіці найчастіше застосовується така схема вивчення педагогічного досвіду:

- визначення педагогічної проблеми та об'єкта вивчення;
- попереднє вивчення педагогічного досвіду;
- теоретична підготовка;
- основне вивчення педагогічного досвіду;
- визначення провідних педагогічних ідей досвіду.

Інноваційна спрямованість роботи вчителів визначається критеріями педагогічних інновацій, до яких належить:

- а) новизна, що розрізняється за такими рівнями: абсолютний, локально-абсолютний, умовний, суб'єктивний;
- б) оптимальність, якій сприяє досягненню високих результатів за найменших витрат часу, фізичних і розумових сил;
- в) результативність та ефективність, що означає певну стійкість позитивних результатів у діяльності вчителя;
- г) можливість творчого застосування в масовому досвіді, що передбачає придатність апробованого досвіду для масового впровадження.

Впровадження результатів педагогічних досліджень у практичну діяльність школи передбачає ознайомлення з ними вчителів, обґрунтування доцільності їх використання. Це здійснюється за допомогою таких форм методичної роботи: шкільні і районні міські методичні об'єднання, проблемні (творчі) групи, творчі звіти вчителів, тижні педагогічної майстерності, ділові ігри, ігрове моделювання педагогічних ситуацій, письмові повідомлення про результати вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду в журналах, газетах, виступи передових педагогів, організація конкурсів, виставок.

58. Методична робота в сучасній школі.

Методична робота в школі – спеціально організована діяльність педагогічного колективу, що створює умови для підвищення майстерності педагога.

Мета методичної роботи – зростання рівня педагогічної майстерності учителя і педагогічного колективу, надання реальної дійової допомоги педагогічним кадрам в розвитку їх майстерності, сприяння творчості педагогів, впровадження в навчально – виховний процес передового навчального досвіду, прогресивних технологій та науково методичних досягнень.

Загальні *функції* методичної роботи як системи:

- діагностична: виявлення різниці між компетентністю педагогів та вимогами до їх професійної діяльності;
- відновлювальна: поповнення та поглиблення знань;
- коригуюча: виявлення корекцій до науково-методичної інформації;
- комплексційна: визначення перспективу роботи;
- моделююча: трансформація ідей та нових технологій у практику;
- організаційно-регулююча: отримання інформації щодо оцінки і самооцінки рівня педагогічної майстерності.

Форми методичної роботи в школі:

- а) індивідуальна форма методичної роботи: це складова самоосвіти вчителя. Її зміст: постійне вивчення вчителем психолого – педагогічної літератури, участь у роботі методичних об'єднань, семінарів, конференцій, педагогічних читань, проведення експериментальних досліджень, написання рефератів, виступи, публікації, доповіді.
- б) колективні й групові форми методичної роботи. Їх ми розглянемо детально.

Методична рада школи. До складу методичної ради школи входять представники шкільної адміністрації, керівники методичних об'єднань, кращі вчителі, керівники шкіл передового педагогічного досвіду, творчих груп, бібліотекар. Методична рада працює як дорадчий орган при педагогічній раді, але в разі прийняття запропонованих методичною радою методичних рекомендацій на педагогічній раді школи, вони стають обов'язковими для виконання членами педагогічного колективу.

На засіданнях методичної ради розглядаються питання внутрішньошкільної методичної роботи, підсумки діагностування різних аспектів життя школи, вирішується завдання, які впливають із пріоритетних напрямків роботи над провідною проблемою області. Раду очолює, як правило, заступник директора з навчально-виховної роботи. Методична рада періодично на своїх засіданнях розглядає стан методичної роботи в школі: розглядає та рекомендує педагогічній раді для затвердження плани методичної роботи; роботи пед. колективу над загальношкільною науково-методичною темою; стан самоосвіти вчителів; узагальнення та впровадження передового педагогічного досвіду.

Методичні об'єднання (комісія) вчителів – керують ними досвідчені вчителі-методисти, збираються вони 1-2 рази на чверть. Вони бувають як предметні (вчителі математики, мови), так і профільні (класних керівників, керівників гуртків, учителів початкових класів). Зміст роботи:

1. Обговорення нових програм.
2. Організація відкритих уроків, їх обговорення.
3. Обговорення: предметних тижнів, олімпіад.
4. Вивчення, узагальнення й запровадження вітчизняного й зарубіжного передового досвіду.

З розвитком шкіл нового типу, згідно зі Статутом, в ліцеях, гімназіях, коледжах створюються факультети з відповідними кафедрами.

Взаємовідвідування уроків. Мета: підвищення майстерності вчителів, як молодих, так і досвідчених.

Єдиний методичний день – проводять один раз на чверть для всіх вчителів. Напередодні випускають тематичний бюлетень, роблять виставки творчих робіт вчителів. У програмі заходів цього дня: відвідування відкритих уроків і позакласних заходів, обговорення нової методичної літератури.

Методичні семінари – практикуми. Мета: забезпечення єдності теорії й практики.

Школа передового досвіду: основне призначення – методична допомога досвідченого педагога менш досвідченому, реалізація наставництва.

Школа молодого вчителя: завдання – становлення учителя-початківця. Основна увага досвідченого вчителя, що керує цією школою приділяється методиці та техніці уроку, плануванню.

Проблемні (інноваційні) групи: виникають за ініціативи керівників школи та вчених-педагогів. Проблемна група розробляє та впроваджує свої концепції та методичні знахідки. В основному ці групи працюють під керівництвом викладачів вузів.

Науково-педагогічна конференція організовується за підсумками якоїсь наукової роботи. Учасники повідомляють результати своїх наукових пошуків, інші учасники – порівнюють зі своїми результатами. Конференції проводяться урочисто.

Творчі звіти вчителів проводяться на базі кращих (опорних) шкіл району, міста. Проводяться перед атестацією вчителів.

Опорні школи – це загальноосвітні школи, що беруть на себе роль методичних центрів кількох шкіл. Організуються з метою впровадження в роботу школи досягнень науки, з метою підвищення самостійності вчителів. Вони є базові для проведення вузами експериментальної роботи. В цих школах, як правило високорозвинена навчально-матеріальна база.

Експериментальний педагогічний майданчик – це затверджений органами державного управління заклад освіти, на базі якого відпрацьовуються нові соціально значущі педагогічні й наукові ідеї. Такий статус надається після спеціальної експертизи. створюються для апробації педагогічних інновацій.

Нетрадиційні форми методичної роботи:

- педагогічні ігри;
- моделювання педагогічних ситуацій;
- олімпіади (розробок уроків, виховних заходів);
- методичні „мости”;
- конкурсні виставки методичних розробок.

59. Підвищення кваліфікації та атестація педагогічних кадрів.

Кожні 4-5 років всі вчителі школи проходять підвищення кваліфікації в закладах післядипломної освіти. Керівники школи проходять підвищення кваліфікації у групах, вся увага яких зосереджується на вивченні сучасної теорії управління.

Для стимулювання діяльності вчителів, щодо підвищення їх професійної кваліфікації, методичної майстерності, починаючи з 1972 року запроваджено їх атестацію.

Атестація педагогів – комплексна перевірка, що здійснюється спеціальною атестаційною комісією з метою визначення рівня кваліфікації педагога, що дає їм змогу претендувати на присвоєння більш високого кваліфікаційного рівня. Вона визначає відповідність педагогічних працівників зайнятій посаді, рівню кваліфікації, визначає тарифний розряд оплати працівника; присвоює педагогічне звання.

Демократизація системи освіти дала можливість педагогам атестуватись частіше ніж кожні 5 років за власним бажанням. Система атестаційних комісій має таку ієрархічну структуру: головна, обласна, міська, районна, атестаційна комісія освітнього закладу. Кожна з комісій розглядає коло питань у межах своєї компетенції, присвоює відповідні кваліфікаційні категорії: вищу – головна атестаційна комісія, першу – районна, міська; другу – атестаційна комісія освітнього закладу.

Атестацію проводять одноетапно (з теоретичних і практичних питань одночасно) або в два етапи. На першому етапі з'ясовується рівень теоретичної підготовки педагога, на другому – перевіряється уміння практично застосовувати знання та професійні навички. На цьому етапі члени комісії відвідують заняття, анкетують учнів, батьків, колег, адміністрацію. Одним із елементів атестації педагогічних працівників є атестація робочого місця.

Використання психолого-педагогічних методик дає змогу об'єктивно визначити реальний кваліфікаційний рівень педагога, його творчий потенціал.

60. Закон про вищу освіту. Педагогічна та суспільна діяльність сучасного вчителя.

Закон "Про вищу освіту".

22 січня 2002 р. Президентом підписано „закон про вищу освіту”. Цей Закон спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України. Він встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях. Закон „Про вищу освіту” дає право кожному громадянину України на вищу освіту. В навчальних закладах III-IV рівня акредитації майбутні фахівці здобувають освітньо-кваліфікаційні рівні:

- бакалавр (освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні вміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності);
- спеціаліст (освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула вищу освіту, спеціальні вміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад певному рівні економічної діяльності);
- магістр (освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні

вміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності).

Педагогічна та суспільна діяльність сучасного вчителя.

Вчитель – це особистість, що організує й реалізує навчально-виховний процес в школі і має спеціальну підготовку. Вчитель займається педагогічною діяльністю професійно.

Педагогічна функція – покладене педагогу спрямоване застосування професійних знань і вмінь. Основна функція вчителя – управління процесами навчання, виховання, розвитку, формування; (не вчити, а спрямовувати учіння; не виховувати, а управляти процесами виховання покликаний вчитель). Для конкретизації функції управління використовують поняття „педагогічний проект”, під яким слід розуміти замислену і доведену до кінця справу. Функція педагога, що виникає вже на стадії задуму проекту – це *цілепокладання*. Мета передбачає й спрямовує рух роботи вчителя. *Діагностування* (управління навчаннями і вихованнями неможливе без знань про розумовий, фізичний розвиток учнів). *Прогнозування* – вміння вчителя передбачати результатом своєї діяльності. *Проектування* – планування, при якому враховується діагноз, прогноз, проект.

Всі ці функції вчитель виконує на I підготовчому етапі кожного свого проекту. На наступному етапі реалізації проекту вчитель виконує:

- інформаційну – (вчитель – джерело інформації для учнів);
- організаційну – (залучення учнів до діяльності);
- оцінююча, контрольна, керуюча – вони об'єднуються в одну функцію, що використовується вчителем для створення стимулів;
- на завершальному етапі вчитель виконує аналітичну функцію.

Крім професійних функцій вчитель виконує ще функції суспільні, громадянські сімейні. Скільки пам'ятають себе люди, серед них був вчитель. Доля кожного з нас побувала в його руках.

Література

1. Басова Н. В. Педагогика и практическая психология. – Ростов н/Д., 2000.
2. Бондарчук О. І., Бондарчук Л. І. Основи педагогіки та психології. – К., 1999.
3. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2001.
4. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія: Навч. посібник. – К., 1995.
5. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття) – К., 1994.
6. Закон про освіту // Освіта. – 1995. – 15 серпня.
7. Закон про вищу освіту // Освіта. – 2002. – 22 січня.
8. Історія педагогіки / За ред. М. С Гришенка. – К., 1973.
9. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – 30 червня.
10. Лемківський М. В., Микитюк О. М. Історія педагогіки: Навчальний посібник. – Харків., 2002.
11. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения.– М., 1981.
12. Лихачев Б. Т. Педагогика. Курс лекций: Учеб. пособие для студ. пед. учебных заведений. – М., 1999.
13. Макаренко А. П. Вибрані твори: ВЗТ. – К., 1976.
14. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения. – М., 1977.
15. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта – 2002 р. – 18 квітня.
16. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології. – К., 2000.
17. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М., 1990.
18. Педагогика / Под ред. Ю. К. Бабанского. – М., 1988.

19. Педагогика в вопросах и ответах: Учебное пособие / Л. В. Кондрашова, А. А. Пермяков, Н. И. Зеленкова, Н. Ю. Лаврешина. – Кривой Рог., 2003.
20. Передовий педагогічний досвід / За ред. Л. Л. Момот. – К., 1990.
21. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М., 1981.
22. Подласый И. П. Педагогика: В 2-х кн. – М., 1999.
23. Сорокин Н. А. Дидактика: Учеб. пособие для студ. пед. вузов. – М., 1974.
24. Стефановская Н. А. Педагогика: наука и искусство. – М., 1998.
25. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – К., 1977.
26. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. – К., 1978.
27. Ученическое самоуправление в школе: сегодня и завтра / Под ред. М. Ю. Гордина. – К., 1989.
28. Фіцула М. М. Педагогіка. – К., 2001.
29. Хрестоматия по педагогике / Под ред. Бушканец М. Г., Мухина Б. Д. – М., 1976.
30. Хуторской А. В. Современная дидактика: Учебник для вузов. – Петербург, 2001.